

NA FRONTI

revija za vojaško zgodovino

1/2001

črta IGOR 22.9.1988

ISSN 1580-7282

NA FRONTI

Revija za vojaško zgodovino

1 / 2001

Izdajatelj

Društvo soška fronta Nova Gorica
ul. Nikole Tesle 19, Šempeter
www.drustvo-soskafronta.si

Glavni urednik

Jakob Marušič

Odgovorni urednik

David Erik Pipan

Uredniški odbor

Simon Kovačič
Jakob Marušič
David Erik Pipan
Vili Prinčič

Lektorica

Ines Kovačič

Oblikovanje in tehnična izvedba

Maja Celin

Izdelava filmov

A-media d.o.o.

Tisk

Čuk Graf d.o.o.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

Prepovedano je vsako kopiranje in
razmnoževanje brez pisnega dovoljenja
uredniškega odbora in avtorjev prispevkov.

Risba na naslovnici

Avstroogrski ostrostrelec med počitkom
(risba Igorja Ožbota)

Na zadnji strani

Značka 7. lovskega bataljona
(zbirka David E. Pipan)

KAZALO

Uvod.....	5
“Slovo od mladosti”, Igor Vilfan.....	6
Na Krasu je bilo strašno, Vili Prinčič.....	8
Oprema avstroogrskih vojakov v prvi svetovni vojni, Simon Kovačič.....	12
Prigode vojaka Salvina na Krasu, Vili Prinčič.....	15
Po stopinjah “Kranjskih Janezov” 1914-1918, Igor Vilfan.....	18
Isonzo Armee (značka za vsakogar), David Erik Pipan.....	31
Tarče smrti, Mitja Juren.....	36
Izkopano odlikovanje, Benjamin Susmel.....	38
Na Vodice, Tadej Munih.....	40
Monte Chiesa, David Erik Pipan.....	41
Handlufter M. 17, David Erik Pipan.....	51
Tirolske gore na slovenskih glavah, David Erik Pipan.....	52
V Solkanu smo vztrajali do 9. avgusta 1916, Vili Prinčič.....	56
Bojna morala v italijanski armadi leta 1917 in porazi pri Kobaridu, Simon Kovačič.....	59
Buzdovani v prvi svetovni vojni na soški fronti, Jakob Marušič.....	64
Ročne bombe na soški fronti, Simon Kovačič.....	69
Prvi poskusi slovenskega vojaškega muzeja, Jakob Marušič.....	74
Utrinki iz vojaškega življenja, Rok Boltar	76

UVOD

Končno! Po mesecih obljub, truda, naporov in trdega dela je pred vami prva številka težko pričakovane društvene revije "Na fronti". V njej boste našli veliko zanimivih člankov, ki so v glavnem prišli izpod peres naših članov. Revija ne namerava konkurirati drugim podobnim publikacijam, bo pa ponujala vrsto zanimivosti za zbiralce, poznavalce, pa tudi zgodovinarje. Članki bodo obravnavali vojaškozgodovinske dogodke na naših tleh in drugod, prinašali bodo spomine in dnevniške zapise vojakov, ki so se v vojnah borili na različnih frontah, seveda pa bo v središču pozornosti prva svetovna vojna.

Na fronti so se vojaki srečevali z raznovrstno vojaško opremo, orožjem in drugimi predmeti, ki so danes predmet zbiranja, zato bo revija prinašala tudi poglobljene študije s tega področja. Poskusili bomo predstaviti posamezne zbiralce in njihove zbirke ter muzeje. V reviji bodo našli mesto tudi potopisi s potepanj po nekdanjih bojiščih. Da vse skupaj ne bi bilo preveč enolično in dolgočasno, se bomo potrudili revijo obogatiti s številnimi zanimivimi in še neobjavljenimi fotografijami.

Naj bo prva številka naše revije v vzpodbudo vsem, ki hranite zanimive dnevnike, pisma ali predmete, ki so del slovenske vojaške zgodovine, da nam jih predstavite in opišete. Če sami niste večji tega, lahko to storimo skupaj.

S prvo številko se poklanjamo spominu na gospoda Ivana Kovačiča, našega častnega člana, ki se je kot avstroogrski vojak slovenskega rodu boril na soški fronti. Umrli je letos v stotretjem letu starosti v rodni Avčah.

Vabimo vas k sodelovanju in prijetnemu branju.

Uredniški odbor

"SLOVO OD MLADOSTI"

Pismo vojaka s fronte

za objavo pripravil:
Igor Vilfan

Potok solz oči zaliva, srcé trepeče v prsih
strašno bije, cvet mladosti je izginil, mladeničev
truma, možev mladih se že zbira, glas
trobente kliče nas. Mati, oče, sestre, brati,
vsem Vam roko zdaj podajam. Ženka, otročki
moji, pozdrav Vam zadnji zdaj velim, ker
prišel je tisti čas, da se moram ločiti proč od
Vas. Ljuba žena! !podajam Ti roké in skrbi
za otroke, če
ravno mene
nazaj več ne bo.
Minili so časi
veselja, najin
krasnih dni
prostosti.
Odbila je ura
zakonskega
na jinega
življenja.

Oh tujina, oh
t u j i n a !
Nedolžna kri te
bo tam pojila!
Oh kam sirota ti
d r v i š ! P o
strminah in
pečinah, čez
bregove in
potoke. Tja,
kjer toča krogelj
šviga, tja sirota
ti drviš, tja, kjer
meč sovražni
srca nedolžnih
prebada, tja,
kjer grom
topov se zemlja trese. Tam si iščeš kotic
mirni, na veke dni.

Dalje in ko dalje ideš, plamen vasi in mest
tam vidiš. A glej ! Grobovi in gomile, prijatlj
znanci, očetje, brati tu že spijo in trohni

njih nedolžno kri vidiš pred seboj, rudeči
potok tam šumi. Gozd, dolina in planina, temni
oblaki se zbirajo od samega dima, grom
topov. Nebroj sirot tu vidiš, jok in plakanje
tu slišiš, ranjencev groznih bolečin. In milih
glasov zdihovanje vse rešitve prosi, izpod
mečev sovražnih. Oh domovina, domovina!
Saj Ti nisi tega kriva, da od nedolžnih usod

celi potoki krvi
so se že stočili.

Oh mamka,
mamka mila! Ti
s'meporodila in
vzgojila, da
moja kri bo tujo
zemljo tam
pojila. Ko s'me
dete pestovala,
nisi tega mislila,
zdaj pa bodeš
žalovala, do dna
svojga srca.
Kolko si se
nasmejala, v
z i b e l k i
poljubljala, zdaj
pa revca se
jokala, ker ločit
se morava.
Sonce rumeno
zdaj že zahaja,
bliža se temna
noč, da groza
obdaja. Sirota
Ti, skrivaj se po
g o z d o v i h ,

bregovih, da rešiš življenje si pred meči
sovražnimi. Bledi mesec izza gore sveti nam na
bojno polje, groznih zločinov, pokanje pušk in
grom topov grmi, da človek kar strmi. Oh srcé
mi strašno bije, od oči solze kot dež lijejo.

Na griček nizki ta srčno
Jaz pokleknila bom,
In gorko, kakor prej nikdo,
Solzeč molila bom.

Saj griček drugim ni enak,
To je nagroben grič,
Pod njim počiva mlad vojak,
Oh, meni drag mrlič.

Sim. Gregorčič,

Preljuba ženka!

Kolko krat se poljubvala, kolko krat objemala. Ali zdaj pa: ločitev moja, ker morda več s'ne vidiva.

Kolko krat v zelenem gaju v pričo bledga meseca, v družbi milga slavčka, ljubezen vzbujala!

In kolko krat se v oči gledala, ljubezen najinu čitala, ali kolko krat prisegala zvestobo do dneva zadnjega. In kolko krat se solzila, kolko krat se žalila, ali vse to, ljubezen najina, v našem srcu znetila.

Mojim otrokom!

Oh Vi mali ljubi moji, zapustil sem Vas, v grenki muki svoji. Ali tega ne vem, kdaj dab' se vrnil k vam nazaj.

Vi niste še pri pameti, dab' vedel, kak se Vam godi, ali ko bodete odrasli vsi, se bodete povprašali, k'je naš oče, kam je šel, ga videti mogoče ni.

Nekdaj v vojsko je odšel ter nazaj se ni vrnil. Tak pripovedovala nam je mamka naša, da očeta so nam ubili ruski tam sovražniki. Sovražna kroglja priletela, ga v srcé je zadela, Bog sam ve, že kolko dni, pod rusko zemljo tam leži.

Dovolj, dovolj krvi je že prelite, popiti je ne more zemlja več. Doline in planine, s trupli so pokrite, kar razmesaril je sovražni meč.

Oh svoboda, oh svoboda! Ali se povrneš spet? Oh kdaj nam luč prostosti spet prižari?

Oh kdaj bo zatrobental glas veselja, da bomo roke si podali, kot bratje vsi nekdanji?

Oh domovina! domovina! kjer sem jaz rojen bil, tam je vedno misel moja, minulih dni spomin. Kje si zvezdica ti mila, vsako jutro zasijala, beli dan oznanjala. Kje si glas zvonov domačih, kdaj nam bodo oznanili, da se bomo spet vrnili tja na dom, tam rajsko mili.

K'dar ob naravi tihi sem sprehajal se, poslušal pesem slavčka, kak milo žvrgolel.

Slavček milo tam prepeva, gor na vejci vsaki čas, tu pa grom topov odmeva, krogle švigajo okrog nas.

Zložil v bojnem jarku v Galiciji dne 25. 8. 1915 Karl Nanut iz Št. Andraža pri Gorici. Bivajoč v Trstu, S. Ermarcora 49, Rojan.

(Karl Nanut je nekaj mesecev kasneje padel v Galiciji.)

Avstroogrski vojak na grobu svojega "kamerada".
(zbirka: Darij Vendramin)

Ivan Kovačič, vojak 28. češkega pehotnega polka

NA KRASU JE BILO STRAŠNO

Vili Prinčič

V Avčah pri Kanalu je 13. februarja 2001 preminil Ivan Kovačič, najstarejši vaščan, ki je bil obenem tudi eden najstarejših Primorcev nasploh. Dočakal je častitljivi 102 leti. Rodil se

je namreč 20.10.1898. Bil je eden redkih, ki jih je življenjska pot popeljala kar skozi tri stoletja in kljub temu da je vedno živel v rodni Avčah, je moral kar štirikrat zamenjati državljanstvo. Z njegovo smrtjo

je odšel tudi zadnji avstroogrski vojak s Primorskega. Ivan Kovačič je bil častni član Društva soška fronta Nova Gorica in je v zadnjih letih nastopil v številnih dokumentarnih filmih o prvi svetovni vojni. Ivan je namreč veljal za človeka z železnim spominom in je rad pripovedoval zgodbe iz svojega dolgega življenja, zlasti še dogodivščine, ki jih je kot vojak doživel v cesarski uniformi.

Da bi počastili njegov spomin, se nam je zdelo prav, da se v krajšem zapisu sprehodimo skozi obdobje, ki ga je kot vojak 28. pehotnega polka preživel na fronti.

Gospod Ivan Kovačič, izbruh vojne v Posočju vas je presenetil, ko še niste dopolnili 17 let.

Tako je. Avstrijci so Italijanom takorekoč brez boja prepustili ves desni breg Soče, tako da so se Avče znašle v neposrednem zaledju prve bojne črte. V vas je vsak dan prihajalo

več vojaštva, ki je na bregu reke in po bližnjih gričih pričelo pripravljati bojne položaje. Dobra polovica vaščanov je takoj odšla v begunstvo, ostali pa smo vztrajali doma, nekateri več kot

dve leti. Vsi moški, med njimi tudi jaz, smo morali vojski pomagati pri raznih obrambnih opravilih.

Morali smo kopati jarke, graditi zaklonišča, z volovsko vprego smo morali pomagati pri prevozu živčevja in

streliva itd. Našo vas so Italijani s Korade in Kambreškega stalno obstreljevali, tako da so žrtve padale tudi med civilisti. Nedolžna žrtev vojne je postala tudi moja starejša sestra, ki jo je italijanska krogla ubila, medtem ko je grabila seno.

Kdaj pa ste bili vi mobilizirani?

Z bratom dvojčkom sva dobila poziv za nabor januarja 1916. Z nekaterimi drugimi mladimi, skoraj še otroci, smo se peš podali čez Banjško planoto do Čepovana, od tam pa smo se povzpeli do Lokev in skozi Trnovski gozd do Ajdovščine, kjer so nas pregledali vojaški zdravniki. Tam so naju z bratom potrdili za vojaka, nakar smo se ponovno peš vrnili domov. Poziv za vojsko sem prejel poleti istega leta. Peš sem se preko Lomske planote odpravil do Podmelca v Baški grapi, od tam pa z vlakom do Radgone, kjer se je usposabljal 97. regiment. Dodeljen sem bil strojničarjem.

Člana Društva soška fronta Nova Gorica Pavle Levpušček in Franko Visintin na obisku pri Ivanu Kovačiču ob njegovem stotem rojstnem dnevu v Avčah 20. oktobra 1998. (foto: Simon Kovačič)

Po treh mesecih urjenja so nas poslali v razne kraje Slovenije, kjer smo opravljali službo vojaške policije. Mene so poslali v Idrijo. Konec novembra 1916 pa sem se znašel v Ljutomeru, kjer so vojake razporejali po enotah, namenjenih na različne fronte.

Zaradi pomanjkanja strojničarjev sem bil dodeljen ostanku 28. pehotnega polka, ki je bil nastanjen v Brucku ob Muri. Ta polk so v glavnem sestavljali Pražani, proglašen pa je bil za izdajalsko enoto, kajti skoraj ves regiment se je leto prej brez boja predal Rusom. Da bi "oprani nečastni madež", je višja komanda preostanek tega češkega polka pošiljala na najbolj vroče odseke bojišč. Januarja 1917 so nas poslali na Kras, in sicer na odsek Grmada, Flondar, Jamlje, Sela na Krasu.

Kakšno je bilo prvo srečanje s fronto?

Do Nabrežine smo pripotovali z vlakom. Med dolgim potovanjem sem se zastrupil s hrano in sem bil ves čas vožnje komaj pri zavesti. Komandant je bil prepričan, da me daje strahopetnost in zato mojim resničnim težavam ni dosti verjel. Tedaj sem pomislil: "Če bi ti vedel, da sem skoraj 15 mesecev preživel kot civilist na fronti, se ne bi toliko šopiril in bi z mano drugače ravnal!" Po nekaj dneh počitka v Nabrežini sem prišel k sebi in odkorakali smo proti bojišču. Bilo je že temačno, ko smo se ustavili nekje nad Štivanom. Tam so nam razdelili golaž. Posedli smo po tleh in pričeli jesti. Naslonil sem se na nekaj, za kar sem mislil, da je skladovnica drv. Šele po nekaj minutah sem z grozo opazil, da slonim na kupu trupel padlih vojakov, ki so čakali na pokop. Šlo mi je na bruhanje in sem menažko z golažem kar zalučal stran. Svoje nespamento ravnanje sem v naslednjih dveh letih zelo obžaloval in sem se tistega zavrženega golaža še velikokrat spomnil.

To pomeni, da ste na fronti poleg stalnega obstreljevanja trpeli še lakoto in žejo?

Bilo je strašno. V strelskih jarkih se na bobnenje in žvižganje krogel počasi privadiš, saj sčasoma postaneš popolnoma brezbrizen in otopel. Lakote in silne žeje pa ne moreš preprečiti. Videl sem vojake, ki so od strašne žeje kar zblazneli in so pili lasten urin. Spobočij Grmade sem pogostokrat gledal morje in sem včasih samega sebe zalotil, da blebetam neumnosti. Vabil sem ga, naj se mi približa, da ga spijem do dna. V prvi bojni črti smo po navadi ostajali po tri tedne. Smrdeli smo kot dihurji, kajti tam ni bilo možnosti, da bi se preoblekli ali se vsaj umili. Strašno je bilo poleti, ko ti je sonce tako razbelilo čelado, da si pod njo skoraj znorel. Nekoliko smo se lahko ocedili in si opomogli le v zaledju, ko nas je v prvih strelskih jarkih zamenjala druga enota.

Ste bili kdaj ranjeni?

Imel sem srečo in mislim, da sem iz svoje prvotne enote eden redkih, ki sem preživel tisti pekel. Še zdaj si ne znam razložiti, kako mi je to uspelo. Večkrat sem bil sicer lažje ranjen, a je vselej šlo bolj za praske kot za prave rane. Enkrat mi je krogla oplazila uho, drugič sem dobil kar cel rafal v čelado. Sunkovito me je vrglo nazaj, a na srečo so krogle le zdrsnile ob jekleni pločevini. Nekoč je priletela mina naravnost v naše strojnično gnezdo. Na mestu je ubila oba moja tovariša (eden je bil doma iz Krmina), mene pa je zalučalo daleč stran. Bil sem ves krvav, toda le od krvi mojih nesrečnih soborcev. Še najhuje sem jo skupil, ko mi je velik kamen padel na glavo. Čelada me je sicer obvarovala, hudega možganskega pretresa pa ni mogla preprečiti. Od lakote, žeje in neprespanosti sem bil tako otopel, da sem se včasih kot iz sna prebudil med samimi trupli. Spraševal sem se, kaj delam tam, saj tistega kraja ne poznam in sem malo prej bil nekje drugje. Verjetno so me ob eksploziji kake mine imeli za mrtvega in so me kot kakšno vrečo krompirja odvrgli na kup mrličev.

Ste se v glavnem branili ali ste tudi prehajali v napad?

Če so nam Italijani odvzeli kos ozemlja, smo si ga s protinapadi skušali pridobiti nazaj.

To pa je opravljala naša pehota. Mi strojničarji smo bolj poredkoma odhajali na osvajalne pohode, ker pač za to nismo bili opremljeni. Pušk nismo imeli. Za boj od blizu smo imeli revolver in bajonetu podoben nož. Spominjam pa se dogodka, ko sem se popolnoma sam znašel v italijanskem jarku. V eni roki sem držal pištolo, v drugi pa nož. Niti dva metra stran so mi stali nasproti trije italijanski vojaki. Vsi štirje smo se prestrašeno gledali in nismo vedeli, kaj bi. Po nekaj mučnih trenutkih je eden od njih odvrnil puško in zbežal, ostala dva pa sta dvignila roke in se podala. Kar odleglo mi je, kajti na ubijanje od blizu nisem bil pripravljen.

italijanske enote ponovno srečal skoraj deset let kasneje v Avčah. Takrat sem delal na avški pošti, on pa je med tem postal višji poštni inšpektor in so ga v naše kraje poslali na inšpekcijo iz Rima.

Po zajetju te enote smo se počasi spuščali proti Avčam. Naš komandant je naprej poslal patrolo z nalogo, da si ogleda položaj. V patroli sem bil tudi jaz. Četica je oprezno korakala po glavni poti, jaz pa sem jo ubral po stezah in gmajnah, ki sem jih seveda dobro poznal.

V rojstno vas sem prispel precej časa pred ostalimi. Avče so bile popolnoma porušene in nikjer ni bilo žive duše. Ustavil sem se pri kupu

Pripadniki 28. pehotnega polka se po preboju fronte pri Avčah zpenjajo na Kolovrat. V ozadju železniška postaja Avče. (zbirka: Egon Valantič)

Potem je prišel 24. oktober 1917, dan začetka preboja pri Kobaridu. Kam je bila tedaj poslana vaša enota?

Že nekaj dni pred našo mogočno ofenzivo smo bili s Krasa premeščeni na Banjško planoto, pravzaprav na Kanalski Lom. Dne 24. oktobra se je začel hkratni preboj pri Tolminu in Bovcu, 25. pa je v napad krenila tudi naša enota. Naše topništvo je odlično opravilo svojo nalogo, tako da smo proti Soči napredovali brez večjih težav.

Danilo se je, ko smo v bližini cerkvice Marije Snežne nad Avčami presenetili in brez boja ujeli cel italijanski bataljon, ki se je nad potokom Avšček prebijal proti Soči.

Naključje je hotelo, da sem poveljnika te

kamenja, ki je še kako leto prej sestavljalo moj dom. Čez kakih deset minut so v vas prispeli še ostali iz patrole in vojaki so me začeli spraševati, zakaj buljim v tisto grobljo. Povedal sem jim, da sem tu doma, a mi niso verjeli, saj so bili vsi prepričani, da sem čistokrven Čeh! Še istega večera smo jo udarili preko Soče. Italijani so pred umikom sicer razstrelili vse mostove, toda neka nemška inženirska enota je v nekaj urah postavila nov pontonski most čez zelo deročo reko. Pozno ponoči smo že bili na Ligu in na Kambreškem, naslednjega dne pa smo jo udarili proti Čedadu. Odpor Italijanov je bil ponekod srdit, vendar neorganiziran, tako da smo precej hitro napredovali. Reko Tilment smo prekoračili v zgornjem toku že po nekaj dneh po preboju.

Vojne pa s to silovito ofenzivo še zdaleč ni bilo konca!

Tako je. Čakalo nas je še eno celo leto vojne. Naša enota se je najprej bojevala na Piavi, v najhujši zimi pa so nas poslali na Monte Grappa, kjer smo v visokem snegu jedli samo dvakrat v 21 dneh! Po krajšem odmoru v bližini Trenta je 28. polk krvavel na planoti Asiago, zadnje mesece vojne pa skoraj na švicarski meji, kjer smo za nasprotnika imeli neko francosko divizijo.

Kje pa vas je zatekel konec vojne?

V začetku oktobra 1918 sem zbolel za pleuritisom in poslali so me v vojaško bolnico na Dunaj.

Tam sem dočakal konec vojne. Ker pa sem bil še vedno vojak češkega polka, so me poklicali v Prago, da bi vstopil v novo nastalo češkoslovaško armado. Nisem vedel, kaj naj napravim, a končno je zmagalo domotožje, tako da sem se vrnil domov.

Naj povem, da v dveh letih fronte nisem bil niti enkrat na dopustu, ker kratkomalo nisem imel kam! Moj brat dvojček se je domov vrnil kak mesec prej. On je bil topničar pri najtežjih kalibrih in je skoraj vso vojno preživel na francoski fronti. Avstrijci so namreč pogosto posojali Nemcem potrebne topovske baterije s posadko vred.

Domov sem se vrnil spomladi 1919 in v vas prikorakal kar v avstroogrski uniformi. Italijanski orožniki so kar čudno gledali, od kod sem se vzel, ko se je pa vojna končala že pred meseci! Poklicali so me celo na orožniško postajo v Ročinj, kjer so mi dali vedeti, da bo moral moj letnik kmalu k vojakom. Ko pa so izvedeli, da imam za sabo vojaškega življenja več kot dovolj, sem bil te službe oproščen. Končno sem ponovno postal civilist!

Povzeto po zapisu, ki je bil objavljen v tržaškem Primorskem dnevniku dne 23. julija 1995.

Pontonski most
čez reko Sočo pod
železniško postajo
Avče, ki ga je
postavila neka
nemška enota.
(zbirka: Egon
Valantič)

OPREMA AVSTROOGRSKIH VOJAKOV V PRVI SVETOVNI VOJNI

Simon Kovačič

Ob pregledovanju fotografij naših prednikov, ki so se v prvi svetovni vojni borili v avstroogrskih vrstah, sem večkrat razmišljal o tem, kako so zmogli v tako nemogočih življenjskih razmerah, ob zelo slabi in neredni prehrani, večkrat v neustrezni in obrabljeni obleki in obutvi, s sabo tovoriti še težko vojaško opremo in oborožitev. Skušal sem dognati, kakšna je bila takrat njihova uniforma in kaj vse so morali v nahrbtniku in krušniku nositi s seboj.

Obleka (tudi "montura", kot so ji takrat rekli)

Uniforma avstroogrskih vojakov je bila na začetku vojne še ščukastosive barve, v drugem letu vojne pa so na italijansko bojišče vojaki že odhajali v novih zelenkastosivih uniformah.

Osnovno obleko in obutev običajnega pešca avstroogrške armade so sestavljali: kapa s senčnikom, suknjič, hlače, plašč oz. pelerina, poletni suknjič, poletne hlače, pletena jopica, perilo, volnen trebušni pas, ovratna ruta, rokavice, gamaše ali ovijalke, dva para čevljev (en par težkih in en par lahkih usnjenih čevljev).

Perilo: 2 vojaški srajci, 2 para dolgih spodnjih hlač, 2 para nogavic, kravata. Dovoljeno je bilo uporabljati tudi lastno perilo. Vsak vojak je praviloma prejemal en komplet perila vsakega prvega oktobra in prvega aprila. Vojaki, ki so služili v gorskih enotah, so nosili med novembrom in marcem volneno spodnje perilo.

Oprema

Najvažnejši del opreme je bil **nahrbtnik**, na začetku vojne še narejen iz govejega usnja, zato imenovan **telečnjak** (Pack-Tornister M.88), v letu 1915 pa so že začeli uvajati platnenega.

Avstrijski vojak, domačin s Šentviške gore, v popolni bojni opremi. (zbirka: Simon Kovačič)

V njem je nosil vojak dva rezervna obroka hrane (običajno dve mesni konzervi), brisačo, robec, dva kompleta perila, rezervne čevlje, osebne dokumente, pribor za osebno higieno (zobna ščetka, glavnik, igla in sukanec). Pribor za čiščenje obutve in obleke je pripadal vsakemu drugemu vojaku (torej en pribor na dva vojaka).

V bojnih akcijah je ostal ta nahrbtnik v zaledju.

Na vrhu nahrbtnika so bili pritrjeni: v klobaso zviti plašč oz. pelerina (pri bosenskih in gorskih enotah), šotorsko krilo, en količek, trije klini in odeja, ob tem pa še kvadratna ali okrogla porcija (menažka), včasih tudi lopatka ali drugo orodje.

Pod večjim nahrbtnikom (pri M. 88) je bil pripet manjši, v katerem so nosili strelivo (80 nabojev).

Po letu 1915 zamenjajo ta dva usnjena nahrbtnika za enega platnenega in vanj strpajo vso potrebno opremo, tudi ročne bombe (običajno 2-3).

emajlirano čutarico (450 cl - v zadnjem letu vojne tudi večjo 1000 cl) ter lonček. Oboje je lahko nosil tudi okoli vratu, saj je imela čutarica usnjen jermen ali vrvico. Velikokrat si je vojak v krušnik spravil tudi pokrov porcije (menažke).

Pomemben del vojakove opreme je bil usnjen pas (s kovinsko - običajno medeninasto, v kasnejšem obdobju železno - pasno spono, na kateri je bil reliefno upodobljen avstrijski oz. ogrski grb), na katerem so bile pritrjene štiri enojne ali dve dvojni usnjeni nabojnici (včasih tudi pločevinasti, kasneje, ko je pričelo zmanjkovati surovin, tudi kartonasti) s 40 naboji. Na nekaterih fotografijah zasledimo tudi še stare nabojnice, ki so pripadale puškam Mannlicher M. 88. Bajonet z nožnico je bil obešen na pas ob levem boku, nekateri vojaki pa so na pasu nosili tudi lopatko v usnjenem ali pločevinastem etuiju.

Skupina avstroogrskih vojakov, med katerimi je tudi Martin Ogorevc s Šentviške gore. Vsi nosijo popolnoma nove uniforme in stare nabojnice M. 88, čeprav so že oboroženi s puškami Mannlicher M. 95. (zbirka: Simon Kovačič)

Vojak je čez rame nosil **krušnik** (torba za kruh), ki je imel žep za čutarico (imenovano tudi "feldflaša") in še dva žepa, v katerih je hranil: obrok kruha (približno 50 dag), jedilni pribor, tobak, porcijo kave v škatli, pribor za čiščenje orožja, druge osebne predmete in

Proti koncu leta 1916 so avstroogrski vojake začeli opremljati z **zaščitnimi maskami**, ki so bile spravljene v posebni pločevinasti škatli in so jih nosili obešene na usnjenem jermenu okoli vratu. Vsaki maski je pripadal tudi rezervni filter.

Ob začetku prve svetovne vojne vojaki še niso uporabljali **jeklenih čelad**. Na soškem bojišču so jih Avstrijci dobili v letu 1916, in sicer najprej nemške M. 16, kasneje pa tudi čelade lastne izdelave M. 16 in model Berndorf. Od leta 1917 so čelade uporabljali tudi v gorah.

Zavojček prve pomoči (4 m zavoja, 2 gazi in varnostne sponke) se je nahajal v levem žepu suknjiča.

Vsak mobilizirani avstroogrski vojak je moral pri sebi nositi **vojaško legitimacijo** (Legitimationsblatt) v posebni škatlici, ki so ji rekli tudi "legitimacija smrti". Spravljena je bila

Vojaška legitimacija vojaka Mermolje iz 27. domobranskega peh. polka (LIR 27). Levo zgoraj so zapisani njegovi osnovni podatki, desno zgoraj sta zapisana kraj rojstva in bivanja, levo spodaj so podatki o cepljenjih, desno pa naslov sorodnika, ki bi mu bilo potrebno poslati obvestilo v primeru smrti.

(zbirka: Simon Leban)

Truppenkörper: <i>Lir 27.</i>		Heimatsberechtigt (zuständig) in	Ort: <i>Felzba</i>
Charge: <i>Ltr. fuf.</i>			Pol. Bezirk (Komitat): <i>Görz</i>
Name: <i>Mermolja Engel</i>		Land: <i>Kr. Steiermark</i>	
Religion: <i>r. k.</i>		ort: <i>Felzba</i>	
Assentjahr: <i>1915</i>		land: <i>Kr. Steiermark</i>	
Grundbuch (Vormerkung) Blatt-Nr. <i>1820</i>		jahr: <i>1820</i>	
Geimpft gegen	Blattern:	Vom Ableben ist zu verständigen:	
	Typhus:	<i>Maria Mermolja</i>	
	Cholera:	<i>Felzba in Görz</i>	
Anmerkung: <i>Engel. O. fuf. 4/1.</i>		Verständigt am: <i>Kr. Steiermark</i>	

v posebnem žepku znotraj desnega hlačnega žepa tako, da je bila z vrvico privezana v gumbnico.

Na obrazcu iz papirja, obdelanega na poseben način, so bili napisani vojakovi osebni podatki, podatki iz vojaške evidence, podatki o cepljenjih, podatki o zdravljenju, naslov sorodnika, na katerega naj bi poslali obvestilo v primeru smrti...

K opremi vojaka so sodili še: škarje za bodečo žico, razne svetilke, špiritni gorilnik, dereze (če se je boril v gorah), snežna očala in druga delovna orodja.

Od leta 1917 naprej se zaradi pomanjkanja surovin za izdelavo usnjene opreme začne uporabljati neke vrste umetno usnje, surovo platno ali karton. Tudi medeninasti deli opreme so bili nadomeščeni z železnimi. Tako opremo so imenovali "ersatz".

Oborožitev

Običajna oborožitev avstroogrške armade je bila puška Mannlicher M.95 kalibra 8 mm in se je polnila z okvirjem s petimi naboji (8 x 50 R). Vendar pa niso bile vse enote enako oborožene. Pehota je bila oborožena z dolgo "manliherico", dolžine 1265 mm in teže 3130 g.

Planinske enote in druge specialne enot so bile opremljene s kratko puško M.95 imenovano "štuc", dolžine 1005 mm in teže 3130 g.

Predvsem konjenica je uporabljala karabinko M.95, dolžine 1005 mm in teže 3060 g. Na to puško ni bilo mogoče nasaditi bajoneta.

Upam, da si sedaj lahko bolj nazorno predstavljamo napore vojaka, ki premočen in lačen maršira po blatni cesti, ki ga priganja oficir na konju in ki tovari, skupaj z osebno oborožitvijo, še približno 30 kilogramov opreme.

Veliko jih je bilo, ki teh naporov niso zmogli...

Literatura:

- Enrico Acerbi: *Le truppe da montagna dell'esercito austro-ungarico*, Gino Rossato Editore, Novale-Valdagno (VI) 1991.
- Paolo Marzetti: *La guerra italo-austriaca 1915-1918*, Ermanno Albertelli Editore, Parma 1991.
- Siro Offelli: *Le armi e gli equipaggiamenti dell'esercito austro-ungarico dal 1914 al 1918 (volume primo)*, Gino Rossato Editore, Novale - Valdagno (VI) 2001.
- Janez J. Švajncar: *Svetovna vojna 1914-1918*, Pokrajinski muzej Maribor 1988.

PRIGODE VOJAKA SALVINA NA KRASU

Vili Prinčič

O prvi svetovni vojni je bilo objavljenih na stotine strokovnih in poljudnih knjig, razprav, razmišljanj, raznih zapisov in celo romanov, ki so jih napisali znameniti in svetovno znani pisatelji. Med vso to goro boljših in slabših publikacij, upam si trditi, bralca najbolj pritegnejo in celo prevzamejo dnevniki, ki so jih pisali neznani vojaki in nižji oficirji v strelskih jarkih in na izpostavljenih bojnih položajih. Skratka, gre za zapise, ki niso prežeti ne z miselnostjo zmagoslavnih pohodov in ne s političnimi pogledi, ki so za edini cilj imeli prisvajanje tujih ozemelj. Gre za zapise o trpljenju, o nesmiselnosti vojne, pa tudi o svojevrstnih pogledih do "krvoločnega" sovražnika, ki je delil podobno usodo v nasprotnem strelskem jarku. V nekaterih dnevnikih bomo našli celo besede simpatije do sotrpina, ki je bil - v drugačni uniformi - prisiljen s puško meriti proti bojnemu položaju pisca. Ti dnevniki so včasih pisani v pomanjkljivem knjižnem jeziku in s hudimi pravopisnimi napakami, vendar so občutki, ki iz njih izžarevajo, vredni naše pozornosti, saj so jih na papir spravili ljudje, ki so v prvi osebi in v nemogočih razmerah doživljali strašno tragedijo brezizhodne pozicijske vojne. Taki zapisi so bolj poredkoma prodrli v javnost, kajti neredko so izpodbijali "resnice", ki jih je širila in izkoriščala uradna propaganda tudi veliko let po zaključku strašne morije. Nekoliko drugačni opisi takratnih dogajanj so se v javnosti pričeli pojavljati šele zadnja leta in so zaradi objektivnosti naleteli na ugoden sprejem med bralci in med ljudmi, ki jih zanima zgodovina prvega svetovnega spopada.

Eno takih zapisanih pričevanj mi je padlo v roke pred nekaj meseci. Zapis je v obliki pripovedovanja vključen v knjigo "La grande e la piccola guerra" (Velika in mala vojna), ki jo je napisal Elio Gioanola. Dobršen del knjige je posvečen prav prvi svetovni vojni in

dogodivščinam vojaka Salvina, strica pisca knjige. Pripovedovanje je zanimivo, ker precej podrobno opisuje "vojni" Tržič, Doberdobsko planoto in boje, ki so potekali na Grmadi.

Tako opisuje vojak Salvino svoje prvo srečanje z vojno (zapis objavljamo v skrajšani obliki):

"Do bližine Tržiča smo se pripeljali z vlakom. Izstopiti pa smo morali nekaj kilometrov pred mestom in smo noč preždeli v nekem gozdiču. Poročnik nam je zabičal, da si ne smemo prižigati cigaret, kajti če vedno "budni" sovražnik opazi ogenj, je po nas. Brez kajenja smo tako preživeli vso noč.

Naslednjega dne smo se prebili do Tržiča. Mesto je bilo povsem nedotaknjeno; trgovine so bile odprte, prebivalci so hiteli po opravkih. V okolici Tržiča sem opazil vinograde z grozdem, ki so mu pravili Clinton. Nastanili nas niso v hišah, temveč v kanalu z imenom Dottori. Kanal je bil prazen. Nasproti nam se je dvigal grič, ki smo mu dali ime kota 131. Nekega jutra smo iz našega kanala opazovali, kako avstrijski vojaki na griču kopljejo strelski jarek. Ne streljati, nam je bilo ukazano. Mi nismo streljali in oni niso streljali. Tako je sovražnik skopal jarek in postavil žične ovire z vrha griča do morja. Brez večjih spopadov smo se gledali ves julij in avgust.

Septembra pa je sovražnik pričel s topovskim obstreljevanjem Tržiča in civilno prebivalstvo je prejelo ukaz, da se mora nemudoma oddaljiti iz mesta. Šlo je za prebivalstvo italijanske narodnosti, kajti neitalijanski prebivalci so se iz mesta umaknili še pred našim prihodom.

V splošen napad smo s krikom Savoia krenili 24. oktobra. Naše topništvo je pred tem nekoliko popokalo, vendar malo in slabo, tako da so bile žične ovire popolnoma nedotaknjene. Sledil je pravcati pokol naših vojakov in naš komandant je jokal kot otrok. Po tem pokolu se na našem odseku fronte več mesecev ni dogodilo nič posebnega. Do pomladi 1916 smo imeli mir. V tem času sem bil dodeljen telefonski centrali frontnega odseka, ki se je nahajala v veliki palači v Tržiču, kjer so bili nastanjeni višji oficirji. Tržič je bil prazen, a je s svojimi parki in drevoredi izgledal kot lepo in prijetno mesto. Ladjedelnica je bila zapuščena. Sem ter tja je prišlo do topniških dvobojev s posameznimi granatami, ki so padale na mesto in okolico, hujše škode pa niso povzročile.”

Na naslednjih straneh vojak Salvino opisuje svoje premestitve in svoja doživetja pri postopnem osvajanju Doberdobske planote. Kot telefonist je moral za sabo vleči kolut žice in od blizu slediti napredovanju pehote. Po zavzetju kake vzpetine ali strateške točke pa je moral poskrbeti za takojšnjo usposobitev telefonske zveze z zaledjem.

To je bilo zelo nevarno opravilo, kajti sovražni ostrostrelci so posebno pozornost namenjali prav telefonistom. Nekaj stavkov naš vojak namenja tudi Doberdobo in težavam s preskrbo z vodo.

”Telefonsko postojanko smo imeli blizu vasi Doberdob. Za potrebe vojske so vodo vozili s kamioni in jo pretakali v velike sode, ki so jih namestili ob zidu neke na pol porušene hiše. Čeprav se ni smelo, smo telefonisti skrivoma hodili po vodo, ki smo jo rabili za pitje in tudi za umivanje in pranje. Nekega dne so Avstrijci opazili te pogoste premike in s točnim strelom iz topa zadeli zid, za katerim so bili skriti sodi. Ravno takrat sem iz soda “kradel” vodo in zares veliko srečo sem imel, da sem jo srečno odnesel. Vse sode je namreč granata uničila. Druga zima na Krasu je bila huda. Stalno je pihala burja, pa tudi sneg nas je obiskal. Vojaki so na straži kar zmrzovali. Imeli smo tudi več primerov pljučnice. Nekoliko smo se ogreli le s pitjem žganja. Ker ni bilo večjih vojnih operacij, je poveljstvo ukazalo kopati dodatne jarke v zaledju. Za primer umika, so govorili. Z trdim delom smo se vsaj nekoliko ogreli.”

Italijanski vojaki
na Krasu pri
najljubšem opravilu.
(zbirka: Mitja Juren)

Spomladi 1917 so se ponovno začele vojne operacije. Italijanska III. armada je po vsej sili hotela zasesti hrib Grmado, ki je oviral njen pohod na Trst. To je vedela tudi avstroogrška stran in je zato obrambne položaje na Grmadi zelo utrdila. Italijani so se uspeli prebiti prav pod vznožje hriba, z zadnjimi močmi pa je Avstrijecem uspelo ustaviti njihovo napredovanje. Iz tega odseka fronte nam vojak Salvino pripoveduje zanimivo in skoraj neverjetno zgodbo o dogodku, ki mu je bil priča.

“Nekega toplega dne mi je komandant ukazal, naj nesem nujno obvestilo neki enoti na izpostavljenem položaju. Hitel sem, kar so me nesle noge, toda na nekem grebenu so me vzeli na muho ostrostrelci, tako da sem bil prisiljen zavaliti se na tla in se delati mrtvega. Na žgočem soncu sem tako nepremično preživel ves dan in sem se iz hude godlje uspel izvleči šele, ko se je znočilo.

Dogajalo pa se je, da je po isti poti zelo pogostoma hodil nekdo, ki se ni bal ostrostrelcev ne podnevi in ne ponoči, ko so celotno območje razsvetljevali močni žarometi. Šlo je za vojaka - sla, ki je služboval pri neki topniški bateriji na Doberdobski planoti. Sporočila je v prednje položaje nosil na nadvse nenavaden način. Še ko se je nahajal na delu poti, ki je bila skrita očem sovražnih ostrostrelcev, je začel ne ves glas prepevati razne operne speve. Imel je čudovit glas, uglašen tenor in ko je pričel prepevati, je naokrog vse utihnilo. Cela fronta je ostrmela in poslušala tisti čisti žametni glas, ki je napolnil vso dolino. Celo ostrostrelci so prenehali s svojim smrtonosnim ta-pum koncertom. Vojak je hodil pokoncu in prepeval tudi, ko je stopil na izpostavljeno območje. Če je bilo to ponoči, so ga kot nekako operno zvezdo osvetljevali žarometi. Izgledal je kot neka čudna bela prikazen v vsej tisti preorani sivini.

S svojimi Traviatami in Rigoletti je prenehal šele, ko je srečno opravil svojo nalogo. Dogajalo se je celo, da so mu na koncu zaploskali poslušalci v jarkih na obeh straneh fronte. O vojakovih pevskih pohodih je kmalu izvedela tudi višja komanda, ki je slavčka v uniformi takoj premestila v zaledje, kjer je s svojimi pevskimi točkami razveseljeval oficirje. Izvedeli pa smo, da vojak ni bil najbolj navdušen nad novim “službenim” mestom, kajti bil je strašansko sramežljiv, saj je bil navaden kmečki sin in popoln pevski samouk.”

V jarku na Krasu v trenutku predaha.
(zbirka: Mitja Juren)

Tegobe fronte so se za našega Salvina nehale prve dni junija 1917. Nenaden avstrijski protinapad je namreč presenetil Salvinovo enoto in jo odrezal od njenega zaledja. Sledilo je več kot leto dni dolgo ujetništvo, ki ga je Salvino preživel nekje na Štajerskem.

Domov v Piemont se je vrnil konec novembra 1918.

PO STOPINJAH "KRANJSKIH JANEZOV" 1914 – 1918

Igor Vilfan

I. del: Galicija

Podan je kratek pregled aktivnosti 17. pehotnega polka avstroogrške vojske, v katerem so služili fantje in možje iz takratne Dežele Kranjske. Prispevek temelji na tipkopisu Otta von Kiesewetterja »Mit den Siebzehner durch den Weltkrieg«, Celovec 1934. Tipkopis hrani Državni arhiv na Dunaju. Prvi del obravnava obdobje, ko je bil polk v Galiciji, torej od začetka vojne z Rusijo do oktobra 1915, ko je polk odšel na soško fronto.

1. Uvod: Odhod na fronto, prvi boji ob zgornjem toku reke Dnjester, poraz avstroogrških čet in umik na Karpate 11. avgust 1914 - 13. januar 1915

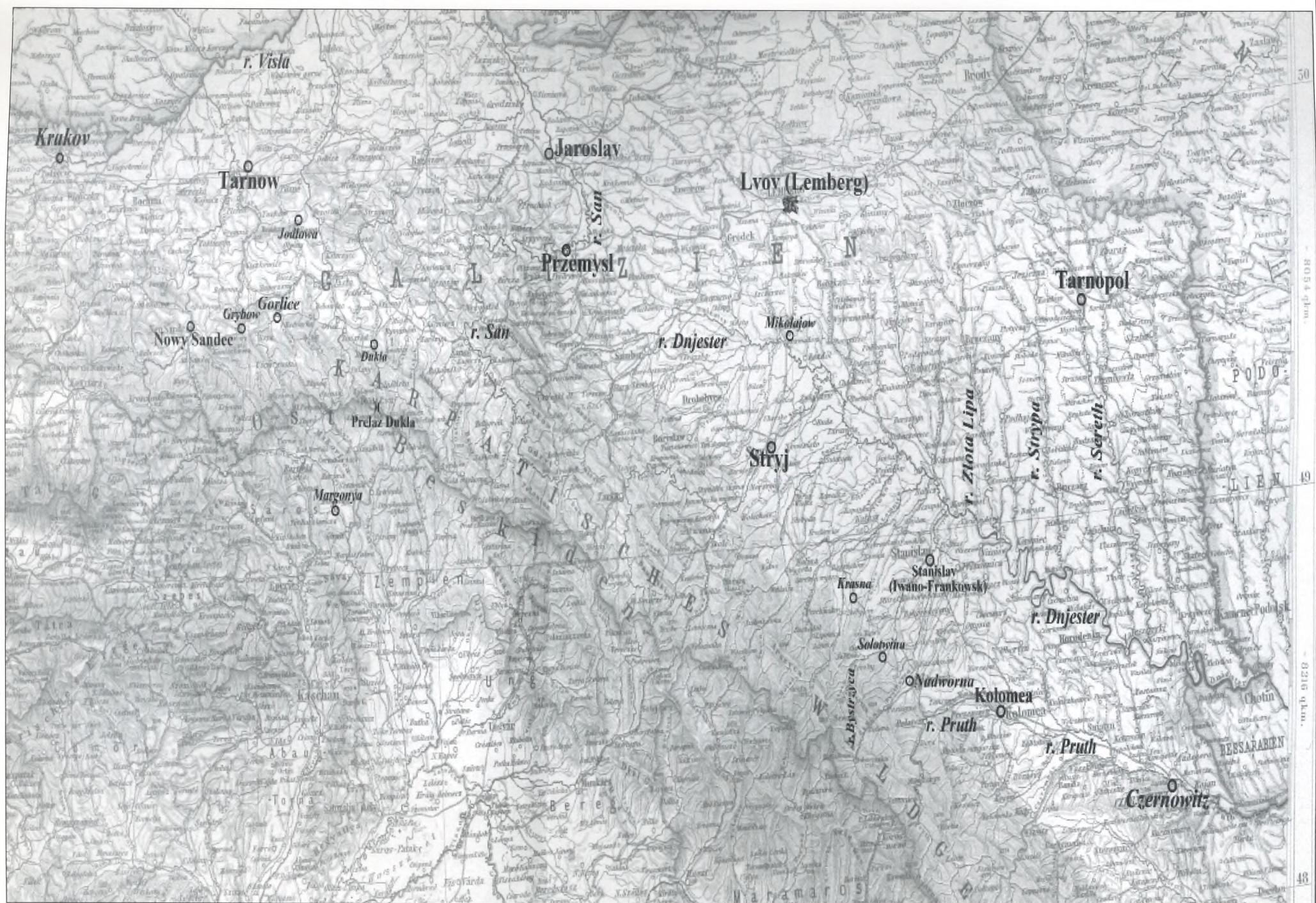
Štiri tedne po sarajevskem atentatu na prestolonasledniški par (28. junija 1914) je Avstro-Ogrska¹ razglasila delno mobilizacijo, ki je zajela tudi 17. pehotni polk². Polk je pripadal III. korpusu s sedežem v Gradcu, njegovo mobilizacijsko območje pa je bila takratna Dežela Kranjska.

Sprva je bilo ukazano, da mora polk oditi na mejo monarhije proti Srbiji in Črni Gori. Poveljnik generalštaba a-o vojske Conrad von Hötzendorf je namreč podcenjeval nevarnost spopada z Rusijo in je dal prednost transportu čet na Balkan.

Šele na posredovanje nemškega cesarja Wilhelma in po vojni napovedi Rusije, ki je stopila na stran napadene Srbije, je na hitro začel premeščati čete s srbske na rusko mejo.³ Vojaški transporti so popolnoma zatrpali železnico, zato je 17. p.p. s tremi vlaki odpotoval iz Ljubljane v Galicijo (v današnji Ukrajini) šele 11. avgusta 1914. Rauchensteiner piše, da so smeli vojaški transporti voziti največ 18 km/h, pa še pogosto so se ustavljali, da so lokomotive napolnile svoje rezervoarje z vodo in da so se častniki lahko najedli v kolodvorskih restavracijah.⁴

Tako je polk po štirih dneh vožnje prispel v Mikolajew⁵, kakšnih 40 km južno od Lvova. Naprej so morali peš. O tem, kako so izgledali ti marši, Kiesewetter ne piše. Najbrž pa se vojakom ni godilo nič bolje kot vojakom LIR 27, ki so bili prav tako v Galiciji in katerih trpljenje zelo živo opisuje Matičič v svoji knjigi »Na krvavih poljanah«⁶. Vojake so za vsak najmanjši prekršek enostavno ustrelili. V naslednjih letih Matičič ne piše več o smrtnih kaznih za vsako malenkost. Domnevam, da je k temu prispevalo po eni strani to, da so se vojaki navadili na strogo vojaško disciplino, po drugi strani pa tudi to, da so preveč surovi častniki kmalu končali pod krogami lastnih vojakov.⁷ A-o vojaško vodstvo je kasneje vendarle sprevidelo, da »zaloge vojakov« niso neizčrpne.

23. avgusta se je začela vojna z Rusijo in strateška naloga a-o čet je bila, vezati nase čim več ruskih čet, da bi razbremenili Nemce,⁸ ki so rabili čete na zahodni fronti.

Prva in četrta a-o armada sta med Krakovom in Lvovom udarili na sever in prestopili takratno mejo z Rusijo, Rusija pa je udarila vzhodno od Lvova. III. korpus, torej tudi 17. p.p., je bil priključen a-o 3. armadi in je moral braniti območje zgornjega Dnjestra v Galiciji, torej odsek, kjer so napadli Rusi. Razmerje sil je bilo na ruskem bojišču za A-O izrazito neugodno, saj je nasproti petim a-o korpusom stalo več kot 8 ruskih.⁹

17. p.p. je svoj ognjeni krst doživel 26. avgusta 1914. Po napornem 17-urnem pretežno nočnem pohodu so vojake poslali naravnost v boj, v katerem so bili popolnoma nezaščiteni izpostavljeni silovitemu topniškemu ognju. Izgube so bile že prvi dan izjemno hude, saj sta I. in II. bataljon izgubila polovico moštva. Nekoliko bolje se je godilo le III. bataljonu, ki je našel kritje v bližnjem gozdu. Za nameček je ruska vojska imela boljše topove, njihov domet je bil daljši od dometa a-o topov. Tako se ruskim baterijam ni bilo potrebno vkopavati ali skrivati, saj jih a-o topništvo sploh ni doseglo.¹⁰

Izgube je delno popolnil I. pohodni bataljon, ki je tja prispel konec avgusta. Šele po enem tednu bojov in neprestanih premikov so vojakom prvič ukazali, naj se »vkopljejo« in tako zaščitijo. To je vsaj nekoliko zmanjšalo dotedanje zelo hude izgube. Kljub temu se je morala a-o vojska umikati in 2. septembra je padel Lvov.

V začetku septembra je začelo deževje, poti so postajale vedno slabše in nepregledne umikajoče se kolone a-o vojske so se le počasi in z največjo težavo prebijale skozi globoko blato. Kolesa vozov so se vgrezala do osi in vojaki so morali vleči vozove iz blata. Na koncu kolon so jezdili poveljniki enot in imeli »neprijetno nalogo, brezobzirno gnati ljudi naprej«.¹¹ Kdor je obležal, je padel v roke Kozakom. Ob poti je ležalo ogromno vojaškega materiala in veliko konj, ki so omagali zaradi prehudih naporov. Polk se je umikal dneve in noči, dokler ni 26. septembra, torej po enem mesecu trpljenja, prišel v okolico Gorlic. Polk je tedaj štel le še 1 500 mož, kar je komaj tretjina začetnega stanja, če vštujemo tudi pohodni bataljon.

V tem mesecu je bil polk devet dni v boju in je v nemogočih razmerah prehodil 360 km. Taka obremenitev ni bila izjema, lahko bi celo rekli, da se je 17. p.p. »relativno dobro godilo«, saj je npr. 4. armada od svojega prihoda na fronto pred 21 dnevi prebila v boju kar vseh 21 dni.¹² Tako se je končala prva ofenziva, v kateri je bila a-o armada sicer poražena, 3. armada je bila potisnjena na Karpate, vendar je preprečila vdor Rusov na Ogrsko.

Postavlja se vprašanje, čemu so a-o generali tako brezobzirno in neodgovorno ravnali z vojsko. Zakaj ni bilo pred napadom topniške priprave, zakaj se že od samega začetka vojaki niso vkopavali? Ali je bila za velike izgube kriva neizkušenost generalov (seveda pa tudi vojakov), podcenjevanje sovražnika ali pa vojaško mišljenje, da so vojaki samo poceni »potrošno blago«? Ne glede na to razmišljanje ostaja dejstvo, da je bila a-o vojska hudo poražena, da je izgubila polovico moštva in da so zaradi tega poraza bili ob položaje številni generali. Novi poveljnik 3. armade je tako postal takratni artilerijski general (Feldzeugmeister) Svetožar Borojević.¹³

Po kratkem počitku pri Gorlicah je polk dobil ukaz, da 3. oktobra ponovno odkoraka na fronto pri strateško zelo pomembni trdnjavi in kraju Przemysl. Trdnjava Pryemzsl je bila pravzaprav celo utrjeno mesto. Predvidena je bila za 85000 mož, vendar je bilo v njej kar 130000 mož, povrh pa še 30000 civilnih prebivalcev. In vse je bilo treba nahraniti. Kako velika je bila trdnjava, pove tudi podatek, da je v njej bilo kar 21000 konj. Ni čudno, da je trdnjavi (potem, ko je bila obkoljena) pričelo zmanjkovati hrane in se je zato morala 22. marca 1915 predati.

6. oktobra je ponovno začelo deževati in zopet je morala vojska bresti po globokem blatu. Oskrbe s hrano praktično ni bilo, zato so si pomagali, kakor so vedeli in znali. Pri prebivalstvu so dobili vedno isti odgovor: "Moskali šecko zabrali!"¹⁴, na srečo pa sta na polju bila še krompir in repa. Neprekuhane vode niso smeli piti, ker je

grozila nevarnost izbruha kolere, ki je takrat pomenila skoraj zanesljivo smrt. Razširile so se tudi uši, ki se jih niso več znebili, dokler so bili v Galiciji. Šele pri Przemyslu so se pošteno najedli, saj je trdnjava takrat imela še dovolj zalog. Prav to, da je številna a-o pehota pojedla velik del zalog hrane v trdnjavi (ali pa nesposobnost a-o vojaškega vrha, da bi obnovili zaloge?) je privedlo kasneje do padca trdnjave, ko je posadki zmanjkalo hrane.¹⁵

16. oktobra se je polk vkopal 20 km južno od Przemysla in razplamtel se je dolgotrajen pozicijski boj. Polk je imel zopet velike izgube. Zaradi pomanjkanja bodeče žice so bili slabo zaščiteni proti nasprotnim napadom. Topništvu, ki ga je bilo sicer dovolj, je primanjkovalo streliva, ponoči je postajalo vedno hladneje, za nameček so dobivali hrano šele, ko se je spustila noč. Tako so vojakom minevali dnevi v boju, pomanjkanju in trpljenju do 5. novembra, ko so se pričeli umikati proti Karpatom, saj so medtem Rusi prebili fronto pri Ivangorodu¹⁶ in na reki Sani.

Polk se je umaknil do Makowe, kjer se jim je pridružil IV. pohodni bataljon. To je bila prva znatna izpopolnitev polka od začetka vojne, kajti II. in III. pohodnega bataljona niso poslali. Devetega novembra so prispeli v Duklo. Končno so bili v večjem kraju, ki ni nudil le udobnejšega bivanja (zlasti za častnike, se razume), temveč tudi »kaj drugega«.¹⁷ Toda že 11. novembra so morali odriniti dalje proti Karpatom, kjer so se vkopali na prelazu Dukli. Padel je prvi sneg in za moše v jarkih so postale noči ledeno mrzle. 20. novembra so se spet začeli boji, najprej so Rusi napadli s topništvom, nato pa še s pehoto. Na enem odseku je v treh dneh v spopadih od polovice bataljona¹⁸ ostalo le 20 mož! Padel je tudi poveljnik te enote. Kiesewetter je v značilnem vojaškem slogu zapisal: »V temni noči ... je z izvlečeno sabljo v roki in z vzklikom "na juriš" na ustnicah padel stotnik Obereigner«.¹⁹

Vse te žrtve so bile zaman in polk se je moral 28. novembra pred Rusi umakniti do Margonyja na južni strani Karpatov.

Toda že čez nekaj dni so se zopet premaknili v Galicijo, vendar tokrat bolj na zahod, saj so njihove prejšnje položaje medtem zasedli Rusi. Po osmih dneh bojev je v bližini Krakova a-o 4. armada premagala Ruse in tudi 17. p.p. je 12. decembra uspel zasesti Nowy Sandec²⁰. Z občasnimi boji se je polk počasi prebijal iz Novega Sandeca proti vzhodu. Toda 19. decembra so jih Rusi pri Jodlowi, 50 km severovzhodno od N. Sandeca, odločno napadli, polk je zopet utrpel hude izgube in moral se je umakniti do Gorlic.

V bližini Gorlic je dočakal prvi božični večer v vojni. Kot piše Kiesewetter²¹, si je vodstvo polka ta dan privoščilo izjemoma nekaj razkošja – sezuli so si vojaške čevlje! Spominjali so se domovine, ki je bila nekje v megleni daljavi. Tja je peljala le pot preko bolnišnice. Toda ta pot je lahko pomenila tudi pot v »onostranstvo«. Takrat se je pri Gorlicah pripetil neprijeten dogodek. Pri III. bataljonu so vojaki odšli po svoj obrok hrane in medtem – v nasprotju s strogim predpisom – pustili bojne jarke prazne. Ko so se vrnili, so v jarkih sedeli Rusi.

Prvega januarja 1915 je bil polk sicer razrešen, toda na fronti je ostal do 13. januarja. V dobrih dveh mesecih je polk zaradi neprestanih bojev utrpel zelo hude izgube. Izčrpavala sta ga tudi stalno premikanje iz kraja v kraj in slaba hrana. Od polka je ostalo komaj za en mirnodobni bataljon vojakov.²² V Grybowu (12./13. januar), ki so ga pred kratkim zapustile ruske enote, so doživeli žalostni prizor: na drogu cestne svetilke je bil obešen »veleizdajalec«. Znano je, da je tako ruska kot tudi a-o vojska med civilisti povsod videla veleizdajalce tudi, če to niso bili, ter jih drastično kaznovala. Pritlične sobe v Grybowu je ruska vojska uporabljala kot hleve za konje. Temu ustrezno so sobe izgledale, ko je tja prišel 17. p.p.

V Grybowu so vojaki izvedeli, da jih bodo z vlakom odpeljali na novo bojišče. Kam, to je bila seveda najstrože varovana skrivnost.

2. Boji v Karpatih

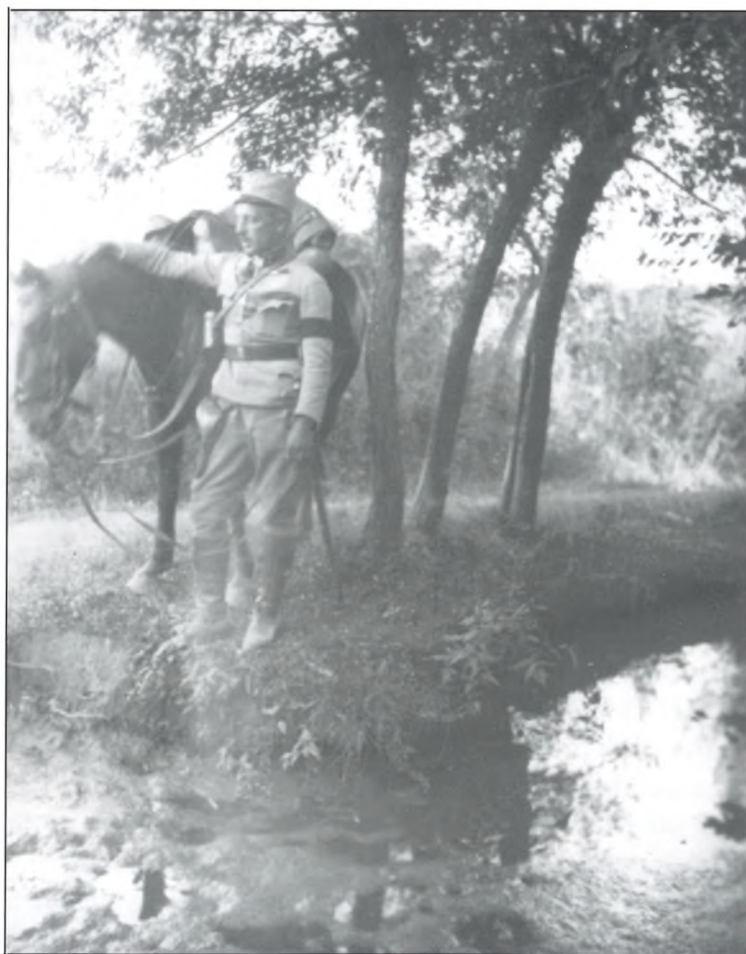
13. januar - 22. marec 1915

Polk je bil na poti kar pet dni, nad čimer se vojaki sploh niso pritoževali, saj so se raje vozili z vlakom, kot bojevali za cesarja. Povrhu so se bojevali na tujem in niso branili svoje domovine. Med vožnjo so se na Ogrskem dobro najedli; tudi madžarskega vina menda ni manjkalo. Polku se je zopet pridružil nov pohodni bataljon, vendar so bile izgube preteklih tednov tako hude, da je polk skupaj z novim bataljonom štel le dva bataljona in vsaka stotnija le tri vode.²³

Med potjo so naleteli tudi na nemške čete.

da so a-o čete priključili nemški vojski ali pa da so a-o četam poveljevali nemški častniki.²⁴ Seveda v polku niso ničesar vedeli o skupnem poveljstvu, vedeli so le, da to pomeni, da »se bo tokrat zares napredovalo«. 19. januarja je bilo potovanja z železnico konec, naprej so morali peš. Tedaj so že vedeli, kaj jih čaka: pot čez zasnežene Gozdne Karpate (Waldkarpaten) v vzhodno Galicijo, tja so se namreč preselili spopadi. Polk je dobil nalogo, napasti po dolini Bystrzyca Solotwinska²⁵.

23. januarja 1915 se je začela ofenziva združenih nemško-a-o sil proti Rusiji. Polk je ob znatnih izgubah počasi prodiral po dolini Bystrzyce. Premagovati

Pehotni oficir
oborožen z revolverjem
Gasser M 1870,
okoli rokava ima žalni
trak.
(zbirka: Jakob Marušič)

V začetku leta 1915 je namreč nemško vojaško poveljstvo z izgovorom, da a-o vojska okleva pri svojih odločitvah (če se spomnimo, kako se je moral 17. p.p. vsak dan premakniti drugam - pogosto tudi na prejšnjo lokacijo - se moramo z mnenjem nemškega poveljstva kar strinjati) in da se izogiba spopadom, izsililo,

so morali globok sneg in se povrhu spopadati še s snežnimi viharji in hudim mrazom, bilo je -20°C . Vojaki dneve in dneve pri tem mrazu niso dobili nobenih toplih obrokov hrane niti niso imeli strehe nad glavo. Z zadnjimi močmi so si kopali jame v sneg in v njih prenočevali.

Vsak, ki je zaspal zunaj, je zagotovo zmrznil, nakar so ga napadli in raztrgali volkovi. Marsikaterega vojaka je to rešilo nadaljnjih muk. Zjutraj sta bila kruh in salama tako globoko zmrznjena, da se nista dala razrezati z nobenim nožem. Na tem mestu Kiesewetter ugotavlja, da so se vojaki od začetka vojne zelo spremenili. Niso izgledali več (tako kot na začetku vojne) kot močni mladeniči, temveč kot izmučeni starci. Dan in noč brez strehe nad glavo sta naredila svoje.²⁶

Na ruski strani so se bojevali Kozaki, ki so imeli navado, da so zasedli le dno doline, v breg pa s konji niso rinili. Hribi pogosto že samo 100 m nad dolino niso bili več zasedeni. Pri polku so to s pridom izkoriščali in prihajali Kozakom za

hrbet, spopadov pa to seveda ni preprečilo. Ko so iz nenaseljene doline prišli v naseljene kraje, so naleteli na Rutene²⁷, za katere Kiesewetter piše, da so bili zelo zaostali. Ruteni so bili a-o vojski sovražno razporejeni in so Kozakom z dimnimi signali sporočalo vsak premik a-o čet. Seveda je vsak, ki so ga Avstrijci dobili pri tem početju ali so ga sumili, da je to počel, končal na vešalih kot »veleizdajalec«.

8. februarja je nastopila odjuga, ki je povzročila, da so postale blatne ceste neprevozne.²⁸ Topništvo ni moglo naprej, ostalo potrebno opremo so morale nositi tovarne živali. Tako je morala pehota napadati brez topniške priprave.

Ko je polk po izredno napornem napredovanju 16. februarja dosegel zastavljene cilje in so vsi pričakovali vsaj kratek počitek, jih je, kot ponavadi, čakalo hudo razočaranje. Ravno nemškim četam, od katerih so toliko pričakovali, preboj čez Karpate ni uspel in 17. p.p. jim je moral kreniti na pomoč. V okolici Krasne je bil polk priča najhujšemu pokolu dotlej. Okrog ruskih jarkov so ležali kupi trupel, na pogoriščih hiš so bila napol zoglenela trupla, pri ruski sanitetni postaji je ležal cel kup razmesarjenih teles, pokritih z ikonami. Zrak je bil prepojen z vonjem po pogorišču.

Polk je počasi napredoval do 26. februarja, ko se je vojna sreča zasukala. Rusi

so pripeljali močne okrepitve in a-o armada se je morala začeti umikati. Kljub temu da sta se polku pridružili dve stotniji VII. p o h o d n e g a bataljona, je polk še vedno štel le dva slaba bataljona (600 mož).

Po dveh tednih trdovratnih bojov se je polk končno znašel tam kot na začetku. Seveda je to že itak telesno izmučene vojake še dodatno potrla, saj je bilo vse dvotedensko trpljenje zaman. Nasproti pa jim je stal sovražnik, ki je bil v pehoti

dvakrat, v konjenici pa celo trikrat močnejši.

Polk je dobil tudi novo »orožje«, metalca ognja. Vendar ga, kot piše Kiesewetter, pri polku niso hoteli uporabiti, ker se jim je zdel preveč grozljiv.²⁹ Tedaj je zbolel tudi prvi poveljnik polka polkovnik **Johann Neubacher** in polk je prevzel

Zimska idila - zasneženi strelski jarek v Karpatih. (zbirka: David Erik Pipan)

podpolkovnik **Hugo Ventour von Thurmau**, ki je potem polku poveljeval s krajšimi prekinitvami do konca vojne. Franc Rueh Ventourja v svojem dnevniku³⁰ pogosto omenja, vendar ga ne posebno hvali.

Naslednje štiri tedne se polk ni premaknil in je držal položaje v Nadworni ob Bistrzyci. Izkopali so si globoke strelske jarke, ki so bili - kot ponavadi - tudi bivališča za vojake (častniki so prenočevali v neki judovski hiši). Zato so jarke ponekod prekrili s pločevino in postlali s slamo ali senom. V njihovi bližini je bil neki bataljon Bosancev, ki si je naredili bivališča iz nekaj palic, pokritih z vejami. Kot piše Kiesewetter, to ni bil zgolj znak njihove nezahtevnosti, temveč tudi njihove nagnjenosti k temu, da se ne bi preveč naprezali. Ko je čez en teden nastopilo deževje, je vse te »ptičje kletke« odnesla voda. O tem, kako je po deževju izgledalo v skoraj dva metra globokih jarkih 17. p.p., Kiesewetter ne poroča. Pač pa piše, da so vsako noč zažgali kakšno hišo v bližini, da je osvetljevala polje pred jarki, ki so ga še dodatno zaščitili s španskimi jezdec (bodečo žico).

Tiste dni je Rusom očitno hudo primanjkovalo streliva in kakšnih zelo hudih spopadov na tem odseku ni bilo. Da bi spodbudilo svoje vojake, je a-o poveljstvo razpisalo denarne nagrade za vsakega ruskega ujetnika in za vsako rusko puško, kar je kmalu privedlo do tega, da so se ruski vojaki za majhno odškodnino sami predajali a-o straži. Toda rusko vodstvo je ta donosen posel kmalu odkrilo in postavilo na stražo svoje častnike.

V drugi polovici marca je dobil polk okrepitev, prišla je še tretja stotnija VII. pohodnega bataljona, kmalu nato pa še VIII. pohodni bataljon. Novi vojaki so bili ali zelo mladi fantje ali pa »starci«, vsi pa so bili slabo opremljeni in še slabše izšolani. Namesto s pravimi puškami so se šolali z lesenimi, orožje so prejeli šele nekaj dni pred odhodom na fronto. Na fronti so zato imeli strelske vaje - toda ne v tarče, temveč kar v žive cilje. Še vedno je v A-O veljala doktrina, da je potencial novih

vojakov neizčrpen, da je izgubljene može lahko nadomestiti z novimi. Tako je v povprečju vsak vojak na tej fronti prebil le 6 tednov.³¹ Po tem času je ali padel, bil ujet ali pa ranjen.

Tiste dni je nekatere redke vojake, ki so bili na fronti neprekinjeno od začetka vojne, doletelo prijetno presenečenje: dopust! Videli bodo svoje bližnje, se lahko okopali, oblekli čiste obleke in spali v postelji - za vojaške razmere naravnost neverjetno razkošje.

22. marca so Rusi dvignili veliko tablo, na kateri so sporočali Avstrijcem, da je Przemysl padel. Sprva Avstrijci tega niso verjeli, toda izkazalo se je, da je bila vest resnična! Že dolgo obkoljena trdnjava se je morala predati, ker ji je kljub varčevanju zmanjkalo hrane.

Druga a-o ofenziva v Galiciji, ki je imela za cilj osvoboditev Przemysla, se je ponesrečila. Razlogov za neuspeh je bilo več. Prvič so bile združene centralne sile (Nemčija in A-O) prešibke (175000 mož pehote in 1000 topov),³² drugič je bil globok sneg pri -25° C in pogosti snežni viharji. Na koncu je a-o armada izgubila nekajkrat več vojakov, kot jih je hotela rešiti iz obkoljene trdnjave Przemysl. S padcem Przemysla je 120 000 vojakov padlo v ujetništvo.³³ Dosežen ni bil noben strateški premik ne na eni ne na drugi strani, bilo je le zelo veliko mrtvih in ranjenih. Kot primer: samo a-o 2. armada je od 95000 mož izgubila 40000 mož, od tega v boju 6000, ostali so hudo zboleli ali zmrznili.³⁴ Ni čudno, da so bile tudi dezertacije vedno pogostejše.

3. Združena nemško-avstro-ogrska ofenziva

22. marec - 11. junij 1915

Po treh tednih je polk dobil ukaz, da se premakne proti vzhodu, k Solotwini, kamor je prispel 28. marca. Zopet so morali izpopolniti že obstoječe jarke in bivališča, pri čemer so si pomagali tudi s pohištvom, ki so ga odnesli iz Solotwine. Tudi tam na srečo kakšnih hudih bojov ni bilo in moštvo se je v dobrem mesecu dni, kolikor so bili tam, spočilo. 21. aprila se jim je pridružil IX. pohodni bataljon.

2. maja se je začela skupna nemško-avstrijska ofenziva, ki je imela za cilj osvoboditi srednjo Galicijo do reke Sane. Nemci so z zahodne fronte s seboj prinesli novo taktiko bojevanja: ofenziva se je začela

zaplenjene uniforme in pomešali med zaostale a-o vojake, zato si pri a-o četah niso upali nikogar več spustiti blizu. Polk se je končno rešil v neko močvirje, kamor si Kozaki s konji niso upali. Po treh dneh

Zaradi pomankanja prostora v bolnišnicah so imeli vojake nemalokrat kar na prostem. Majska ofenziva 1915 v Galiciji. Vojna bolnica v Zaklyczynu. (zbirka: Jakob Marušič)

s štiriurnim silovitim obstreljevanjem, bobnečim ognjem (Trommelfeuer) po točno določenem načrtu. Nova taktika je obrodila obilen sad, že prvi dan so Nemci prebili fronto in zajeli veliko ruskih vojakov. V prvih šestih dneh ofenzive so Rusi od 250 000 mož izgubili 210 000, od tega jih je bilo 140 000 ujetih.

Pri 17. p.p. so imeli manj sreče. 8. maja je moral drugi bataljon na sever, kjer se je priključil 15. pehotni diviziji. Tam so jih napadli Rusi in cela divizija se je morala umakniti. Bataljon se je vrnil k polku 26. maja in s seboj pripeljal 20 konj z opremo, ki so jih uplenili Kozakom.

Veliko hujša usoda je doletela polovični bataljon 17. p.p. (2. in 9. stotnija), ki je moral 10. maja na vzhod Bukovine, na mejo monarhije južno od Dnjestra, kjer se je boril v okviru a-o 7. armade. Po nekaj dnevih bojov so jih Kozaki pognali v panični beg. Bežati so morali, kolikor so jih noge nesle in kljub temu utrpeli ogromne izgube. Kdor je omagal, je padel v roke Kozakov, ki so ujetnike najprej do golega slekli, potem pa pokončali s sulicami. Kozaki so se nato preoblekli v

bojev in bega je od dveh stotnij ostalo le še po 60 do 70 mož.

16. maja je bil preostanek bataljona spet v prvi bojni črti. Levo od njih so bili očitno še zelo neizkušeni huzari. Zvečer je namreč k poveljniku polovičnega bataljona prišel huzarski podpolkovnik v belih hlačah in lakiranih škornjih ter zahteval, naj ponoči od časa do časa proti huzarom izstrelijo svetlobno raketo, da se bodo lažje orientirali. »Uspeh« ni izostal in že naslednjo noč so Rusi huzare odkrili in polovili. 24. maja je bil polk razrešen, zamenjali so jih nemški vojaki, okrašeni s številnimi odlikovanji (železnimi križi), medtem ko so vojaki 17. p.p. ostali praznih rok.

Na jugu Galicije se je morala a-o armada pod pritiskom močnih ruskih sil do 13. maja umakniti do reke Pruth.³⁵ Medtem je nemško vojaško poveljstvo kot okrepitev na območje med Tarnowom in Gorlicami poslalo svojo 11. armado in 3. junija so bavarske čete zavzele Przemyśl.³⁶

Ker so nemške čete pri Gorlicah pognale Ruse v beg, je moral tudi 17. p.p. 15. maja ponovno v napad. Vendar so kmalu obtičali pri Nadworni zaradi velike premoči Rusov in ker ni bilo podpore topništva za cele tri tedne. Šele ko se jim je približala fronta z zahoda, so se Rusi 6. junija začeli umikati. Naprej je šlo hitro, saj so se Rusi umikali v dolgih kolonah. Pri polku so veselo gledali umik, še zlasti ker je ob tem pogledu polkovna godba zaigrala koračnico Radetzkega. Tako je šlo proti vzhodu do 11. junija, ko je polk dobil ukaz, da se obrne na sever, proti Dnjestru. Med potjo so zajeli okrog 700 Rusov.

4. Zavzetje Kosmierzyna 15. - 18. junij 1915³⁷

Polk je dobil nalogo, da skupaj z madžarskim 66. p.p. napade in izžene Ruse, ki so zasedli neki rokav Dnjestra pri Kosmierzynu. Pri tem je bilo poudarjeno, da polka ne moreta računati na podporo topništva, saj je to brez streliva.

Napad se je začel 15. junija ob 3^h ponoči. Ker pontonski most čez Dnjestar ni bil pravočasno gotov, ker je bila voda preplitva, čolni niso mogli pristati na nasprotnem bregu in vojaki so morali tretjino reke prebrestiti. Vojaki so prvi dan le s težavo zasedli prve obrambne jarke Rusov, potem pa so obtičali zaradi močne ruske obrambe. Kot že tolikokrat doslej so bili vojaki ves dan, od treh zjutraj do polnoči, brez vsake prehrane, šele po polnoči so jim uspeli dostaviti nekaj živeža. V noči od 16. na 17. junij je v okrepitev prispel 55. p.p., ki je bil sestrski polk 17. p.p. Popoldne 17. junija je 17. p.p. dobil ukaz, da se ponoči premakne proti ruskemu desnemu krilu ter zjutraj 18. junija zasede njihove položaje. Von Ventour trdi, da je zaman zahteval, naj napad izvede 55. p.p., ker je 17. p.p. že 4 dni v boju ob skrajno slabi preskrbi s hrano, 55. p.p. pa spočit. Tudi prošnja po topniški podpori je naletela na gluha

ušesa in tako je moral 17. p.p. napad izvesti sam. Namesto s topovi so napad začeli s svojimi štirimi oddelki strojnic (8 strojnic). Znak za napad je bila rdeča svetlobna raketa, ki je slučajno zažgala neko slamnato streho v Kosmierzynu. V nekaj minutah se je ogenj razširil na celo vas, ki je gorela kot ogromna bakla in ogrožala ruske položaje. Rusom, ki se niso pravočasno umaknili pred ognjem, ni preostalo drugega, kot da so se predali 17. p.p.

Zavzetje Kosmierzyna je odprlo pot za prodor a-o čet proti severu. Von Ventour je na koncu svojega zapisa v značilnem vojaškem slogu zapisal, da »spada napad 18. junija 1915 med najslavnejše zmage 17. p.p. Naj spomin na ta dan živi s prihodnjimi generacijami.«³⁸

5. Boji ob Dnjestru 19. junij - 24. oktober 1915

V tem času je k polku prišlo nekaj častnikov 28., to je praškega pešpolka. Med 3. bitko v Karpatih in med prebojem med Tarnowom in Gorlicami so namreč češki vojaki množično bežali k Rusom. Načelnik a-o generalštaba Conrad von Hötzendorf je zato postal do Čehov nezaupljiv in je dal praški pešpolk razpustiti.

A-o armadno poveljstvo je 19. junija s fronte poklicalo 55. p.p. Še isti dan so Rusi prebili fronto na mestu, kjer je bil prej 55. polk in kamor sta se razširila 17. p.p. z ene strani in polk madžarskih Slovakov (66. p.p.) z druge strani. Rusi so prišli za hrbet 17. p.p. in na desnem boku je en cel bataljon in pol padel v ujetništvo, polkovno vodstvo pa se je le z največjimi težavami uspelo umakniti. Kiesewetter piše, da se je kurat rešil s skokom skozi okno in da je bežal v nogavicah.³⁹ Tudi na levem krilu je polk doživel hude izgube in od celega polka je ostalo le 6 stotnij. Vendar s tem trpljenja še ni bilo konec. Že takoj naslednji dan sta bili dve stotnji praktično uničeni in cel polk se je skrčil na vsega 5 stotnij, torej na 1/3 prvotnega obsega.

Seveda niso vsi vojaki padli, veliko jih je končalo v vojnem ujetništvu, nekaj jih je bilo tudi ranjenih. Kot ugotavlja Kiesewetter, je nerazumljiva poteza o umiku 55. p.p. imela za posledico izgubo 6 stotnij pri 17. p.p., skoraj celega 66. p.p. in še enega bataljona 1. p.p.⁴⁰ Pri slednjem sta se rešila samo poveljnik in njegov adjutant tako, da sta preplavala Dnjester.

V začetku julija je prišel XII. pohodni bataljon in vsaj delno zapolnil razredčene vrste. Končno je tudi Conrad 21. julija ugotovil, da »gre zlasti "zaloga personalnih sredstev" h koncu«.⁴¹ Večina polkov je potrebovala za popolnitev izgub vsak mesec en nadomestni bataljon. Kljub vsem tem naporom je 15. avgusta 1915 imela A-O pod orožjem, torej na frontah (brez mornarice), vsega skupaj 827000 mož, kar je manj kot na začetku vojne.⁴² Tudi materiala je pričelo primanjkovati, tako so npr. tkali blago iz kopriv.

Združene nemško-a-o sile so želele razbiti rusko obrambo ob loku na Visli. Istočasno so a-o čete želele udariti tudi na jugovzhodnem delu fronte.

3. korpus pod vodstvom FML Krautwalda se je v sklopu a-o 7. armade nahajal južno od Dnjestra, na meji z Bukovino. Na njihovi levi, ob reki Zloti Lipi, severno od Dnjestra, je bila nemška »južna armada«. Naloga 3. korpusa in znotraj njega 17. p.p. je bila, prodirati proti severu med rekama Strypo in Sereth (južno od Tarnopola). Seveda ni polkovno vodstvo nič vedelo o planu! Dobili so samo ukaz, da se 12. julija premaknejo v 34 km oddaljen kraj Horodenka. Kraj so pred tem Rusi popolnoma uničili in izropali. Od prebivalstva je ostalo le nekaj Judov, ki se jim je »trgovska žilica hitro prebudila« in vojska je za denar dobila nekatere »že dolgo pogrešane stvari«.⁴³

Ravno tedaj, ko je polk nekaj dni kasneje prečil Dnjester, je prišel ukaz, naj preostanek polka ostane na desnem bregu za pomoč

Avstroogrski vojaki
pred zemljanko nekje
na ruski fronti.
V ospredju ujet ruski
vojak z značilni kučmo.
(zbirka: David Erik
Pipan)

Do sredine julija so združene nemško-a-o sile prodrle globoko v rusko ozemlje. Fronta se je vlekla od Czernowitze (v Bukovini; blizu meje med A-O in Rusijo) najprej ob takratni državni meji, nato ob Dnjestru do Strype, kjer je zavila proti severu do Sokala. Od tam je prestopila na rusko ozemlje in v širokem loku (»lok na Visli«) zavila proti zahodu.

umikajočim se enotam. Očitno je bil položaj spredaj na fronti zelo kritičen. Dejansko so Rusi prebili fronto in v dveh dneh je koroški 7. p.p. izgubil 32 častnikov in 1553 vojakov! Kiesewetter ne navaja, koliko jih je dejansko padlo, koliko pa prebežalo k Rusom. Po posredovanju 17. p.p. se je fronta ustalila in 6. avgusta je prispel XIII. pohodni bataljon.

Razglednica, ki jo je narisal slovenski vojak Konrad, pripadnik 17. pehotnega polka. (Last Društva ljubiteljev soške fronte Ljubljana.)

Že dalj časa je trajalo poletje in blato se je na oblekah in orožju hitro sušilo in naredilo debelo skorjo. Trupla padlih vojakov so pred obrambnimi jarki v vročini hitro razpadala in širil se je neznosen smrad, ki ga je še stopnjevala vlaga, ki se je ponoči dvigala nad rečno strugo. Vse to je grenilo sicer dosti mirne dni ob Dnjestru. Končno je 17. p.p. sredi avgusta za nekaj dni odšel na počitek, potem pa zopet nazaj na Dnjester.

Globalno so bile združene centralne sile proti Rusiji od maja do avgusta uspešne, vendar te prednosti niso znale izkoristiti. Nasprotno, uspehi so privedli do tega, da so bili mnjenja, da se lahko zopet ločeno bojujejo. Zlasti nenemškimi četami v a-o armadi je bila namreč nemška prevlada deprimirajoča.⁴⁴

26. avgusta je a-o armada začela novo ofenzivo z namenom, da zajame rusko vojsko in osvobodi vzhodno Galicijo. Conrad je za ofenzivo proti Rusiji pripravil 38 1/2 pehotnih divizij in 8 1/2 divizij konjenice (skupno 350000 mož).⁴⁵

Toda Rusi se seveda niso pustili zajeti in so se raje počasi umikali. Medtem (1. septembra) je tudi nemška južna armada na več mestih severozahodno od Tarnopola prebila rusko obrambo in Rusi so se zato morali umakniti na celi fronti do reke Sereth.

Ko je 17. p.p. 2. septembra začel napad nekoliko nižje ob Dnjestru, o umiku ruskih čet ni nič vedel. Presenečeni so ugotovili, da so se Rusi ponoči umaknili, tako da je polk dva dni napredoval skoraj brez boja do reke Sereth, kjer jih je močno rusko topništvo ustavilo. Polk je tam utrpel precejšnje izgube in fronta se je po nekaj neuspešnih poskusih preboja začasno ustalila. Sredi septembra so ruske čete na območju a-o 4. armade prebile fronto. Zajele so ogromno vojakov in toliko pehotnega orožja, da so z njim opremile dva korpusa.⁴⁶ Vendar ruska armada ni dolgo napredovala in, kot že tolikokrat v tej vojni, se je »vojna sreča« spet obrnila na drugo stran in kmalu nato so se boji pomirili.

Če povzamemo, žrtve na eni in na drugi strani, uspeha pa nobenega, tako bi lahko označili boje na a-o-ruski fronti v času od 1. septembra do sredine oktobra. Razloga za neuspeh ofenzive sta bila v prvi vrsti slabo operativno vodstvo, ki je imelo svoje korenine v nezadostni izobrazbi častnikov, in preutrujene čete. Tako je npr. 3. peh. divizija od 4. maja do konca septembra prehodila ali priborila 900 km!⁴⁷ Zaradi umika in preutrujenosti je zelo padla morala vojske in množično bežanje k Rusom se je širilo kot plaz, zlasti seveda med slovanskimi polki. Zanimiva je izjava nevtralnega švicarskega polkovnika Bridlerja, ki je po ogledu fronte ugotavljal, da niti ogrski niti nemško-avstrijski vojaki niso sovražili Rusov in da so takoj prekinili boj, čim so se Rusi vdali, tudi če je to bilo tik pred ukazom za napad. Nadalje je zanimiva izjava polkovnika Bridlerja, da trenutno v a-o monarhiji sovražijo le Italijane, te pa globoko. Kako so Rusi gledali na nemško govoreče Avstrijce, ne vem, znano pa je, da so bili Slovanom iz monarhije naklonjeni.⁴⁸

Na tem mestu Rauchensteiner navaja zanimiv podatek, da so francoski vojaki izstrelili mesečno po 30 nabojev, britanski pa 50.⁴⁹ Podatkov za a-o armado ne navaja. Številke se zdijo za današnje pojme zelo nizke, še zlasti, če pomislimo, koliko dni so vojaki prebili v boju.

Oktobra so polku sporočili, da bo šel na krajši počitek. Kiesewetter je komentiral, da je bila to slaba novica, saj so iz izkušenj vedeli, da to pomeni, da bodo polk kmalu zopet poslali v hude boje. Bolje na relativno mirni fronti, kot počitek v negotovosti, da jih bodo poslali tja, kjer so boji najhujši, je še zapisal Kiesewetter.⁵⁰ 9. oktobra je prispel še XV. pohodni bataljon. Kmalu je postalo jasno, da bodo 17. p.p. poslali na »jugozahodno bojišče«, to je na fronto proti Italiji. V polku je zavladalo vsesplošno veselje, saj se bodo končno bojevali proti sovražniku, ki so ga resnično sovražili iz dna srca.⁵¹ 24. oktobra je polk s tremi vlaki odpotoval proti novemu bojišču. 14 mesecev so se bojevali v Galiciji, prekoračili so jo podolgem in počez, enkrat v sončni pripeki in oblakih prahu, drugič v dežju in globokem blatu, tretjič v snegu in mrazu.

Za popolnitev izgub je moral na pot vsak mesec nov bataljon. Zelo redki so bili tisti vojaki, ki so pri polku preživeli vseh 14 mesecev. V povprečju je vsak vojak prebil na fronti manj kot 2 meseca. Po tem času je ali padel, hudo zbolel, bil ranjen ali končal v ruskem ujetništvu. Če privzamemo, da je s polkom v Galicijo odšlo okrog 4000 vojakov in da je v povprečju vsak mesec z nadomestnim bataljonom prišlo okrog 800 novih vojakov, pridemo do ocene, da je v polku služilo skupno okrog 15000 mož in da so izgube pri polku znašale okrog 11000 mož. Od tega jih je okrog 10% padlo, nadaljnjih 10% je pa verjetno umrlo za posledicami ran in bolezni ali v ujetništvu. Tako pridemo do ocene, da je v Galiciji za vedno ostalo več kot 2000 slovenskih fantov iz 17. pehotnega polka.

Opombe:

¹ V nadaljevanju: *A-O ali a-o*.

² V nadaljevanju: *p.p.*

³ *Manfried Rauchensteiner, Der Tod des Doppeladlers, založba Styria, Graz, 1997 (v nadaljevanju: Rauchensteiner), str. 120.*

⁴ *Istotam, str. 119.*

⁵ *Danes: Nikolajev; gl. priloženi zemljevid.*

⁶ *Ivan Maticič, Na krvavih poljanah, Učiteljska tiskarna, Ljubljana, 1922, str. 20.*

⁷ *Istotam, str. 23, 24.*

⁸ *Otto von Kiesewetter, Mit den Siebzehner durch den Weltkrieg, tipkopis iz leta 1934 v Državnem arhivu na Dunaju (v nadaljevanju: Kiesewetter), str. 6.*

⁹ *Kiesewetter, str. 7.*

¹⁰ *Istotam, str. 12.*

¹¹ *Istotam, str. 13.*

¹² *Rauchensteiner, str. 161.*

¹³ *Rauchensteiner, str. 163.*

¹⁴ *Kiesewetter, str. 15.*

V prevodu: Moskovčani so vse pobrali.

¹⁵ *Istotam, str. 16.*

¹⁶ *Danes: Deblin, cca. 100 km jugovzhodno od Varšave.*

- ¹⁷ Kiesewetter, str. 21.
- ¹⁸ Cel bataljon je imel takrat 4 stotnije po ca. 140 mož, polovica bataljona je torej verjetno štel ~280 mož.
- ¹⁹ Kiesewetter, str. 21.
- ²⁰ Danes: Nowy Sacz, 70 km JV od Krakova.
- ²¹ Kiesewetter, str. 25.
- ²² Mirnodobni bataljon je štel 400 mož; gl. npr. J. J. Švajncer, Svetovna vojna 1914 – 1918, Pokrajinski muzej Maribor (1988).
- ²³ Normalno je imel polk 3-4 bataljone, vsaka stotnija pa 5 vodov. Gl. npr. prilogo 3 v Franc Rueh: Moj dnevnik 1915-1918, Slovenska matica, Ljubljana 1999 (v nadaljevanju: Rueh).
- ²⁴ Rauchensteiner, str. 201.
- ²⁵ V Karpatih, južno od Lvova.
- ²⁶ Kiesewetter, str. 16. Tudi: K. Nanut, "Slovo mladosti" - neobjavljeno.
- ²⁷ Ukrajinci, ki so živeli na območju nekdanje A-O, pri nas bolj znani pod imenom Rusini.
- ²⁸ Rauchensteiner, str. 204.
- ²⁹ Kiesewetter, str. 38.
- ³⁰ Rueh, gl. imensko kazalo na str. 253.
- ³¹ Rauchensteiner, str. 204.
- ³² Rauchensteiner, str. 203.
- ³³ Rauchensteiner, str. 208.
- ³⁴ Rauchensteiner, str. 205.
- ³⁵ Kiesewetter, str. 45.
- ³⁶ Rauchensteiner, str. 214.
- ³⁷ V Kiesewetterjevem tipkopisu je to poglavje prispeval poveljnik polka Hugo von Ventour.
- ³⁸ Kiesewetter, str. 54.
- ³⁹ Kiesewetter, str. 49.
- ⁴⁰ Kiesewetter, str. 50.
- ⁴¹ Rauchensteiner, str. 289.
- ⁴² Rauchensteiner, str. 288.
- ⁴³ Kiesewetter, str. 55.
- ⁴⁴ Rauchensteiner, str. 289.
- ⁴⁵ Rauchensteiner, str. 289.
- ⁴⁶ Rauchensteiner, str. 292.
- ⁴⁷ Rauchensteiner, str. 295.
- ⁴⁸ Gl. npr. F. Zupančič, Dnevnik 1914 - 1918, Slovenska matica, 1998.
- ⁴⁹ Rauchensteiner, str. 292.
- ⁵⁰ Kiesewetter, str. 63.
- ⁵¹ Kiesewetter, str. 64.

Vojaška maša
nekje v Galiciji.
(zbirka:
David E. Pipan)

ISONZO ARMEE

ZNAČKA ZA VSAKOGAR

David Erik Pipan

Značke so bile med avstroogrskimi vojaki vsaj tako priljubljene kot so danes med zbiralci. Nekatere so bile redkejšje in verjetno narejene le za manjšo skupino vojakov (na primer topovsko posadko), druge so bile pogostejše in narejene za večjo enoto, na primer armado ali pa kar za celo vojsko, kot so tiste s cesarjevim likom. Že po značkah, ki so se do danes ohranile, lahko sklepamo, katere so bile pogostejše oziroma med vojaki bolj priljubljene. Med njimi je vsekakor tudi značka znamenite soške armade "ISONZO ARMEE".

Avstroogrška 5. armada je branila del fronte med morjem in Krnom pod poveljstvom generala Svetozarja Boroevića von Bojne, od začetnih bojov maja 1915 pa vse do preboja fronte v zgornjem Posočju oktobra 1917. Armade se je kaj kmalu prijelo ime "Soška armada -Isonzo Armee- (ISA)" in kasneje so jo tudi uradno krstili s tem imenom. Poleti 1917 se je armada razdelila na I. in II. soško armado, katerih poveljstvi sta prevzela generalpolkovnika Wurm in Henriques. Poveljnik armadne skupine pa je ostal Boroević.

Še par besed o znački, ki jo ima oziroma si jo želi imeti vsak, ki zbira predmete s soške fronte. Lahko bi rekli, da je vsak vojak, ki se je boril na območju omenjene armade, nosil to značko. Če pa že ne vsak, pa vsaj velika večina. Izdelanih je bilo prav gotovo dovolj za vse. Značka je pokončne pravokotne oblike z zaokroženo zgornjo stranico. Visoka je 43,3 mm in široka 29,2 mm. Vendar moram poudariti, da se pri vseh navedenih merah praviloma pojavljajo odstopanja tudi za nekaj desetink milimetra. Motiv na znački "Isonzo Armee" je na splošno vsem zbiralcem dobro poznan, zato ga bom le na kratko opisal. V prvem planu izstopa skupina štirih avstroogrskih vojakov, ki branijo skalnato vzpetino.

Trije v dolino streljajo, četrti pa meče kamenje. V dolini se vije reka (Soča), ob njej pa stoji večje naselje. V zraku je okoli letala prepoznati značilne oblačke eksplozij šrapnelskih izstrelkov. Rob okoli osrednjega prizora je na spodnji stranici precej širši, na njej pa se nahaja napis Isonzo Armee, pod njim pa letnica 1915. Levo in desno od letnice sta simetrično postavljeni hrastova in lovorjeva vejica, v obeh vogalih pa sta postavljena grba - v levem vogalu avstrijski grb, njemu nasproti v desnem vogalu pa ogrski grb. Omenjene značke so se na kapah avstroogrskih vojakov množično pojavile že leta 1915. Izdelane so bile v dveh velikostih iz srebrne, bronaste, medeninaste ali aluminijaste pločevine. Zanimivo je, da sta med vsemi verzijami tukaj opisanih značk daleč najredkejši prav dve majhni (srebrna in aluminijasta) iz leta 1915 velikosti 29,3 mm x 19,9 mm.

Mala in velika
bronasta značka
Isonzo Armee 1915.

Mala in velika
srebrna značka
Isonzo Armee 1915.

Vojaki, ki so si značko "Isonzo Armee" omislili leta 1916, so se potem ko so zaloge značk z letnico 1915 pošle, srečali z nekoliko drugačnim motivom na znački, pa tudi dimenzije so bile spremenjene. Značka je visoka 37,8 mm in široka 27,7 mm. Tudi na tej znački se pojavlja skupina štirih avstroogrskih vojakov, ki branijo skalno vzpetino. Razlika je le v tem, da četrti vojak kamene v dolino kotali. Tudi na tej znački je upodobljena reka Soča in letalo, naselje pa ni upodobljeno.

Posrebrana značka
Isonzo Armee
1915-1916.

Zanimiva je uniformološka upodobitev vojakov. Gre za gorske oziroma cesarske strelce, edine enote avstroogrške vojske, ki so bile že pred vojno izurjene za gorsko bojevanje. Značilne planike na ovratnikih in ruševčev krivček na kapi so bili njihov razpoznavni znak. Na spodnjem robu značke sta tokrat na sredini avstrijski in ogrski grb, ki sta položena prek lovorjeve vejice. Levo in desno od grbov pa je napis Isonzo Armee 1915- 1916. Tudi te značke so bile izdelane v tehniki kovanja (štancanja), iz srebrne ali posrebrene pločevine ter iz zlitine, znane pod imenom vojna kovina. Na teh značkah ni nobenega napisa oblikovalca oziroma izdelovalca.

Serija značk, izdelanih leta 1917, je zopet drugačna. Likovno so značke enake tistim iz leta 1915, le da so vse značke majhne 29,4 mm x 20 mm. Pod letnico 1915 je dodana

Levo srebrna,
desno bronasta
značka Isonzo
Armee 1915-1917.

še letnica 17. Drugače pa je značka praktično enaka majhni znački iz leta 1915. Značke so izdelovali iz srebrne, posrebrene in medeninaste pločevine.

Še nekaj zanimivih podatkov o značkah, ki jih obravnava ta prispevek.

- Vse srebrne značke imajo srebrno iglo za pripenjanje, ostale jekleno, značke iz leta 1916 pa medeninasto.

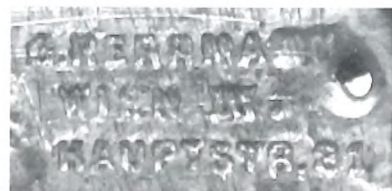

Zadnja stran medeninaste značke Isonzo Armee 1915-1917 z jekleno iglo za pripenjanje. Lepo je vidna tudi cena značke: 1,20 krone.

- Pri vseh velikih značkah iz leta 1915 je na desnem spodnjem robu osrednjega motiva zelo droben (na srebrnih primerkih nekoliko bolj opazen) napis G. HERRMANN.

- Na zadnji strani velikih značk je v zgornjem desnem vogalu vodoraven napis G. HERRMANN WIEN III HAUPTSTR.81. Na majhnih značkah pa je pokončen napis G. HERRMANN WIEN III.

Srebrne značke imajo še žig za srebro. Lahko je to črka A v krogu. Ta žig je običajno udarjen na sprednji strani značke med lovorjevo vejico in ogrskim grbom. Lahko pa je žig tudi drugačen: v šesterokotnem liku udarjena ženska glava, nad njim pa še pravokoten žig W&A. Oba žiga sta udarjena na zadnji strani značke v spodnjem levem vogalu, zadnji pa se ponovi še na igli, kjer mu delata družbo še dva zelo majhna žiga s črko A. Poznani so tudi sicer zelo redki srebrni primerki značk brez žiga.

Črka A v krogu ob ogrskem grbu je najpogostejši žig za srebro na značkah Isonzo Armee.

Zanimivo je, da se z opisanimi značkami ne srečamo le na vojaških kapah, ampak tudi na drugih predmetih, na mestih, za katera prvotno niso bile namenjene. V svojem prostem času so si vojaki, predvsem pa podčastniki, omenjene značke pritrjevali na spominske predmete, kot so: pepelniki, tobačnice, ure, črnilniki, obtežilniki in podobno.

Poglavje zase je hladno orožje. V zbirki hranim bodalo, ki ima na nožnici prilotano veliko srebrno značko iz leta 1915. Ivo Ivančič iz Bovca ima izredno lep podčastniški bajonet, ki ima poleg spominskega napisa na rezilu še na ročaju pritrjeno majhno srebrno značko iz leta 1915. Pred nekaj leti so potapljači iz reke Piave potegnili predelan podčastniški bajonet, ki ima na medeninastem ročaju pritrjeno majhno značko Isonzo Armee 1915-17. V vojnem muzeju v Budimpešti imajo sabljo, ki ima na nožnici pritrjeno prav takšno značko in je bila darilo generalu Borojeviću. In še bi lahko naštevali. Mogoče je najbolj nenavadno mesto, kamor je bila pritrjena takšna značka, vodno korito na Vojščici, kjer se v betonu še vedno pozna njen odtis. Značka Isonzo Armee 1915 je bila pritrjena tudi na spominski plošči, posvečeni 'Junakom Krna - Braniteljem Bohinja', ki je bila prvotno obešena na steni cerkve Sv. Janeza v Bohinju. Za vodno korito pri Grahovem pa so si graditelji zamislili kar betonsko, skoraj meter visoko ploščo z istim motivom.

Omeniti velja, da je bilo izdelano tudi omejeno število srebrnih prstanov z upodobljeno miniaturno značko (19,4mm x 9 mm) in ne gre pozabiti bronastih spominskih plaket dveh velikosti: 70,3mm x 47 mm in 43,3 x 29 mm, ki imajo z ene strani upodobljen motiv značke Isonzo Armee 1915, na drugi strani pa njenega poveljnika Borojevića.

Nenazadnje je bila natisnjena cela serija različnih razglednic, na katerih je v naravni velikosti odtisnjena omenjena značka (verzije iz let 1915 in 1917). In kot zadnjo zanimivost, ki jo poznam, vsekakor pa ni zadnja, ki obstaja, velja omeniti značko III. bataljona 31. pehotnega polka.

Nič posebnega, boste rekli, če si pripadniki te enote za osnovo svojega znaka ne bi izbrali prav bronaste značke Isonzo Armee 1915 in na njen rob dali tovarniško izpisati napis: "KAMPFE AUF DOBERDO 1915 K. UND K. INF. BAON. III/31"

V ta zapis spadajo tudi nekatere značke posebnih služb soške armade. Najredkejša med njimi je značka poveljstva druge soške armade. Je ovalne oblike, na njeni sredini je preko lovorjeve vejice upodobljena velika rimska številka II. Nad njo in pod njo pa je napis Kommando (II) Isonzo Armee.

Med redkejše primerke spada tudi značka avtomobilskega oddelka soške armade. Značka je v obliki krilatega voznika z volanom v rokah (močno spominja na znak posebnih usposobljenosti za voznike), na njenem spodnjem delu pa je napis Isonzo Armee.

In kot zadnja značka, ki se nanaša na znamenito Boroevičevo armado, je značka zdravniške komisije. Značka je trikotne oblike, razdeljena na dve polovici. Na levi polovici je upodobljen razkuževalni aparat, na desni polovici pa raziskovalec ob mikroskopu. V zgornjem vogalu je nad znakom rdečega križa napis: "Salubritats kommission N.5", na spodnji strani pa "Isonzo Armee 1915-1917".

Opisane značke so iz zbirk:

Aleksander Hvalič, Roberto Lenardon, Roberto Todero, Ivan Ivančič, Mario Zanella, Zdenko Mužič, Antonio Rossetto, Hajdu Bella, Siro Offelli, Mauri Maurizio, Renato Pacor, Egon Valantič, David Erik Pipan.

Pa obilo užitkov pri zbiranju.

TARČE SMRTI

Mitja Juren

Odkar obstaja strelno orožje v vojski, je pomembno, da se z njim čim natančneje zadene. Zato so vse vojske vedno vzpodbujale dobre strelce in jih poskušale čim bolj vzgojiti, kajti le krogla, ki zadane, prispeva k zmagi nad nasprotnikom.

Dobre strelce so s posebnimi znaki ločili od ostalih vojakov. V avstroogrski vojski so vojaki po opravljenem tečaju za dobre strelce lahko nosili vrvice s cofi, imenovane strelske

oko za tako streljanje. Skrit s svojo ostrostrelsko puško z daljnogledom naj bi izurjeni vojak streljal le na pomembnejše cilje. Žal je kasneje rogovska praksa prve svetovne vojne narekovala, da so streljali na vse, kar se je premikalo na nasprotni strani. Beseda ostrostrelec je postala sinonim za smrt.

Pred kratkim so v gornji Soški dolini blizu nekega avstroogrškega tabora odkrili

Svinčene kroglice, netilke in posebni naboji so skupaj s posebnim vložkom v cevi puške omogočili poceni vadbeno streljanje. Učinek teh nabojev je bil podoben učinku zračne puške.

(zbirka: Ivo Ivančič)

vrvice, v prvi svetovni vojni pa so dobri strelci dobili tudi novo orožje. Posebno izbrana orožja, katerih cevi so izstopale po kvaliteti izdelave, so opremili z daljnogledi. S tem se je točnost zadetkov še povečala. Tako so postali ostrostrelci nedvomno ena najpomembnejših figur v prvi svetovni vojni. Zaradi posebnih nalog, namenjeno jim je bilo ciljanje le na pomembnejše cilje, so jim marsikje nadel tudi posebne vzdevke.

V italijanskem jeziku na primer se ostrostrelcu pravi "cecchino". Beseda izvira iz popačenke imena cesarja Franca Jožefa I., v italijanščini Francesco Giuseppe ali zaničljivo "Cecco Bebbe". Od tod ime "cecchino".

Ostrostrelce so izbrali med vojaki, ki so se še posebno izkazali v streljanju. Navadno so bili ti v civilnem življenju lovci in še posebno gorski so imeli že dovolj izurjeno

zanimive železne predmete v obliki vojaka na konju. Najprej se je zdelo, da gre za posebne vrste boksarja, ki ga je naredil vojak na fronti v premoru med enim in drugim napadom. Vojaki so na fronti namreč večkrat sami izdelali marsikaj zanimivega, kot npr. nože, svetilke, prstane, zapestnice...

Kasneje so našli še en podoben predmet, ki je upodabljal stoječega vojaka. Zato so najditelji podvomili, da bi ta predmet služil kot napadalno orožje.

Če jih vzamemo v roke, lahko sami opazimo, da jih s težavo držimo v roki in da niso primerni, da bi z njimi koga udarili. V bližini so našli še nekaj nenavadnih nabojev kalibra 8 mm za puško Manlicher mod. 95. Le-ti so imeli svinčeno konico, tipično za malokalibrsko puško. Tulec naboja z delom siceršnje kroglice je bil težji in cel iz medenine. Le po sredini naboja je

Tri različne tarče dveh pehotnih vojakov in konjenika. Mere tarč so med 152 mm in 167 mm s špico. Med vadbo so streljali na tarče z razdalje 10 m, kar je pomenilo dejansko razdaljo 100 m. Tarče so s koničastim delom zapičili v les ali zemljo. (zbirka: Ivo Ivančič)

bila zvrtna luknjica, ki je imela na eni strani ležišče za svinčeno konico na drugi pa ležišče za netilko.

Od tu razlaga: ti čudni predmeti so v resnici tarče, ki upodabljajo vojake v raznih pozah. Namen špičaste konice pa je bil ta, da so tarčo z lahkoto zapičili v zemljo ali na kako leseno podlago. Z naboji, ki so imeli svinčeno konico, pa so vojaki streljali v take tarče. Sistem je isti, kot ga uporabljajo na zabaviščih oziroma lunaparkih. Smisel vsega tega seveda ni bil igra, marveč vaja, da so lahko ostrostrelci pa tudi navadni vojaki urili in izostrili svoj strel do take mere, da so le poredkoma zgrešili cilj.

Avstroogrski ostrostrelci so bili izredni strelci tudi zato, ker so imeli možnost vaditi streljanje brez večjih stroškov in to v

neposredni bližini fronte, bodisi na odprtem kot v zaprtih prostorih. Za vežbanje so uporabljali puške Manlicher mod. 95 ali pa stare Verndl M 1871 in M 1877 kalibra 11 mm, ki so jim najverjetneje zmanjšali obseg cevi – kaliber s kalibrskim reduktorjem poimenovanim Zimmergewehre M 1871 in M 1877. Tako so lahko uporabljali te posebne naboje kalibra 8 mm. Obe napravi so lahko uporabljali tako na karabinkah kakor na mušketah.

Beseda Zimmergewehre v dobrednem prevodu pomeni sobna puška. S tem si je vojska precej pocenila strelske vaje, pri katerih bi sicer po nepotrebnem zapravljali prave naboje. Majhne tarče pa so jim omogočale, da so tudi na omejenem prostoru – ime cevnega vložka nam pove, da celo v sobi – lahko imitirali streljanje na večje razdalje.

Fig. 664.

Fig. 665.

Fig. 666.

Fig. 667.

Fig. 668.

Figuren zur Kapselschießanrichtung.

Fig. 664. Infanteriefigur	1 Stück	12 Hüll.
" 665. "	1 "	10 "
" 666. "	1 "	30 "
" 667. "	1 "	30 "
" 668. "	1 "	16 "
Reiterfigur, attak.	1 "	28 "
" trab.	1 "	42 "
Zielschwarze	1 "	13 "
Schulscheibe mit Loch	1 "	K 1.00
" aufgelegtem Ziel-schwarzen	1 "	2.-

Stran iz kataloga H.Schall & Sohn-Dunaj iz leta 1912. V katalogu so ponujali tarče, ki jih je bilo moč kupiti po pošti. Enake tarče so bile najdene v zgornjem delu Posočja.

Literaura:

Marco Morin – *Le armi portatili dell'Impero Austro-Ungarico* (Založba Olimpia, 1981)

IZKOPANO ODLIKOVANJE

Benjamin Susmel

Bilo je v soboto, 7.10.2000. S Sandijem in Okičem sem šel pogledat na Škabrijel v kaverno, kjer je v času vojne domnevno izbruhnil požar in je v njej zgorelo vse do kraja. Tako se še danes v tej kaverni vidi ostanke stopljenega stekla, zažganih nabojev in podobnega. Čeprav

ugotovil, da v tistem kotu ne bom ničesar našel, ker je sloj materiala pretenak in bi lahko vsak že s prostim očesom videl šivanko, kaj šele značko. Premaknil sem se za korak, dva naprej in poskusil znova. Tokrat se mi je podlaga kaverne zdela mnogo bolj

Prednja in zadnja stran ordena, izkopanega na Škabrijelu.
(zbirka: Benjamin Susmel)

je bilo upanje, da bomo še kaj našli, zelo majhno, je pri vseh le prevladal optimizem.

Sandi mi je svetoval, naj si pač poiščem prostor, ki mi bo ustrezal in naj poizkušam kaj najti. Po pripovedovanju je bila kaverna že prekopana po dolgem in počez, kar se je tudi lepo videlo. Moj optimizem je ob pogledu na dodobra prekopano kaverno kar kopnel.

Sandi in Okič sta začela kopati bliže izhodu kaverne. Kar malo debelo sem ju gledal, ko sta se zarila v meter in pol visoko nametano kamenje in drobir. Malo je norcev, ki bi se spustili v takšno delo. Jaz pa sem še vedno neodločen stal tam in razmišljal, kaj naj naredim.

Ko sem že tu, pa poskusimo strečo, sem si rekel in začel kopati v kotu. Kaj kmalu sem

obetavna, saj sem naletel na blaten teren, za katerega se mi je dozdevalo, da še ni bil prekopan. Nisem se zmotil, ker sem približno po 15 minutah kopanja že imel v rokah avstro-ogrsko odlikovanje – mobilizacijski križec 1912-1913. Sprva nisem mogel verjeti, da je to res, pa je bilo.

Moje najdeno odlikovanje pri Sandiju in Okiču ni vzbudilo kakšnega pretiranega zanimanja. Edino Sandi mi je rekel: »Si videl, sem ti rekel, da so prejšnji kopači še marsikaj pustili«. Ni se motil, to sem uvidel že v naslednjih 20 minutah, ko mi je dih po zamahu z mojim kopaškim orodjem kar zastal. Videl sem, da tokrat nisem izkopal le navadnega odlikovanja.

»Fanta, sem zavpil, če vam povem, kaj sem dobil, me ne spustita živega iz kaverne«. Ne vem, kaj sta si onadva tisti trenutek mislila, ko sta me šlišala. Obema je znano, da tako čustveno reagiram takrat, kadar najdem kaj posebnega. »Prinesi pokazat!« sta zavpila. Tako sem bil vznemirjen ob tej najdbi, da se mi je roka še krepko tresla, ko sem jima na svoji dlani pokazal najdeni predmet. Za trenutek sta kar onemela ob pogledu na mojo najdbo. »Poglej ga, kaj je izkopal. To je orden,« je rekel Okič. Nekaj časa smo si ogledovali odlikovanje in ugibali, komu naj bi pripadalo.

Nekaj časa sem spet kopal in ne boste verjeli, spet sem iz blata privlekel na dan odlikovanje. »Medalja,« zavpijem in kot bi trenil sta bila pri meni in ugotovila, da sem tokrat dobil oficirsko odlikovanje za zasluge - Signum Laudis. Sandi še dobro ni končal stavka, v katerem je opisoval vrsto odlikovanja, ko sem jaz že držal v roki nov križec 1912-1913 in pečat z inicialkama C. P. Na istem mestu sta poskusila nadaljevati s kopanjem Sandi in Okič, a nista imela take sreče, kot sem jo imel tistega dne jaz.

Praznih rok pa tudi onadva nista odšla domov, saj sta našla marsikaj zanimivega. Naj omenim le revolver avstroogrške vojske Rast&Gasser M 98.

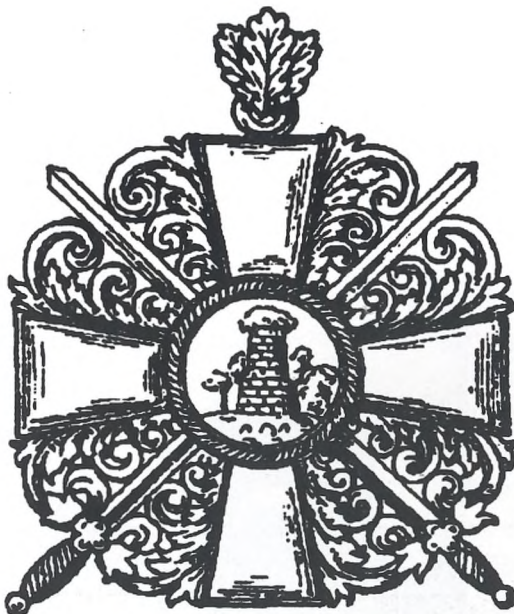
Debelo se torej motijo tisti, ki pripovedujejo, da se v prekopenih kavernah ne da nič več najti.

Badenski red Zahringenskega leva

(Orden vom Zähringer Lowen)

Red je leta 1812 ustanovil nadvojvoda Carel Ludwig Frederich kot splošni red za zasluge. Od leta 1879 je bil za zasluge v vojni podeljen z meči, dejansko z dvema prekrizanimi mečema med kraki križa.

Odlikovanje je imelo pet stopenj:

1. veliki križ (lenta, zvezda)
2. komtur 1. stopnje (zvezda, križ okoli vratu)
3. komtur 2. stopnje (križ okoli vratu)
4. vitez 1. stopnje (zlat križ na prsih)
5. vitez 2. stopnje (srebrni križ na prsih)

Red je bil oblikovan kot zeleno emajliran križ, na polju v sredini so bile v barvnem emajlu upodobljene ruševine gradu Zähringen. Trak je bil zelen z oranžno progo ob straneh. Od leta 1877 dalje je vsaka stopnja dobila nad križem poseben dodatek v obliki treh pozlačenih hrastovih listov. Ti listi so pomenili, da se je odlikovanec spet odlikoval in je bil zato počaščen s tem dodatkom, ki je pomenil višjo stopnjo istega reda. Geslo reda je bilo "Za čast in resnico". Leta 1889 je bil kot posebna in najnižja stopnja v primerjavi z redom ustanovljen še zaslužni križ istega reda (Verdienstkreuz vom Zähringer Lowen).

NA VODICE

Tadej Munih

Malo naprej od gostilne "Oddih", na cesti med Solkanom in Banjško planoto, kjer cesta ostro zavije, je pot pod Sveto goro proti Vodiciam. Stopam po razmeroma široki, utrjeni, a zaraščeni poti.

"Ded", mi pravi moj petletni vnuk Martin, "kaj tako kar naprej gledaš v tla? A spet iščeš tiste koščke iz prve svetovne vojne?"

Zalotim se pri tej svoji obsedenosti, ki se mi zgodi vsakokrat, ko hodim po stopinjah nekdanjih vojakov. Še po tolikih letih je tu pri nas teh ostankov, šrapnelov, pločevine, konzerv, bodeče žice, kolikor hočeš. Včasih

mu ruj, ki je rasel tam blizu in mu razložil, da je zdaj, v deževni jeseni, od njega na kamenje rdeče kapljalo... toda v meni je prepričanje, da so rdeče rože na teh izlizanih skalnih gmotah nekakšna častna straža za vse tiste, ki so zgoraj ali spodaj te zaraščene poti končali svoje sanje.

Na svetli stezi pod kamenčki poberem košček eksplodirane granate. Za palec debel in prav toliko dolg. Čist in oster, prekrit s patino osemdesetih let.

Vnuk hodi naprej in tolče s palico po grmih. Lovi zajce in volkove. Jaz gledam v ta košček granate in se sprašujem: kdo te je naredil, čigav del si bil in komu si bil namenjen? Našim, vašim, njihovim? Si koga zadel? Si koga ubil ali ranil? In kdo je bil, ki si ga ubil in ranil? Je imel ženo, brate, sestre, ljubico pred poroko? Morda pa res nisi ničesar naredil! Samo z vsemi svojimi in municijo si se razpočil in ostal tam, kjer sem te našel. So tvoji slabo ciljali ali pa so namenoma tako streljali, da bi jih tudi oni, na drugi strani, posnemali? Da bi bilo manj pobitih?

V moji rani mladosti so ljudje pripovedovali o veliki vojni v naših krajih. Zdelo se mi je takrat, da govorijo o dogodkih, ki so se zgodili že davno v zgodovini. Danes, skoraj šestdeset let zatem, ko se po kavernah plazim z baterijo v roki in debelo kapo na glavi, so mi tisti časi zelo blizu. Včasih se mi zdi, da se bo kje porušila stena in da tam, v poltemi ne bom zagledal prikazni, temveč na smrt utrujeno, prestrašeno in izčrpano moštvo, ki čaka, da po grozovitih kanonadah poskače v jarke prve bojne linije.

Z Martinom sva že na križišču. Odtod se vidi na vse strani in povsod tja so še danes vidne dobre steze. Šel bom po njih in vem, da se bom vrnil. Martin tudi. Mnogi, ki so hodili tu kot vojaki, se niso nikoli. Njihov duh je na Vodicih.

Spomenik
italijanskemu
generalu
Mavriziju
Gonzagi na
Vodicih

kaj poberem, spravim v žep ali nahrbtnik in potem doma, spodaj v kleti, kjer je moj svet orodij in kurilnica, očistim in spravim na polico. Moj muzej, moj svet intime s časom, ki ga nisem živel, mi vzbuja že vse življenje domišljijo, postavlja na stotine vprašanj, ki so se mi porodila na številnih pokopališčih iz prve vojne, strelskih jarkih, kavernah in ob slučajnih najdbah.

"Ded", sprašuje Martin, "zakaj so tu neke skale malo rdeče?"

Pomislil sem, da bi mu rekel, da so od krvi, ki je bila tu prelita, a bi si to fantič zapomnil in me kdaj, ko bo odrasel, vprašal, kako, da je dež v osemdesetih letih ni spral in da mu nisem govoril resnice. Pokazal sem

MONTE CHIESA

David Erik Pipan

Pozabljena "slovenska" gora

Dne 15. maja 1916 ob 6. uri je bilo v komandi operativnega poveljstva pri zaselku Virti na visoki planoti Folgaria - Lavarone - Luserna na južnem Tirolskem izdano povelje za začetek odločilne "kazenske ekspedicije" (Strafexpedition) proti Italiji. Z izhodiščnih položajev na omenjeni planoti, kjer so za potrebe ofenzive nakopičili veliko število pehotnih polkov in drugih enot avstroogrske vojske, so krenili tudi skoraj vsi polki, ki jih danes priljubljeno imenujemo kar "slovenski". Ofenzivno akcijo, ki je bila izdana in zato ni prinesla potrebnega presenečenja, s tem pa hitrega uspeha, so morali zaradi ruske ofenzive na vzhodni fronti predčasno prekiniti. Vendar jim je kljub temu uspelo premakniti frontno črto globoko v ozemlje takratne Italije. Večino izmed slovenskih enot so po končani ofenzivi (junija 1916. leta), v kateri so

aktivno in uspešno sodelovale, poslali na druga bojišča. Na tem območju sta izjemoma ostala 17. pehotni polk (81 % Slovencev) in 7. lovski bataljon (52 % Slovencev), ki sta se ustalila v visokogorskem kraljestvu Ortigara (2106 m), kronanim z goro Cima Dodici. 17. pehotni polk se je utrdil na območju med planino Malga Pozze in goro Monte Chiesa (2062 m), 7. lovski bataljon pa se je vkopal na bližnji gori Monte Campigoletti (2088 m). Na starih fotografijah opazimo, da so iz zasilnih šotorišč hitro (še pred zimo) nastale prave naselbine lesenih in zidanih barak in drugih objektov, ki so bili najprej namenjeni poveljstvom in častnikom, kasneje pa tudi moštvu. Visokogorsko kraško vzpetino so najprej branili izza improviziranih in neurejenih kamnitih zaklonov, ki so jih sčasoma poglabljali v surov kraški kamen in jih med seboj povezali v pravi labirint, tudi do 3 m globokih,

Skupina vojakov in častnikov iz I. bataljona 17. pehotnega polka ob prvem obeležju, ki so ga postavili na Monte Chiesi. Obeležje so v naslednjih mesecih še dogradili. (zbirka: Goriški muzej)

“Dolina degli Sloveni”-dolina Slovencev, kot Italijani še danes imenujejo dolinico, v kateri so bivali pripadniki 2. stotnije 17. pehotnega polka. Foto: Franc Rueh (zbirka: Igor Vilfan)

povezovalnih in strelskih jarkov, podzemnih zaklonišč, strojničnih in strelskih položajev. Pod budnim očesom častnikov so se naši fantje zagrizli v skalne čeri in jih spremenili v nepremagljive utrdbe, ki so jim zvesto služile več kot leto dni. Jeseni si je dobro utrjene položaje na gorah Monte Campigoletti in Monte Chiesa ogledal tudi poveljnik 6. pehotne divizije general Meckenseffy in bil z obrambnimi položaji in delom naših fantov več kot zadovoljen ter ob tem izjavil, da lahko sedaj mirno pričakajo italijanski napad. Pred hitro bližajočo se zimo so vojaki zase dobro poskrbeli in so si v svoja visokogorska bivališča in bližnja skladišča znosili vse, kar bi potrebovali, če bi bila oskrba nekaj dni prekinjena. Vendar je bila zima 1916/17 hujša od predvidevanj in je od vojakov zahtevala nečloveške napore, ki jih mnogi niso vzdržali. Za številne je bilo usodno snežno neurje, ki je sredi decembra 1916 zajelo ves alpski predel fronte. V zvezi s tem so zanimiva poročila vojaških zdravnikov o zdravstvenem stanju enot na visokogorskih predelih fronte. Ta poročila so se običajno močno razlikovala od uradnih, saj so zdravniško mnenje le redko upoštevali. Ohranjeno je poročilo Dr. Hawelke, ki je 17. decembra 1916, takoj po prenehanju

katastrofalnega snežnega neurja, obiskal sanitetno postajo 17. pehotnega polka. Zaradi izredne pomembnosti ga v slovenskem prevodu navajam v celoti.¹

Poveljstvo cesarske in kraljeve 6. pehotne divizije

Poveljnik sanitetne službe

POROČILO

o zdravstvenem stanju 17. pehotnega polka, 7. lovskega bataljona in I. bataljona 1. pehotnega polka.

Po ustnem ukazu poveljnika 6. pehotne divizije sem se danes napotil do sanitetne postaje 17. pehotnega polka, kjer začasno sprejemajo tudi obolele iz 7. lovskega bataljona in I. bataljona iz 1. pehotnega polka, da bi se seznanil z zdravstvenim stanjem enot.

Opomba:

¹ Dokument se nahaja v arhivu društva Dolomitenfreunde, povzet pa je iz zbornika Der Dolomitenfreunde IV/96.

Ugotovil sem sledeče:

Enote 17. pehotnega polka so fizično izčrpane, še posebej šest čet, ki so na območju Monte Chiesa.

Res je, da so se že pred 13. decembrom 1916 pojavljali posamezni primeri izčrpanosti, tudi s smrtnimi izidi, v zadnjem času pa se je zaradi izredno slabega vremena ta pojav tako razširil, da se vojaki rušijo na tla, medtem ko delajo (kidajo sneg). V prvi sanitetni postaji 6. pehotne divizije in na poti tja sem videl može s takim izrazom na obrazu, kot sem jih nekoč videl pri obolelih s kolero - udrte oči, koščen nos, udrta lica, zbledel obraz ... Le s težavo so se premikali s pomočjo palice ali pa so ležali. V omenjeni oddelek so na nosilih prinašali vojake z nenormalno nizko telesno temperaturo (35,6 - 35,8° C).

V ogrevanem prostoru so si s toplo pijačo hitro opomogli, začeli so jesti, pojedli so 6 do 8 kosov kruha ali celo več, pojedli so vse, kar jim je bilo ponujeno. Naslednji dan so se peš napotili k osrednji divizijski bolnici. Ti možje so močno shujšali in so popolnoma brez maščobnega tkiva.

Za vzroke te onemoglosti in popolne izčrpanosti smatram:

1. Podhranjenost. *V dneh med vremensko katastrofo je bila prehrana zelo slaba, kruha skoraj ni bilo. Oskrbovanje enot je bilo popolnoma prekinjeno zaradi hudega snežnega viharja in ogromne količine zapadlega snega. Tistega, kar možje niso prinesli s seboj, niso mogli dobiti. Pogosto si enote niso mogle priskrbeti hrane niti iz skladišč, ki so bila v neposredni bližini, ker je to onemogočal snežni vihar ali pa je sneg te barake popolnoma zasul. Pomanjkanje mastne hrane se je pojavilo že pred 13. decembrom tega leta, iznenadno snežno neurje pa je še izdatneje pripomoglo k večji izčrpanosti vojakov.*

2. Pomanjkanje toplote. *Obleke, ki so bile zaradi težkih del na položajih v veliki meri že izrabljene, so bile zaradi neurij in več metrov debele snežne odeje že vse premočene, prepojene s snegom in ledom ter strjene. Čevlji so prepuščali vodo, ovijalke pa so bile premočene; vojaki niso imeli*

možnosti, da bi jih posušili. Tudi če bi imeli možnost, da bi si desetkrat zamenjali čevlje in ovijalke, bi se v takih vremenskih razmerah takoj spet prepojili z vodo. Možje so morali noč in dan odstranjevati sneg, obuti v premočene čevlje in ovijalke, da niti ne omenjam ostalih delov obleke, ki so bili zaledeneli. V svoja zavetišča in barake niso mogli, ker jih je sneg zasul ali porušil, stiskali so se v kavernah, brez možnosti, da bi si zakurili, ker niso imeli drv. Dneve in dneve so morali delati v snegu in neurju obuti v premočene čevlje.

Zaradi slabe prehrane (premalo zaužitih kalorij) in zelo nizkih temperatur je pomrznilo veliko vojakov.

Podložene usnjene rokavice so se hitro napojile z vodo. Z rokami v takih rokavicah so vojaki še hitreje pomrznili, zato so jih kmalu zavrgli. V takih razmerah rokavice in podobna osebna sredstva proti mrazu sploh niso uporabna, vojaki potrebujejo toplo in dovolj kalorično hrano. Potrebno je, da se nekje segrejejo in posušijo, kar pa je v takih razmerah zaradi pomankanja drv nemogoče.

3. Izčrpanost od dela in preutrujenost.

Da se vojaki ne bi zadušili pod debelo snežno odejo, so morali nenehno odkopavati barake (kidati sneg), že očiščeni položaji so bili četrte ure kasneje zopet prekriti s snegom. Kopali in delali so med snežnimi viharji in to pri temperaturi 10 -15° C pod ničlo.

Že mesece pred tem so si morali možje z velikimi napori znositi na svoje položaje les, težke železne traverze, drogove, zaboje s hrano ..., ves material, ki so ga na položajih potrebovali, in to po zelo dolgih in strmih kamnitih stezah.

Že to so bili izredni napori, ki se jih je zahtevalo od vsakega posameznika. Bilo je le vprašanje časa, kdaj bo veliko število teh izčrpanih mož v primeru vremenske katastrofe in velikih fizičnih naporov onemoglo.

Ko se je neurje pleglo in je prišel prvi nekoliko boljši dan (16. - 17. dec.), so si ti onemogli možje morali priskrbeti hrano in ostale stvari, če niso hoteli umreti od lakote.

Več ur daleč hodijo z izrednimi napori po visokem snegu preko visokega prelaza do oskrbovalnega skladišča "Dosso del Fine". Tam se oskrbijo z lesom, težkimi zaboji s konzervami in ostalim materialom. Uničeni od naporov si molče sledijo v dolgi vrsti. Med naporno hojo se mnogi zrušijo. Na te oskrbovalne pohode vzamejo s seboj tudi lopate in nosila.

Kar sem pod točki 1. in 2. omenil za 17. pehotni polk, velja v isti meri tudi za 7.

izčrpanosti. Vzrok za boljše stanje je predvsem v tem, ker je v veliki meri polk stacioniran v gozdu, kjer imajo dovolj lesa in tudi oskrba je lažja.

Predlagam naslednje:

- a) priskrbeti boljšo, obilnejšo in toplo prehrano z dodatno maščobo (špeh)*
- b) zagotoviti toploto, zunanjo in notranjo, priskrbeti nove uniforme, volnene gamaše, oskrbeti enote z drvimi, čajem, sladkorjem*

Po hudem snežnem viharju, ki je divjal na Monte Chiesi, so morali vojaki očistiti oskrbovalne poti.
foto: Franc Rueh
(zbirka: Igor Vilfan)

lovski bataljon in I. bataljon iz 1. pehotnega polka, kar se tiče točke 3., pa je stanje pri 7. lovskem bataljonu še slabše, najhuje pa je pri I. bataljonu iz 1. pehotnega polka, ker so ti položaji še bolj oddaljeni in steza vedno slabša.

Zaradi vremenske katastrofe so enote v sestavu 12. pehotne brigade zelo trpele, tako da je število obolelih zastrašujoče.

Istega dne sem obiskal tudi sanitetno postajo 27. pehotnega polka. Zdravstveno stanje polka je presenetljivo boljše. Zaradi neurja so trpeli mnogo manj in število obolelih je glede na prejšnje stanje zanemarljivo. Kljub temu so se tudi pri njih pojavili osamljeni primeri onemoglosti in preutrujenosti ter primeri smrti zaradi srčne

in rumom (vendar ne le za tri dni, kar je povsem nezadostno, temveč z 10–14 dnevno zalogo.)

c) zmanjšanje fizičnega dela, bataljone naj oskrbujejo druge enote

Višji zdravnik Dr. Hawelka

Vojna pošta št. 396. dne 17. decembra 1916

Vojaške akcije in poskusi vpadov posameznih patrulj v nekaj sto metrov oddaljene sovražnikove položaje kljub večmetrski snežni odeji tudi pozimi niso prenehali. Vendar so bili zanemarljivi v primerjavi s tistimi v toplejših dneh, ko ni bilo nadležnega snega in izredno nizkih temperatur. Kljub temu izgube niso bile majhne,

saj je kruta visokogorska zima zahtevala svoj davek. Še meseca marca je bila na gori tudi čez 4 m debela snežna odeja. Pod snegom so bili izkopani rovi, po katerih je potekal promet, ki je bil močno oviran. Zaradi tega je bila tudi hrana zelo slaba. Kljub debeli snežni odeji so si predvsem posamezni častniki postavili prave zidane barake. Na to še danes spominja v omet vrezan napis "IR 17 KRONPRINZ 19/3 1917". Na prvi pogled zelo nenavadno in celo

bile uporabne več časa. Pomlad so vojaki nestrpno pričakovali, saj so bili večmeterske snežne odeje že siti, zato so si priredili celo pustno zabavo. Praznovanje pusta je bilo sicer med vojno prepovedano, vendar tega vojakom na odmaknjenih visokogorskih položajih ni mogel nihče preprečiti, saj so bili prav vojaki tisti, ki so si čimprejšnjega konca zime najbolj želeli. V zimskih mesecih, ko v visokogorju ni bilo vojaških akcij in so se življenjske razmere

"Lihir - Hohle" - Lihrova jama nekoč. Poročnik Lihir, po katerem so jamo poimenovali, je padel leta 1917 in so ga pokopali na polkovnem pokopališču. (zbirka: Goriški muzej)

drzno domnevo je potrdil tudi Franc Rueh v svojem vojnem dnevniku.

"7.3. Danes slabo vreme. Sneg zametava, burja brije. Neprijetno je na hribu ob takem času. Danes sem slišal grmenje in treskanje - pozimi ko pada sneg! Ubogi vojaki, ki morajo biti ob takem času na straži! V par dneh se preselim v svoje novo bivališče."

10.3. Danes sem se preselil v svoje novo bivališče, ker je bilo prejšnje preveč mrzlo."

Zidano barako - njene ruševine so na Monte Chiesi vidne še danes - je poimenoval po svoji ženi Mari "Vila Mara".

Vojaki pa so morali vedno znova popravljati svoja za silo zgrajena bivališča, saj polkovni poveljnik ni dovolil, da bi zgradili barake, ki bi

začele urejati, so višji častniki začeli pritiskati na vojake z vedno večjo disciplino. Vojaki so morali cele dneve delati brez počitka. V barake ni smel podnevi nihče. Glavna naloga je bila "vedno strumno salutirati". Inšpekcije in pregledi so se opravljali neprenehoma. Za vsako gibanje izven območja svojega oddelka pa so zahtevali posebne dovolilnice.

S prihodom toplejših dni se je življenje počasi zopet normaliziralo. Vojaki so popravljali barake, ki niso vzdržale pod pritiskom debele snežne odeje. Tovariše, ki krute zime niso preživeli, pa so pokopali na bližnja vojaška pokopališča, kjer je iz dneva v dan počivalo vedno več Slovencev. Pokopališče 7. lovskega bataljona so stisnili v manjšo dolinico ob planini Campigoletti,

pokopališče "sedemnajstih" pa se je raztezalo v bližini polkovnega poveljstva ob vnožju gore Monte Chiesa. Na njem so zgradili veliko kamnito piramido, vrh katere je kraljeval iz topovskih granat izdelan križ, ki ga je obdajal venec (spominjal je na znamenito odlikovanje karlov križ). Ob vhodu na pokopališče je bila na večjo skalo postavljena italijanska granata, ob njo pa naslonjena puška-orožje, ki je simbolično predstavljalo poglavitna krivca za smrt "Janezov".

Vojaki so iz dneva v dan hiteli utrjevati svoje položaje, poglobljali so kaverne, betonirali

Hujših napadov na območju hribov Monte Campigoletti in Monte Chiesa v letu 1917 ni bilo z izjemo silovite italijanske ofenzive na vrh Ortigare, ki pa se jim je skoraj v celoti izognila. Za uspešno obrambo svojih položajev med omenjeno ofenzivo je bil poveljnik 12. pehotne brigade GM Rudolf Muller, ki sta mu bili podrejeni naši dve enoti, odlikovan z redom Marije Terezije. Tako so imeli naši fantje večino časa (z izjemo vsakodnevnega puškarjenja) dokaj mirno življenje in so se lahko v miru posvetili svoji gradbeni dejavnosti. Položaje na omenjenih gorah sta naši enoti utrjevali in branili

"Lihr - Hohle"
danes. Pred
vhodom v
votlino je
mnogo let stala
kamnita plošča
z njenim
imenom, ki je
danes ni več.
(foto: Adriano
Mogentale)

strojnična gnezda, širili tovarne poti, polnili skladišča, saj so pričakovali, da se bodo tudi Italijani prebudili iz zimskega spanja in kmalu zopet začeli z napadi. Junija 1917 so se tudi izbrani vojaki 17. peš polka udeležili jurišnega tečaja. Na velikem vežbališču pri mestu Levico v dolini Sugana je oddelek izbrancev iz IR 17 vodil "sturmlieutenant" (jurišni poročnik) "Fm"².

do konca oktobra 1917. leta, ko se je frontna črta zaradi posledic avstrijsko-nemškega preboja fronte v zgornjem Posočju tudi na tem delu fronte premaknila. Svoje številne gradbene dosežke so poimenovali z zvenečimi imeni, kot na primer: Kaiser Karl Strasse, Kronprinz Otto Strasse, Thurmau Tunell, Unterstand kotanja, Ventour Hohle, Lihr Hohle. Največkrat pa so na svojo barako, pred vhod v kaverno ali na primerno skalo zapisali ali vklesali oznako enote. Izjemoma so dodali še kakšen napis v slovenščini, ki nas še danes spominja na njihovo zvestobo do cesarja in domovine.

Opomba:

² Najverjetneje poročnik F. Marjetić, čigar fotografski album hrani Goriški muzej. Pod vse fotografije se je podpisoval "Fm".

Po cesarjevičevi poti

Lahko bi rekli, da je za vse vojaške enote v prvi svetovni vojni značilno, da so na območjih, kjer so se dalj časa zadrževale, pustile sledove, ki so še veliko časa spominjali na njihovo prisotnost. V prvi vrsti so bili to bojni položaji in raznovrstna zaledna infrastruktura ter nepogrešljiva vojaška pokopališča. Številne izmed zgrajenih objektov so, v kolikor jim je čas dopuščal, ovekovečili s spominskimi tablami, ki so bile betonske ali kamnite, na lesenih objektih pa so bile večinoma lesene ali pločevinaste. Na te pogosto zelo umetniško izdelane table so največkrat napisali ime ali namembnost objekta oziroma enote, čas izgradnje, včasih pa so dodali tudi poveljnikovo ime ali domoljubno geslo.

Na edinstveno zapuščino slovenskih enot na nekdanji tirolski fronti nas je opozoril g. Vittorio Cora, predstavnik centra za študij in dokumentiranje 1. svetovne vojne iz Asiaga, ko smo pred leti na mednarodnem simpoziju v Lavaroneju razpravljali o ohranjanju zapuščine prve

že močno razpadalo. Pred vandali in roparji pa so še pravočasno rešili in na svoje mesto ponovno vzdali spominsko ploščo, ki so jo postavili pripadniki 17. pehotnega polka in je ena redkih še ohranjenih, ki so pisani tudi v slovenskem jeziku. Opozoril nas je, da je na omenjenem območju še veliko objektov in obeležij, ki so jih za seboj pustili slovenski vojaki in da zato ni čudno, če še danes eno izmed dolin v zavetju gore Monte Chiesa imenujejo "Dolina degli Sloveni" - Dolina Slovencev.

Raziskovalna žilica mi ni dala miru in moral sem počakati skoraj dve leti, da sem se odpravil na tridentinsko (prvi poskus je zaradi slabega vremena spodletel) in imel srečo, da sem se s prijatelji iz DSF v sončnem in pekleno vročem junijskem dnevu povzpел na ta 2062 m visok hrib. Slabo vzdrževano in neskočno dolgo makadamsko pot do vznožja hriba smo kljub številnim mukam in kletvicam prevozili kar z avtomobilom, ki je vztrajno izpolnjeval naše včasih kar 'samomorilske' želje in nam kljub vsemu prikrajšal nekaj ur dolgočasnega

Člani Društva
soška fronta
z italijanskimi prijatelji
na Monte Chiesa.
(foto: Simon Kovačič)

svetovne vojne. V svojem zanimivem prispevku je posebej poudaril, da so pred nedavnim v pogorju Ortigare, natančneje na območju gora Monte Campigoletti in Monte Chiesa, obnovili za nas Slovence zelo pomembno vojaško pokopališče 7. bataljona poljskih lovcev, ki je

pešačenja. Ko smo izstopili iz avtomobila, se je pred nami dvigoval vrh hriba Monte Forno, ki ga je med vojno branil graški 27. pehotni polk. Ob njegovem vznožju v bližini planine Malga Pozze pa so nas pričakale ruševine vojaškega naselja, ki so ga zgradili in na bližnjih

položajih branili naši stari znanci iz 17. pehotnega polka. Vzpon proti vrhu hriba Monte Chiesa smo nadaljevali po zapuščeni, a presenetljivo dobro ohranjeni, s kamnitim zidom varovani oskrbovalni poti, ki se je strmo vzpenjala do manjšega naselja vojaških barak in dobro ohranjenega vodnega zbiralnika, ki so ga vojaki okopniške stotnije poimenovali Neumayer Quelle.

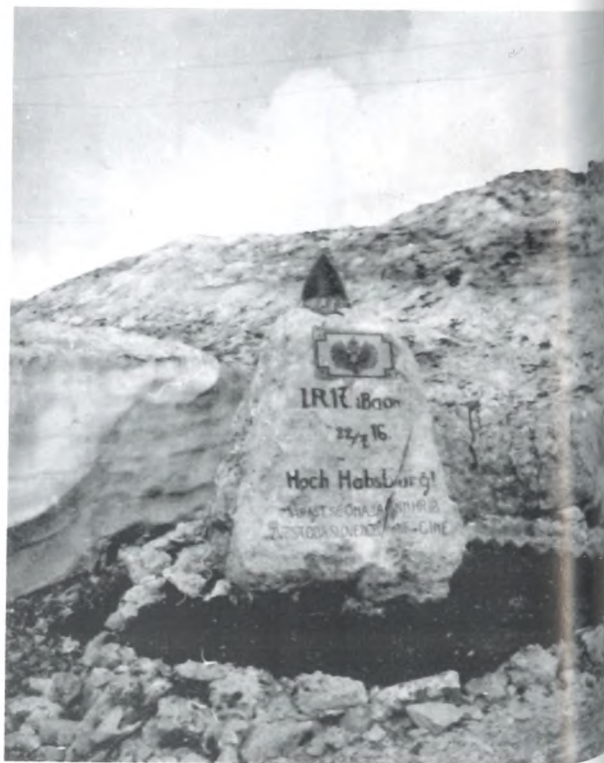
Tik za omenjeno dolinico smo naleteli na v živo skalo uklesan in krepko čez 2 m globok povezovalni jarek, ki nas je po nekaj sto metrih naporne hoje skozi včasih skoraj nepreahodno gosto ruševje (priljubljeno domovanje modrasov) pripeljal do obrambnega strelnega jarka, ki obdaja dve tretjini omenjenega hriba. V enakomernih presledkih so bili v jarku izdolbeni strelski položaji in podzemna zaklonišča. Izsledili pa smo tudi zavidljivo število strojničnih gnezd, katerih značilne mračne odprtine še danes zrejo proti nekdanjim nekaj sto metrov oddaljenim nižje ležečim italijanskim položajem. Na prvem primernem mestu smo se prek strmega pobočja povzpeli na vrh hriba in takoj pod njim naleteli na dobro ohranjene zidove nekdanjih vojaških barak in na vhod v kaverno, ki smo jo s pomočjo starih fotografij prepoznali kot "Thurmu Tunell", podzemni rov, poimenovan po poveljniku 17. p.p. Hugu Ventourju von Thurmau. Žal se betonska plošča z imenom tega rova, ki je nekoč stala nad vhodom v kaverno in se je še dobro videla na porumeneli stari fotografiji, do današnjih dni ni ohranila.

Skrivnost gradnje tega podzemnega rova nam je v svojem dnevniku razkril poročnik Franc Rueh, ki je nekaj časa tudi sam vodil gradnjo tega tunela. Vrtalni oddelek pod vodstvom poročnika Blummela je vrtal rov kar tja v en dan in brez vsakega načrta, zato je Rueh sredi meseca aprila dobil od samega polkovnega poveljnika nalogo, narisati načrt že opravljenih del v rovu in smiselno dokončati projekt. Danes le malokdo ve, da so celega pol leta ta rov vrtali brez vsakega načrta. Poročnik Rueh se je s svojo skupino lotil naloge zelo resno,

pomagal si je sicer le s kompasom in letvico, vendar je bilo končano delo tako dobro narejeno, da so bila odstopanja minimalna. Ker je bil polkovnik z opravljenim delom zelo zadovoljen, je Ruehu, sicer gradbenemu inženirju, dal nalogo izrisati načrte vseh kaveren pri 1. bataljonu, za kar ga je pozneje tudi sam pohvalil.

Ko smo vstopili v prostorno, v živo skalo izvrtano kaverno na vrhu hriba, smo bili presenečeni, saj smo ugotovili, da so številni podzemni rovi popolnoma zaliti z vodo. Zato smo si morali strojnične položaje in opazovalnico ogledati le z zunanje strani. Nekoliko nižje po pobočju nas je težko čitljiv napis na kamnu, ki je ležal pred vhodom v "Pistauer kaverno", opozoril, da smo na območju, ki so ga med vojno poimenovali kar dvojezično "Unterstand kotanja" (bivalno - zaledna kotanja). Žal se preostalih treh vrstic napisa ni dalo več prebrati. Čeprav smo bili na pravem mestu, nam v kraških vrtačah in številnih žrtvovanih urah ni uspelo najti skale, katere

Zadnja podoba znamenite skale pod vrhom Monte Chiese. Žal je obeležje danes prevrnjeno, manjka pa tudi plošča z avstroogrskim grbom in konica topovske granate. (zbirka: Maurizio Mauri)

podobo smo imeli s seboj na stari fotografiji iz vojnih dni. Nanjo so že julija 1916. leta, ko se je fronta na tem bojišču komaj za silo ustalila, izklesali oznako 1. bataljona 17. pehotnega polka in napis "Hoch - Habsburg", kateremu so kasneje dodali še staro slovensko geslo "Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev ne gine!", ter grb avstroogrske monarhije. Razburjenje se je nekoliko pleglo, ko smo med ruševinami ene izmed številnih barak na tleh zagledali razbito ploščo, posvečeno 1. stotnji 17. pehotnega polka. Torej le nismo prišli zaman. Polni novega zanosa smo se odpravili iskat t.i. 'Dolino Slovencev', ki jo italijanski zgodovinsko-turistični vodniki razglašajo za območje z najbolje ohranjeno z a l e d n o

infrastrukturo na omenjenem območju. Le streljaj daleč smo naleteli na dolinico, ki je ustrezala sicer p r e c e j površnemu opisu, vendar smo globoko v podzavesti vedeli, da smo našli to, kar smo iskali. Na kamnitem zidu ene izmed

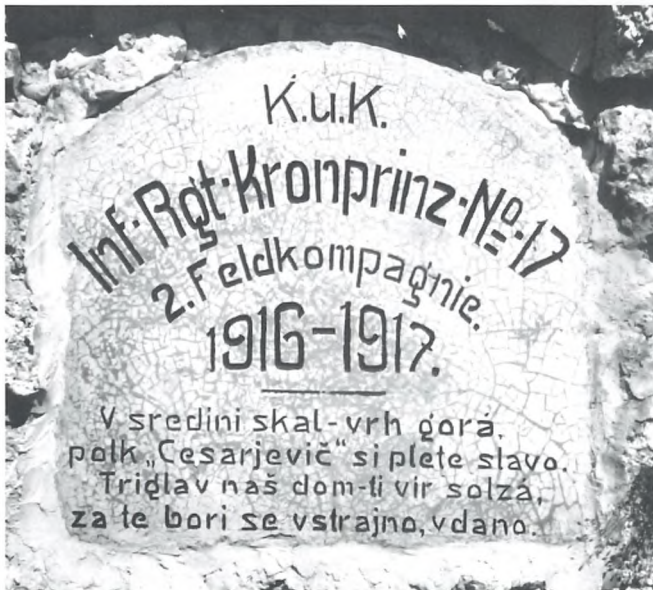
barak, v kateri je domovalo poveljstvo 2. stotnje nam že dobro poznanega 'Ljubljanskega' polka, smo že od daleč razpoznali pred par leti obnovljeno in ponovno vzidano spominsko ploščo - dragulj med njimi - na katero je neznan umetnik zapisal naslednje verze: "V sredini skal, vrh gora - polk "Cesarjevič" si pleče slavo - Triglav naš dom, ti vir solza - zate bori se vstrajno vdano!" Po tem ko smo s posebno barvo obnovili napis na njej ter s fotoaparatom ovekovečili pomemben dogodek in smo se že prijetno utrujeni in zadovoljni hoteli odpraviti domov, je pritekel prijatelj in že od daleč mahal, da je našel še eno obeležje istega polka. Takoj smo stekli za njim, saj nas je čas že pošteno preganjal. Prijetno presenečeni smo ostali, ko

smo na pobočju, ki je obrnjeno proti gori M. Campigoletti naleteli na v barako vzidano kamnito ploščo z oznako 4. stotnje, ki je bila tako popolno izdelana, da jo je očitno izklesala roka mobiliziranega kamnoseka.

Ko smo se še isto leto na goro povzpeli drugič, smo s seboj nesli tudi precej fotografij, ki so bile še med vojno posnete na omenjenem območju. Med njimi je bilo tudi nekaj posnetkov 'izginulega' spomenika, ki naj bi nam služili za lažjo identifikacijo območja, kjer je spomenik stal. Vendar nam niso bile kaj prida v pomoč. Zato smo se po območju pod vrhom hriba kar razpršili in celoten teren dobesedno prečesali. Kot bi mignil sta minili dve uri napornega iskanja, na zelo zanimivem, vendar

tudi zahtevnem območju, vendar želenega rezultata ni bilo. Vojaška pot me je med drugim pripeljala do večje doline, v katero so se ob skalnati steni spuščale kamnite stopnice. Kar naenkrat sem se znašel pred vhom v večjo podzemno jamo, vendar poti naprej ni bilo. Več metrov globoko pod

V dolini Slovencev se je ohranila tudi najlepša spominska plošča, ki so jo kdaj koli postavili slovenski vojaki. Plošča je danes vzidana na eno izmed ohranjenih barak. (foto: Tomaž Velnar)

seboj sem v ledeni gmoti opazil velik lesen podest in še odlično ohranjeno leseno stopnišče, ki je bilo očitno vgrajeno na vhodu v jamo in je kasneje pod pritiskom ledu popustilo in se z ledom popeljalo v notranjost jame. Zelo verjetno je, da so obilico ledu in vode v jami v vročih in suhih poletnih dneh vojaki s pridom izkoristili za gašenje žeje. V kasnejšem pogovoru s pastirji sem izvedel, da je še do nedavnega nad vhom v jamo stala betonska tabla z napisom "Ventour Hohle", torej so to jamo poimenovali po samem polkovnem poveljniku Hugu Ventourju von Thurmau. Ko sem se prijetno ohlajen spet vrnil na svetlo, sem sledil povezovalnemu rovu, ki me je kmalu

privedel na "Kronprinz Otto Strasse"- pot, ki pelje na vrh hriba mimo številnih ruševin, vojaških bivališč in kavern. Nekaj me je prešinilo, da mora biti izginuli spomenik, ki je 'posvečen' 1. bataljonu, nekje ob tej poti. Pač pomemben spomenik na pomembni poti, ki vodi v pomemben rov (Thurmu Tunell). Ta formula bi morala delovati, zato sem se odločil, da bom pregledal vse skale in sumljive kose kamenja ob tej poti. (Ena izmed najbolj pesimističnih teorij, zakaj spomenika ni več, je bila tudi ta, da ga je že med vojno zadela granata in ga razbila). Kmalu sem ob robu poti zagledal večjo skalo, ki je takoj pritegnila mojo pozornost. Kar poletel sem proti njej in ko sem na desnem robu opazil vklesan krog - ležišče za konico topovske granate, sem vedel, da je skala prava, hrati pa sem se ustrašil: kaj, če je napis razbit? Strah je bil še večji, ko sem malo nižje opazil proti tlom obrnjeno pravokotno udrtino, ki je nekoč nosila lepo betonsko ploščo z avstroogrskim grbom. Ali so bili tudi tu na delu vandali, ki so močno poškodovali napis "Kronprinz Otto Strasse"? Odgovor je sledil še v isti sekundi, izpod trave so se videli sledovi nepoškodovanega napisa, a žal ga je večji del ležal v zemlji, saj se je skala nerodno prevrnila prav na prednjo stran. V tistem trenutku sem bil gotovo najbolj srečen človek na svetu (ha,ha mogoče le na Monte Chiesi!), saj mi je uspelo najti tisto, kar so že več let iskali številni domačini in strokovnjaki. Ko smo kasneje s prijatelji del napisa, ki je bil še pod zemljo, skrbno odkopali in oprali, nas je čakalo še eno presenečenje: večji del napisa je imel še originalno rdečo barvo!

Uganka je ostalo le še poveljstvo 3. stotnije. Samodejno smo začeli mrzlično iskati tudi obeležje te enote, saj bi ga morala po vsej verjetnosti tudi le ta imeti. Končno smo med ruševinami ene izmed barak naleteli na drobce razbitega ometa, na katerem so bili sledovi urezanega napisa. Po napornem prekladanju kamnitih blokov je bilo takih koščkov vedno več in po potrpežljivem sestavljanju so pred nami ležali bistveni deli table, s katere se je dalo prebrati napis I.R. 17 19/3/17. Kronprinz.

Napisa, ki bi potrdil, da je tu domovala 3. stotnija, ni bilo. Ker pa drugih obeležij na hribu

nismo našli, obstaja možnost, da je bilo poveljstvo v omenjeni baraki.

V bližnji baraki pa je kot po čudežu ostala nedotaknjena pločevinasta vojaška peč, ki so jo v pričakovanju zime 1917/18 obzidali celo z opeko. Na omenjeno zimo so se vojaki očitno zelo dobro pripravili, saj so se iz 'ledenih' izkušenj prejšnje zime marsikaj naučili. Predvsem pa so v poletnih mesecih zelo dobro poskrbeli za svoja skalna bivališča in se niso več pustili presenetiti.

Novembra 1917 so naši vojaki zaradi posledic preboja fronte v zgornjem Posočju svojo visokogorsko trdnjavo zapustili in jo prepustili naravi, kateri še danes vztrajno kljubuje, tako kot so ji pred več kot 80 leti vztrajno kljubovali naši fantje.

Mi pa smo naravi za nekaj časa iztrgali to, kar je na tej gori slovenskega.

Viri:

- *Guida al monte Ortigara*, Gino Rossato Editore 1996
- *La tragedia dell'Ortigara*, Umberto Mattalia, Gino Rossato Editore 1996
- *Moj Dnevnik 1915-18*, Franc Rueh, Slovenska matica 1999
- *Alipiano dei Sette Comuni - Zona alta*, Gianni Brangian, Editore Bonomo Asiago 2000
- *Der Dolomitenfreunde IV/96*, Walther Schaumann, Schneesturm uber dem M. Chiesa
- *La Memoria nella pietra*, Vittorio Cora, Collaborazione e coordinamento tra gruppi di volontario, APT Folgaria, Lavarone, Luserna 1998
- *Fotografije iz zbirk: Miomir Križaj, Maurizio Mauri, Ivo Ivančič*
- *Foto album Franca Rueha*, zbirka Igorja Vilfana
- *Foto album 17. pehotnega polka*, zbirka Goriškega muzeja

Za pomoč se zahvaljujem: Dragu Sedmaku, Albertu Susmelu, Marcu Mantiniju, Siru Offelliju in Simonu Kovačiču.

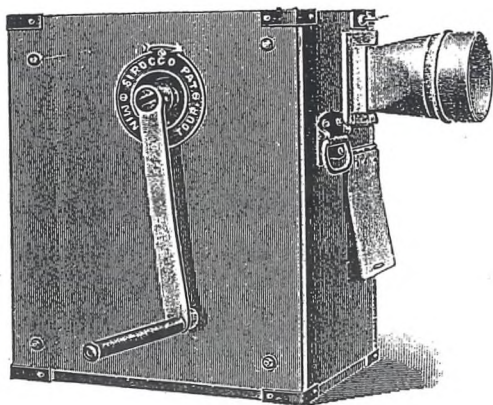
HANDLÜFTER M. 17

ROČNI PREZRAČEVALNIK

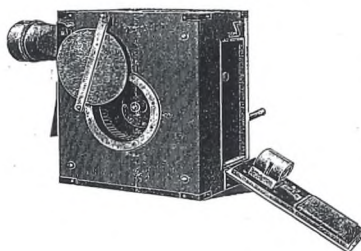
David Erik Pipan

Na razstavi ŠEMPETER MED 1. SVETOVNO VOJNO, ki je bila lansko jesen na ogled v prostorih kluba Veteran v Šempetru in jo je pripravilo Društvo soška fronta Nova Gorica, je med zanimivimi predmeti največ zanimanja pri obiskovalcih zbuja avstroogrška ročna prezračevalna naprava "Handlüfter M.17". Ta predmet ni nobena ekstremna redkost, saj ga v večjih muzejih in pri zasebnih zbiralcih zasledimo večkrat. Razstavljeni primerek pa je bil zanimiv predvsem zato, ker so bili njegovi kovinski deli odlično ohranjeni, skoraj brezhibno ohranjen pa je bil tudi lesen zaboj, v katerega je celotna naprava vgrajena, poleg tega pa se je ohranil v okolici Šempetra.

V avstroogrski vojski so tovrstne puhalnike razvili med vojno zaradi vse večjih potreb po hitrem vrtanju podzemnih rogov, ki so postajali vse dljši in zaradi tega pritok svežega zraka vse večji problem. V nekaj dest metrov dolgem rovu je bilo v vojni skritih lahko tudi nekaj sto ljudi. V nekaterih rovih so bile poleg skrivališč za vojake tudi zasilne bolnišnice in lahko si predstavljate, kako zadušljiv je moral biti zrak v teh rovih navkljub takšnim prezračevalnikom. Posebno prav pa so prišli ti prezračevalniki, ko so posebni oddelki vojske vrtali in minirali ter tako poglobljali kaverne, ko se je v rovih nenadoma nakopičilo dima in prahu, tako da je bilo delo globoko pod zemljo za nekaj časa onemogočeno.

HANDLÜFTER M. 17.

Zato so že kmalu opremili oddelke tudi z ročnimi prezračevalnimi napravami, ki so jih praviloma postavili pred vhod v kaverne na svežem zraku, od tam pa v podzemlje speljali prepogljive rebraste cevi, po katerih so v čelo podzemnega rova dovajali sveži zrak.

Avstroogrška vojska je bila opremljena z dvema modeloma teh naprav. To sta bila "Handlüfter M. 15 in M. 17". Poglavitna razlika med njima je bila le v nekoliko spremenjenih dimenzijah. Z napravo je upravljal en vojak tako, da je vrtel veliko pogonsko ročico. Pred tem pa je moral odpreti okrogel pokrov, s katerim je bila vstopna sesalna odprtina zaprta. Preko zobatega prenosa se je pogonska energija povečala in vrtela okrogel vsesovalni boben, ki je spominjal na mlinско kolo. Tako vsesan zrak je iz naprave izstopal z veliko hitrostjo skozi puhalno šobo, na katero so bile pritrjene rebraste cevi.

Tovrstne prezračevalne naprave so uporabljali pri vseh večjih podzemnih delih, še posebej v minski vojni, saj sta bila vojna sreča in uspeh največkrat na strani hitrejših. Na ostanke kovinskih prezračevalnih cevi lahko še danes naletimo v avstroogrskem minskem rovu na Kalu v krnskem pogorju, od koder so vojaki pod poveljstvom nadporočnika Albina Mlakarja vrtali minski rov pod italijanske položaje in le-te zjutraj 24.10.1917. leta pognali v zrak.

TIROLSKE GORE NA SLOVENSKIH GLAVAH

David Erik Pipan

V številnih pogovorih z zbiralci in s pregledovanjem avstroogrskih vojaških znakov in značk iz prve svetovne vojne sem ugotovil, da so z južnotirolskim bojiščem povezani tudi znaki nekaterih slovenskih enot.

V tem zapisu se bom omejil le na znake dveh enot, ki sta več kot leto dni branili visokogorske položaje v pogorju Ortigare.

V sestavi 12. pehotne brigade, ki je skupaj z 11. pehotno brigado sestavljala 6. pehotno divizijo, sta se v tem pogorju na Južnem Tirolskem drug ob drugem vojskovala ljubljanski 17. pehotni polk (IR 17, maja 1918 je štel 81,5% Slovencev) in kanalski 7. lovski bataljon (FJB 7, maja 1918 je štel 25% Slovencev, 27% Bosancev, 17% Avstrijcev).

Znaki obeh enot, ki so jih pripadniki enot nosili pripete na kapah, so bili zelo priljubljeni in na fotografijah iz vojnih let z omenjenega območja le redko naletimo na slike, na katerih ne bi bilo vojaka vsaj z enim izmed v tem sestavku opisanih znakov. Naj omenim, da so ti znaki danes zelo redki in med tujimi zbiralci (predvsem italijanskimi, kajti danes so ti kraji na območju njihove države) zelo iskani in cenjeni, slovenskim pa je marsikateri teh znakov še popolnoma neznan in zato presenetljiva novost.

Vse vojaške enote, ki so imele svoja naborna območja na območju sedanje Slovenije, so spadale pod okrilje graškega tretjega korpusa. Vojna usoda je bila že v prvem letu vojne z našimi enotami zelo kruta in je na vzhodni fronti od naših fantov zahtevala visok krvni davek. Usoda je hotela, da se je tretji korpus po uspešni ofenzivi maja 1916 ustalil na Južnem Tirolskem. Večino podrejenih enot tega

korpusa so prerazporedili in poslali drugam. Med enotami, ki so ostale na Tirolskem, pa sta bili tudi 6. pehotna divizija (17. peh. polk-ljubljanski, 7. lovski bataljon-kanalski) in 22. strelska divizija (26. strelski polk-mariborski), kjer je služilo veliko slovenskih fantov.

Že leta 1916 sta bili za pripadnike tega korpusa izdelani dve različni znački, obe iz železne pločevine in okrogle oblike.

Na obodu je bil napis "Das eiserne dritte korps" oziroma "Das eiserne III korps 1916", kar je razen velikosti in venca iz hrastovega listja, ki ga druga nima, njihova edina razlika. V sredni je na obeh upodobljen meč (gladij), v katerega udarjata dve streli, ter hrastova vejica.

Za naš zapis pa je pomembnejša značka, ki je bila izdelana leta 1917 in se likovno navezuje na območje Ortigare in bližnjih gora.

Je iz cinkaste ali medeninaste pločevine, je pravokotne oblike, s polkrožno zgornjo stranico in odrezanima spodnjima vogaloma. Na zgornjem robu je med dvema planikama zapisana rimska številka III, na spodnjem robu pa "Eiserne korps" (železni korpus). Značko obdajajo stilizirani lovorjevi listi, na katerih je zapisana letnica 1917. V sredini značke izstopa podoba letečega orla, katerega krila segajo čez rob značke. Orel nosi v krempljih lovorjev venec. Pod njim so upodobljene gore. Poznavalci južnotirolske fronte na znački takoj prepoznajo značilne vrhove nad dolino Val D'Assa in strateško Erzherzog Eugen Strasse ("Kempel Strasse"), ki je bila poleg vojaške žičnice glavna oskrbovalna žila za vse enote 6. pehotne divizije, ki so se borile v pogorju Ortigare (tudi za obe slovenski enoti IR 17, FJB 7), ki so vztrajno branili strateško pomembna vrhova Monte Chiesa in Monte Campigoletti.

Pripadnikom 6. pehotne divizije (11. in 12. pehotne brigade) sta bili namenjeni kar dve znački, od katerih je bila verjetno preprostejša in pogostejša namenjena pripadnikom diviziji podrejenih enot, redkejša pa višjim častnikom in poveljstvu divizije.

Danes lahko na značko 6. divizije naletimo v vseh večjih zbirkah avstroogrskih znakov in značk. Seveda mislim na preprostejšo, v divizijski delavnici izdelano značko. Je v obliki velike številke 6, za številko pa je smrekova vejica, spodaj pa je upodobljen graški stolp z uro. Na številki 6 je napis "6 ITD Weihnachten im Felde-1916". Na zadnji strani značke je pokončno pritrjena - prilotana igla za pripenjanje. Na večini primerkov pa je dobro opazen tudi sicer droben napis "Werkstatted 6 ITD", ki potrjuje, da gre za pravo, "na bojišču", vendar serijsko, v delavnicah divizije izdelano značko.

Izdelana je iz mešanice svinca in cinka. Druga značka 6. divizije pa je bila že med vojno zelo redka in je bila namenjena predvsem višjim častnikom, ki so si jo verjetno sami kupili.

Je okrogle oblike, v sredini pa ima upodobljenega angela Sv. Mihaela, ki s sulico ubija zmaja. Na zgornjem robu oboda je napis "Hl. Michael Streite mit uns", spodaj pa "6. I. T.D." Značko so izdelovali iz posrebrne medeninaste pločevine, omejeno število pa celo iz srebra, le-te so bile skrbno spravljene v podobnih škatlicah kot odlikovanja in so jih verjetno podeljevali kot neke vrste priznanje. Takšno značko hranijo v Goriškem muzeju, kjer je pritrjena na naslovnico spominskega albuma 17. pehotnega polka. Izdelali so tudi spominsko plaketo, ki je bila enaka znački, le da je bila lita iz sive kovine z veliko primesjo cinka.

Znak 12. pehotne brigade, do katerega so imeli pravico pripadniki obeh naših enot (IR 17, FJB 7), je okrogle oblike, izdelan iz posrebrene (ponikljane) medeninaste pločevine. Na sredini je reliefno upodobljen velik cvet planike, na katerem so poleg oznake Jg. 9 in Jg. 22 (Jg = Jager = FJB = Feldjager bataillon = bataljon poljskih lovcev ali lovski bataljon), izpisali tudi kratici IR 17 (17. pehotni polk) in Jg. 7 (7. lovski bataljon).

Skrajšano ime 12. Inf. Brig. (12 pehotna brigada) je napisano na zgornji polovici znaka, na spodnjem robu znaka pa je pred letnico 1916 zapisano ime gore Cima Dodici (Cm.Dodici). Ta gora je več kot leto dni kraljevala nad položaji omenjene brigade.

Zbiralec iz Solkana, sicer tudi lastnik enega takšnih znakov, me je opozoril na zanimivo podrobnost, ki je na do takrat pregledanih znakih nisem opazil. Znak iz njegove zbirke ima ime gore Cima Dodici napisan nekoliko bolj slovensko, torej tako, kot se izgovori: Cima Dodiči. Naprej smo mislili, da si je lastnik znaka strešico nad črko č prikrojil sam, vendar smo ob podrobnejšem pregledu ugotovili, da je bil znak že 'rojen' s tem popravkom. Koliko takšnih znakov je bilo izdelanih, verjetno le za potrebe slovenskih enot, bo tudi zaradi redkosti znaka težko ugotovljivo.

Med slovenskimi zbiralci je skoraj neznano, da je s tem območjem povezan tudi znak 17. pehotnega polka. To seveda ni tisti zelo pogost in zbiralcem znan znak z upodobljenim portretom prestolonaslednika 'cesareviča' Otta Habsburškega, pač pa skromnejši in na fronti izdelan znak s polkovno številko. Videl sem več tovrstnih znakov.

Vsi so bili okrogle oblike z veliko izrezano številko 17 v sredini in pritrjeni na blago polkovne barve (opečno-rdeča). Vsem je skupna samo oblika in številka 17. Druge podrobnosti se razlikujejo, saj gre za unikatne primerke, izdelane na bojišču. Vsi znaki, ki sem jih videl, so bili izdelani iz aluminija ali bele kovine. Na njih so vrezani razni napisi, na primer: Kronprinz, Monte Chiesa in podobni. Največ pa jih je brez vsakega napisa. Najverjetneje so bili napisi vrezani naknadno in na posebno željo lastnika, zato je prav možno, da so bila vrezana tudi imena krajev, ki s pogorjem Ortigare nimajo nič skupnega. Takšnih znakov ne poznam, ne izključujem pa možnosti, da obstajajo. Na nekaterih znakih se pojavljajo tudi vojne letnice. Prva je letnica 1914 kot leto začetka vojne ali mogoče tudi kot letnica odhoda vojaka na fronto in letnica 1917, ki pove, da je bil znak tega leta narejen. Poleg tega so na znakih različni okraski, med njimi so najznačilnejši stilizirani lovorovi listi. Ta okras je tudi drugače pogost na avstroogrskih znakih.

Zaradi vsega tega bomo le s težavo našli dva popolnoma enaka znaka, saj gre, kot je bilo že rečeno, za ročno izdelane unikatne primerke. Vsi ti znaki so brez igle za pripenjanje,

ki je bila značilna za večino tovrstnih avstroogrskih značk. Na kapo so jih enostavno prišli. Na ohranjenih fotografijah, ki so bile med vojno posnete na območju Monte Chiese, so ti znaki vidni na kapah častnikov in podčastnikov 17. pehotnega polka. To vodi k sklepu, da so jih izdelovali prav zanje.

Pogostejša značka 17. pehotnega polka se, kot sem že omenil, na območje Monte Chiese scer neposredno ne navezuje, vendar je bila izdelana za pripadnike tega polka v času, ko so bili stacionirani na tej gori. Značka je pokončne oblike, na njej pa izstopa portret Otta Habsburškega, ki gleda v levo, ob njem je droben napis Franz Josef Otto. (Po smrti cesarja Franca Jožefa I. je avstroogrski prestol zasedel cesar Karel I., njegov sin Otto pa je postal prestolonaslednik 'cesarevič'. Malce kasneje je postal tudi pokrovitelj 17. pehotnega polka, kar je bila za polk velika čast. Od tedaj so polk in njegove pripadnike imenovali tudi Cesareviči). Pod portretom je napis 17. INF. REG.- Kronprinz - 24 / 11 1916.

V levem spodnjem vogalu značke je, levo grb kranjske dežele, v desnem pa grb mesta Ljubljane. Večino značke - razen zgornje tretjine - obdaja stiliziran venec iz lovorjevih listov, na vrhnjem delu pa je upodobljena krona. Značka ima zadaj pokončno iglo za pripenjanje. Značko so izdelovali največkrat iz medeninaste, redkeje pa iz cinkaste pločevine, verjetno v velikih količinah, zato še danes dokaj pogosto naletimo nanjo. Zbiralec Zdenko Mužič z Banjšic ima v svoji zbirki tudi takšno značko, ki je pritrjena na marmornati podstavek.

Znak 7. bataljona poljskih lovcev je sicer redek, vendar zbiralcem dobro znan. Izdelan je iz cinkaste pločevine, poznani pa so tudi srebrni primerki tega znaka. Znak 7. lovskega bataljona je okrogel, v sredini je reliefno upodobljen orel, katerega krila segajo čez osrednji krog. Na krožnem obodu je poleg imena enote Feldjager 7 in lovskega roga z bataljonsko številko (ta rog s številko je značilen za vse lovske enote) izpisano ime gore Monte Campigoletti (na srebrnem znaku je rog s številko pozlačen).

Na območju te gore so se pripadniki 7. lovskega bataljona bojevali več kot leto dni in tu so prestali tudi hudo zimo 1916/17. Zgornji del znaka med orlovimi krili krasi lovorjevi listi in stiliziran grb kranjske dežele – kranjski orel (glej fotografijo na zadnji strani ovitka). Obstaja pa tudi ročno izdelan znak tega bataljona. Izdelovalec se je očitno zgledoval po tovrstnem znaku 17. pehotnega polka, tudi na ročno izdelanem znaku je na obodu vrezano ime Monte Campigoletti, v sredini pa ima izrezano veliko oznako J 7. Ta oznaka sicer ni značilna za lovske enote, vendar znak kot celota ne vzbuja nobenega dvoma o tem, kateri enoti pripada. Tudi ta znak je izdelan iz aluminijeve pločevine in nima igle za pripenjanje.

Vse v tem članku opisane značke so bile med našimi vojaki precej priljubljene in so jih s ponosom nosili na svojih kapah. Verjetno prav s takim ponosom, kot jih danes hranijo tisti redki izbranci, ki jim je dano, da nanje naletijo na nekdanjih bojiščih teh enot ali pa jih mukoma v svoje zbirke primenjajo.

Viri:

- Janez Švajncar, *Slovenski polki in njihovi vojaški znaki*, Časopis za zgodovino in narodopisje 1/81
- David Erik Pipan, *Tirolski gori na znakih slovenskih enot*, Vojnozgodovinski zbornik II.
- Značke iz zbirk zbirateljev: David E. Pipan, Aleksander Hvalič, Sirro Offelli, Mario Zanella, Jakob Marušič, Hajdu Bella, Zdenko Mužič, Goriški muzej.

"V SOLKANU SMO VZTRAJALI DO 9. AVGUSTA 1916"

Vili Prinčič

Jožef Čadež,

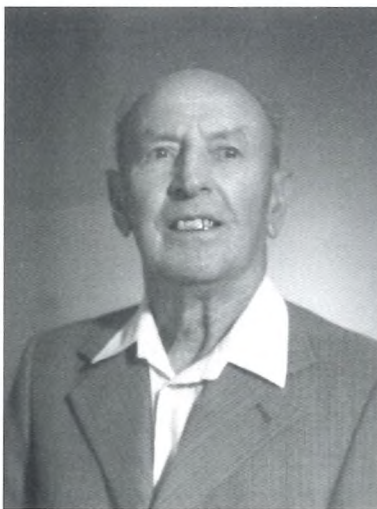
rojen v Solkanu 26.11.1905, umrl v Solkanu 16.10.1999

Pričevanje

Stanovali smo v hiši zraven cerkve v Solkanu. Preživljali smo se s kmetovanjem, saj se je oče ukvarjal predvsem z vinogradništvom in je pod zelo ugodnimi pogoji za devet let vzel v najem več vinogradov na pobočju Škabrijela nad vasjo. Šolo sem obiskoval v domači vasi. Šolsko poslopje se je nahajalo tam, kjer stoji današnje. Opravil sem tri razrede. Učitelji so bili: Albin Stritar, Emil Zorn in Kristina Doljak.

Očeta Jožefa (1877) so mobilizirali že poleti '14. leta, ko je izbruhnila vojna s Srbijo. Na srbski fronti je bil lažje ranjen, tako da je vso preostalo vojno preživel v Ljubljani, kjer je delal v vojaški sanitetni službi. Ko je konec maja 1915 izbruhnila vojna tudi pri nas, smo za nekaj mesecev ostali v Solkanu. Minevali so tedni in meseci in vojna je postajala vedno hujša. Ko so tudi na Solkan začeli padati šrapneli in granate, je spomladi 1916 oče poklical k sebi v Ljubljano še svojo ženo, mojo mamo, Amalijo Vuga (1883), mojo sestro Rafaelo (1907) in moja dva bratca Viktorja (1912) ter Maria (1914). Mene in staro mater Nežo Černe, ki je imela skoraj 90 let, pa je pustil doma. Naročil mi je, naj popazim na vinograde, pome bo prišel ob trgatvi, mi je še zagotovil. Tistega leta pa trgatve ni bilo, kajti avgusta so Italijani zasedli to območje in najbrž pojedli naše grozdje.

Nasploh je bilo življenje v Solkanu v prvem letu vojne zelo burno in nevarno. Še prve dni po izbruhu sovražnosti je z desnega

brega Soče, ki je bil pod prvim udarom, prispelo v Solkan veliko število beguncev, zlasti iz Podsabotina in Štmavra. Pregnanci so se nastanili pri znancih in sorodnikih, saj so bile sorodstvene vezi zelo pogoste. V Solkan so prihajali na oddih tudi avstroogrski vojaki vseh mogočih narodnosti, ki so branili Sabotin in oslavo gričevje. "Nikoli ne bodo predrli naše obrambe", so zatrjevali.

Občasno obstreljevanje Solkana je tudi med civilisti povzročilo nekaj žrtev. Veliko je bilo ranjenih, nekaj pa je bilo mrtvih. Jaz se spominjam petih mrtvih: Mundota in Toneta Prijona, pri Brezigarjevih je tudi ubilo dva člana družine, na glavnem trgu pa je bila granata usodna za solkanskega poštarja, ki se je pisal Zavrtanik. Smrt je prežala na vsakem koraku, kajti pred granato, ki je iznenada priletela, ni bil človek nikjer varen. Kljub temu pa je v Solkanu vztrajalo kar nekaj ljudi.

Prišel je usodni avgust 1916. Iz Solkana se je lepo videlo proti fronti na Oslavju in na pevmskih gričih. 6. avgusta je bila nedelja. Ob 7. uri zjutraj nas je zbudilo silno bobnenje. Začelo se je do tedaj najstrašnejše topniško obstreljevanje avstrijskih položajev na desnem bregu Soče. Ognjena ujma je trajala neprenehoma do poznega popoldneva. Proti večeru so Italijani izvedli učinkovit napad in osvojili vrh Sabotina, vendar mi tega takrat še nismo vedeli. Naslednjega dne se je obstreljevanje ponovilo. Enako 8. avgusta. Spominjam se, da sem se v jutranjih urah mudil

v vinogradu, ki se je nahajal v bregu nad cerkvijo. Iz mojega opazovališča je bil pogled na Oslavje grozljiv. Izgledalo je kot sodni dan. Strašno je pobliskavalo in bobnelo in vse območje je bilo ovito v črn in gost dim. Ker so popoldne granate začele padati tudi na Solkan, smo se z nono, z gospo Lucijo Černe, ki sem ji pravil teta, in še z nekaterimi domačini, zatekli v manjšo javo (kamnolom) na pobočju za vaško cerkvijo.

Tam se je nahajala kaverna, v kateri smo preživeli noč. Naslednjega jutra nas je ves razburjen zbudil sosed in nečak tete Lucije, mladi Tonče Lorenzutti. Velel nam je, da moramo takoj stran, kajti sovražnik bo vsak čas v Solkanu. Nemudoma smo stekli domov ter začeli na brzino zlagati nekaj najnujnejših stvari na ročni voziček, na takoimenovano "burelo". Spominjam se, da smo natovorili več odej, pršut, par salam in nekaj drugih stvari. Kar so nas nesle noge, smo začeli bežati v smeri Kromberka. Vedeli smo, da so Italijani blizu, vendar smo bili prepričani, da so še vedno na desni strani Soče. V resnici pa so tedaj že bili v vasi. Med bežanjem smo še uspeli videti, kako čez solkanski trg dva italijanska bersaljerja ženeta pred sabo solkanskega kaplana Antona Mrevljeta.

Pod Katarino smo naleteli na skupino avstrijskih vojakov, ki so z bodečo žico zapirali vse prehode. Videli smo tudi na novo skopane strelske jarke. Bošnjaški stražar nas je ustavil in nam v hrvaščini ukazal, naj se takoj vrnemo tja, od koder smo prišli. Ko se mu povedal, da so Italijani že v Solkanu, je vojak stekel po navodila k svojemu poveljniku. Takoj se je vrnil in nam z drugimi vojaki pomagal pri prehodu skozi bodečo žico.

Najprej smo dospeli do Kromberka, kjer smo se ustavili pri znancu iz Solkana, ki je imel hišo pod gradom. Pisal se je Valentič, Lopatov po domače. Eno noč smo prespali pri tej družini. Naslednjega dne smo jo mahnili do Črnič, od tam pa do Ajdovščine. Tam so pripravljali vlakovne transporte, sestavljene iz živinskih vagonov.

Z vlakom smo pripotovali do Prvačine, od tam pa v Štanjel in Sežano ter direktno v Spodnjo Avstrijo. Pri postanku v Ljubljani sem žandarje prosil, naj meni in stari materi dovolijo ostati v mestu, ker da tu živi naša družina. Ker pa ne jaz in ne stara mati nisva poznala naslova naših, nama oblasti niso dovolile stopiti z vlaka. Morala sva nadaljevati pot proti severu. Potovali smo pet dni.

Ob postankih vlaka smo dobili kaj za pod zob. Najbolj se spominjam nekega

rumenega sira, ki je bil v velikih konzervnih škatlah. Na Dunaju smo ostali en cel dan. Zatam nas je vlak odpeljal proti severu: Drösing, Ringelsdorf. Malo višje je Hochenau. Na vsaki postaji je izstopilo po nekaj družin. Iz Drösinga pelje ozkotirna železnica nekoliko navkreber proti Niederabsdorfu, naši končni postaji. Mali vlakec je poganjala parna lokomotiva, ki je prav simpatično sopihala skozi rahlo valovito pokrajino. Vasica Niederabsdorf spada v okraj Göntzendorf. Hiše v vasi so bile majhne in nizke in so bile vse zidane ob nekoliko vzpenjajoči se glavni ulici. Ulica je bila tlakovana z rumenimi ploščicami. Sredi ulice je stalo županstvo. Na vrhu ulice pa se je bohotila grofova palača z velikim posestvom. Tam je bilo nastanjenih več kot sto ruskih ujetnikov, ki so pomagali pri raznih kmečkih opravilih. Veliko so se ukvarjali z živino in s prevozi na konjsko vprego.

Pogled na porušen Solkan leta 1917. (zbirka: Jakob Marušič)

V Niederabsdorfu nas je bilo kakih petdeset beguncev. Najprej so nas nastanili v barakah delavcev opekarne, ki se je nahajala nedaleč iz vasi. Pred našim prihodom so bili delavci v glavnem Čehi in Slovaki, ki pa so bili tedaj pri vojaki. "Zbasali" so nas v eno samo barako. Tam smo bivališče našli člani sedmih družin. V glavnem smo bili Solkanci, nekaj pribežnikov pa je bilo iz Šempetra, Vrtojbe in Deskel. Z nami je bil tudi neki kaplan. Prav kmalu smo se vsi za delo sposobni zaposlili na raznih kmetijah, največ še pri grofu. Iz barake so nas zato preselili v stavbo grofije. Ostale begunce so tudi razporedili po okoliških hišah. Z živino, z okopavanjem koruze, žetvijo in drugimi kmečkimi opravili sem se ubadal skoraj dve leti in pol, vse do svojega odhoda v Ljubljano oktobra 1918. K staršem v Ljubljano bi lahko šel že prej, vendar je v slovenski prestolnici vladalo precejšnje pomanjkanje, pri grofu v Niederabsdorfu pa sem imel vsega na pretek. Že nekaj mesecev po našem prihodu v prijazno avstrijsko vasico je v Ljubljano k našim odšla moja stara mati. Za devetdesetletnico je bilo življenje na kmetiji daleč od doma in daleč od potrebne nege prenaporno, tako da so ji oblasti dovolile odpotovati k hčeri, moji mami. Ves preostali čas begunstva pa je zame skrbela teta Lucija. Starša me v Avstriji nista nikoli obiskala. V začetnih mesecih mi je bil v veliko oporo tudi Tonče Lorenzutti, ki je z nami pripotoval v begunstvo. Bil je močne postave in je rad poprijel za vsako delo. Kmalu pa so ga klicali k vojakom. Poslan je bil na rusko bojišče. Ko se je čez kako leto vrnil na dopust, ga je bila sama kost in koža.

Župan Niederabsdorfa se je na vse načine trudil, da bi nas, begunske otroke, pošiljal v šolo. Ker pa nismo znali niti besedice nemščine, je učitelj kmalu obupal in nam svetoval, naj pač zapustimo šolanje. V šoli smo reci-piši bili vsega skupaj tri dni. Kasneje pa sem se dokaj dobro naučil nemškega jezika.

Tudi nasploh smo imeli begunci precej težav z domačini, zlasti še na začetku. Mislili so, da smo Italijani, tako da so žalitve kar deževale. Z nami je bil neki begunec iz Kanala,

ki je znal nemško in se je na vse kriplje trudil, da bi domačinom dopovedal, da nismo Italijani in da so Italijani zasedli naše domove. Verjeli so mu le napol in so bili še naprej prepričani, da se naši moški bojujejo v italijanski armadi. Šele ko so na dopust pričeli prihajati naši možje in fantje v avstrijski uniformi, se je odnos domačinov do nas povsem spremenil. Nemudoma smo postali "njihovi". Spominjam se, da je bila z nami gospa Marija Grosar iz Deskel s tremi mladoletnimi sinovi. Neozdravljivo je zbolela in kmalu zatem umrla. Domačini so ji pripravili veličasten pogreb, poskrbeli pa so tudi za tri osirotele sinove.

K staršem v Ljubljano sem v spremstvu tete Lucije pripotoval sredi oktobra 1918. Naši so tedaj živeli v majhni hišici v Kamni Gorici pri Glincah, nedaleč od Ljubljane. Lastnikom hiše so pravili Kramarjevi. Po skoraj treh letih sem ponovno prestopil šolski prag. Čeprav sem imel že skoraj 13 let, so me vpisali v 3. razred osnovne šole v Šentvidu, kamor sem vsak dan odhajal peš. V tistem času sem v ljubljanski stolni cerkvi šel k birmi. Za botra sem imel bratranca Franca Vugo.

Moje šolanje ni trajalo dolgo, kajti na povratek smo začeli razmišljati na začetku leta 1919. Na Goriško smo odpotovali konec maja. S sabo smo na vlak vzeli tudi kravo in veliko kletko, polno kokoši. Oče je kupil tudi več kilogramov tobaka, ki ga je skril v dvojno dno kletke. V Logatcu so tedaj že bili Italijani, ki so pri pregledu odkrili očetovo "skrivnost" in so tobak kratkomalo zaplenili. V Gorici bi oče moral tudi plačati davek za kravo, ker pa nismo imeli denarja, so žival obdržali na železniški postaji. Vrnili so nam jo šele čez nekaj tednov. Solkan je bil popolnoma porušen in z njim tudi naša hiša. Kmalu pa se je začela obnova.

BOJNA MORALA V ITALIJANSKI ARMADI LETA 1917 IN PORAZ PRI KOBARIDU

Simon Kovačič

Oktober 1917 se je ob reki Soči odvijala znamenita 12. soška ofenziva. Združene avstroogrške in nemške enote so 24. oktobra začele napad v zgornjem Posočju, uspešno prebile fronto pri Bovcu in Tolminu ter stale že naslednji dan na pragu Beneške ravnice. Porazi italijanskih branilcev so se spremenili v pravo katastrofo, paničen beg, ki se je končal v začetku novembra na begovih reke Piave. Po devetindvajsetih mesecih bojov je na slovenskem ozemlju zavladal mir.

Že med enajsto italijansko ofenzivo (od 17. avgusta do srede septembra 1917) je bilo očitno, da avstroogrski branilci na Soči, Boroevičeva Soška armada, ne bodo zdržali še ene ofenzive, zato se je vrhovno poveljstvo odločilo, da prehití Italijane s svojim napadom. Ofenzivo, imenovano "Zvestoba v orožju", so pripravili skupaj s svojimi zavezniki Nemci. Strateški cilj je bil, preprečiti nove italijanske ofenzive in preboj italijanskih položajev ter napredovanje v italijansko zaledje. Po velikih in temeljnih pripravah se je ofenziva začela v zgodnjih jutranjih urah 24. oktobra 1917.

Združene avstrijske in nemške enote so sorazmerno uspešno uresničile zastavljene cilje in tako vrhovnemu poveljniku italijanske armade generalu Luigiju Cadorni ni preostalo nič drugega, kot da je 2. novembra 1917 ukazal umik na Piavo. Zgodil se je "**čudež pri Kobaridu**".

Danes na te dogodke lahko gledamo neobremenjeno, neprizadeto in z določeno zgodovinsko distanco, zato me je predvsem zanimalo, kakšen vpliv je imela bojna morala v italijanski armadi na poraz ob Soči.

Uradno italijansko zgodovino 1. svetovne vojne so pisali "generali" in vojaški zgodovinarji, ki so morali dejstva prikrojevati

za svoje potrebe. "Protizgodba" uradne zgodovine, krvava zgodba o absurdnosti masakrov, o patriotizmu pred eksekucijskimi vodi, o nesposobnosti poveljujočih... pa je ostala zapisana v spominu vojaka in jo je največkrat odnesel s sabo v grob. Zato bi rad z nekaj pričevanji osvetlil zgodovinska dejstva, ki so jih fašistično usmerjeni zgodovinarji zamolčali, so pa ta dejstva pomembno vplivala na potek dogodkov 24. oktobra 1917.

Vzroki za poraz

a) Nasilje nad vojaki

Ko razmišljamo o vzrokih za italijanski poraz na Soči, prepogosto pripisujemo zasluge za uspeh združene avstrijsko-nemške armade *samo* bojnim plinom. Bojni plini so opravili svoje, odločenost in železna volja napadalcev, da za vsako ceno prebijejo italijansko fronto, svoje. Pozabljam pa, da je k uspehu italijanskih nasprotnikov pripomogla *tudi* zelo nizka bojna morala med italijanskimi vojaki, ki so iz bitke v bitko, iz dneva v dan doživljali teror s strani svojih nadrejenih.

Italija je bila v vojni že dve leti in pol. Italijanski vojak je v tem času skusil marsikaj: poleg neznosnih življenjskih razmer na fronti še železno vojaško disciplino, pomanjkanje človeškosti svojih nadrejenih, nesmiselno umiranje po krivdi "generalov", ki so bili - kot vedno - nekje v zaledju, kaznovanja in "decimacije" (desetkanje).

Vojaki so bili izčrpani zaradi trajanja vojnih operacij. Na območju Rombona, kjer so si vojaki avstroogrške armade prizadevali, da bi ponovno zasedli izgubljene položaje, so morali alpini bataljona "Dronero" vztrajati brez zamenjave celih 10 mesecev.

Poleg železne vojaške discipline, ki je vladala v italijanski vojski, je general Capello 2. oktobra 1917 s posebnim ukazom uvedel za vojake, ki so bili zamenjani v prvih bojnih vrstah, "delovni počitek", da ne bi bili brez dela in da se ne bi dolgočasili.

Nezadržno je vojakom pronicalo v zavest spoznanje, da se ne borijo zase in za svojo zemljo, ampak za "generale", ki jim ni bilo mar človeških življenj in so se potegovali zgolj za

Vojaki so zelo tenkočutno razlikovali med poštenimi in pravičnimi nadrejenimi, tistimi, ki so znali spoštovati življenja svojih podrejenih, in tistimi stremuhi, ki jim je šlo samo za lastno kariero.

Zelo nazorno nam to ponazarja dogodek v brigadi "Napoli". Komandanta polka so zamenjali samo zato, ker je bilo v neki operaciji premajhno število mrtvih in ranjenih, kar je bil za poveljujočega obremenilni dokaz - očitali

Italijanski vojni ujetniki v Bači po preboju jeseni 1917.
(zbirka: Aleš Senica)

lastno slavo.

Znani so primeri, ko je bilo človeško življenje odvisno zgolj od trenutnega razpoloženja generalov.

V kraju Noventa (Italija) je vojak pozdravil nekega generala Grazianija s pipo v ustih. To je generala tako razjezilo, da ga je pred osuplimi pogledi domačinov premlatil s palico. Nekdo iz skupine domačinov si je drznil generala opomniti, da se tako ne ravna z lastnimi vojniki. General je besen odgovoril: "*Jaz lahko delam z vojniki, kar hočem!*" In dal ga je postaviti pred zid in ustreliti.

Celo vrhovni poveljnik italijanske armade, general Luigi Cadorna, je ob neki priložnosti izjavil: "*Edino strelivo, ki mi ga ne manjka, so vojniki!*"

so mu pretirano previdnost pri izvedbi bojne operacije.

Tudi naslednji primer nam pove, koliko so generalom pomenila človeška življenja. General Luigi Capello, komandant 2. armade, je ukazal nadaljevati ofenzivo na Škabrijel (Sv. Gabrijel), čeprav je Cadorna 28. avgusta 1917 že ustavil ofenzivo na Banjšice. Vodila sta ga dva motiva: kot tekmelec generalu Cadorni je hotel dokazati, da ga prekaša, in drugič, hotel se je ovekovečiti kot heroj Banjšic. Pri tem je po nepotrebnem padlo v dvanajstih dneh 25000 italijanskih vojakov, prek 2000 na dan, vendar Škabrijela niso zavzeli. Zdi se, da je ob navedenem vsak komentar odveč.

Ni dvoma, da se je tako lahko obudilo še v zadnjem italijanskem vojaku sovraštvo do generala Capella in do poveljujočih sploh. Čez

dober mesec se je začela avstrijsko-nemška operacija, imenovana "Zvestoba v orožju"; danes jo imenujemo tudi 12. soška ofenziva. V italijanskem vojaku je tedaj že (z)rasel odpor do vojne. Poveljujoči so nehote ustvarili vzdušje, ki je pripeljalo predvsem v 2. armadi pod poveljstvom generala Capella do spontanega upora oz. do pojava vojaške neposlušnosti (Italijani so mu rekli "sciopero militare").

Ves gnev do predpostavljene se je pokazal ravno v tistih, za italijansko obrambo najpomembnejših dneh po začetku avstrijsko-nemške ofenzive. Za svoje krvnike se vojaki niso bili pripravljeni boriti. Napis v nemščini "*Pojdite naprej, nemški prijatelji!*", najden pod planino Sleme (1448 m) in pritrtjen na zunanjo stran italijanskih okopov, kaže, da je italijanskim vojakom krutost "generalov" narekovala tiho prijateljstvo z vojaki nasprotne strani, saj jih je, po njihovem mnenju, zduževala ista usoda.

Fronta je padla. Vojaki so odvrgli orožje in zanje je bila vojna končana. Odhajali so domov veseli ali pa vsaj v prepričanju, da so se rešili neznosno težkega bremena. Niso se pritoževali nad napornim umikom, nad prisilnim postom, bili so zadovoljni.

V ilustracijo naj navedem dve pričevanji vojakov 2. armade, objavljeni v knjigi "L'ISONZO MORMORAVA", ki jo je leta 1995 izdal Cesare de Simone.

Pričevanje bivšega italijanskega vojaka A. R. iz Astija:

"...Zakaj sem odvrzel orožje? Zato, ker sem bil naveličan vojne in to je bila priložnost, kot smo vsi mislili, da končamo vojno. V mojem bataljonu, ki je spadal k 47. pehotnemu polku, smo imeli pred dvema mesecema tri decimacije. Bili smo tako besni, da bi, če bi lahko, pobili vse generale.... Uprl sem se tudi zato, ker je bil naš položaj brezupen, seveda ne po naši krivdi. 24. oktobra je imela samo naša četa na Soči eno tretjino mrtvih. Odločili smo se, da se ne pustimo več klati takim mesarjem, kot sta Cadorna in moj major..."

Pričevanje bivšega italijanskega vojaka Anselma Mattiolija iz Ravenne:

"...Celo pot umika sem prehodil, od Kobarida do kraja Mestre, kjer so me skupaj s tisoči drugih karabinerji zajeli in zaprli v taborišče

blizu Benetk. Potem so pisali v časopisih o vojaški stavki. Sam pravim, da je bila res stavka. Jaz sem težaški delavec, kadar stavkam, stavkam zato, ker protestiram proti gospodarju, torej nočem več delati pod njegovimi pogoji. Tako je bilo, prenehal sem delati, to je, prenehal sem se boriti, zato ker se nisem bil več pripravljen boriti pod njihovimi pogoji. Ali pa sploh nisem hotel več vojne. Gospodarji vojne - kralj, Cadorna, general Capello - so nas izkoriščali. Vendar nismo bili strahopetci, izdajalci, kot so oni razlagali, to je nekaj drugega..."

Erwin Rommel opisuje v svojem delu "INFANTERIE GREIFT AN" (slovenski prevod poglavja Preboj pri Tolminu 1917 Kobariški muzej, 1997), kako je avstrijsko-nemška stran med prodiranjem na Matajur (1643 m), ko je bil Rommel prvi poročnik pri gorskem bataljonu iz Württemberga, doživljala italijansko vojaško stavko:

"...Prepričan, da se moram pogajati, zapustim gozdni rob in mahaje z robcem pozivam sovražnika, naj se preda in odloži orožje. Gmota vojakov strmi vame in se ne zgane. Samo 150 metrov me še loči od sovražnika! Masa vojakov zgoraj se nenadoma prične premikati in vsi naenkrat vdrejo navzdol, častnike pa, ki temu nasprotujejo, potegnejo za seboj. Moštvo večinoma odvrže orožje, na stotine jih teče proti meni. Hipoma sem obkoljen in že sedim na njihovih ramenih. Evviva Germania! se razlega iz tisočerihih grl. Častnika, ki se obotavlja, da bi se predal, lastno moštvo pobije. Za Italijane na območju Mrzlega vrha (1358 m) nad Livkom je vojna končana..." Zajetih je bilo 1500 mož in 43 častnikov 1. polka brigade "Salerno".

b) Napake "generalov"

General Luigi Cadorna je iskal odgovor za poraz na Soči v vojaški stavki, krivdo je valil na preprostega vojaka, obenem pa je pozabljal na svoje napake in na napake svojih častnikov.

Komanda 2. armade se je 25. oktobra 1917 preselila iz Čedad, na katerega so že padale granate, v Videm. Njen poveljnik general Luigi

Capello je zapustil fronto v najbolj kritičnem trenutku in se je dal 25. oktobra 1917 prepeljati v vojno bolnišnico v Padovo zaradi kroničnega obolenja ledvic, v primerih pa, ko so vojaki zapustili fronto zaradi šoka od eksplozij granat, epilepsije ali malarije, jih je dal ustreliti. (Kot zanimivost: Zadnja zadeva, ki jo je podpisal pred svojim odhodom v bolnišnico, in tudi zadnja zadeva, ki jo je podpisal kot komandant 2. armade, je bila ovadba osmih vojakov 57. pehotnega polka, ki so jih zasačili karabinjerji, da so s svojim govorjenjem negativno vplivali

umikati častniki vrhovne komande in pustili svoje enote brez vodstva. V Vidmu se je celo zgodilo, da so se na zadnji vlak, ki je odpeljal v zaledje, vkrcali samo italijanski častniki s svojimi soprogami in imetjem, civilno prebivalstvo, ki je že od prejšnjega dne čakalo na prevoz, pa so zadržali karabinjerji na postaji.

Način ravnanja generala Pietra Badoglia, takrat komandanta 27. armadnega korpusa, ki je v 12. ofenzivi na Soči branil položaje med Doljami pri Tolminu in Banjšicami, pa predstavlja višek ignorance. Izmisлил si je "past

Nemški vojaki v zasedenem Vidmu jeseni leta 1917. (zbirka: Aleš Senica)

na bojno moralo soborcev. (Kasneje so bili obsojeni na smrt in ustreljeni.)

Kaos je nastal tudi zaradi dejstva, da so častniki, razen redkih izjem, prvi bežali in tako izgubili vsakršen stik s svojimi enotami.

Cadorna je 27. oktobra 1917 preselil svoj štab iz Vidma v Treviso, kar je bila še ena napaka vrhovne komande. V vojaškem pogledu je ta premik pomenil izgubo neposrednega stika z realnostjo na fronti, moralno gledano pa je vrhovna komanda prepustila vojsko na milost in nemilost v najbolj kritičnih trenutkih. Istega dne ob 3.00 zjutraj je bil izdan ukaz za splošni umik na reko Tilment. Kljub temu pa so se brez ukaza že prej začeli

pri Volčah" ("trappola di Volzana"), kot jo je imenoval.

Že 22. oktobra 1917 je bilo italijanski vrhovni komandi znano, da bo potekala ena smer avstrijsko-nemškega napada z območja Tolmina. Badoglio je pravilno sklepal, da bo sovražnik poskušal prebiti fronto prav pri Volčah, ker je tam možen prehod prek prelaza Solarji v Čedad in naprej v notranjost Italije. Ukazal je, naj odprejo približno en kilometer fronte na desnem bregu Soče, ko pa bo sovražnik zasedel položaje na ravnini pred Volčami, naj ga zasujejo z granatami iz 1800 topov. Takrat naj bi 19. divizija prešla v protinapad in potisnila preostanek sovražnih enot čez Sočo.

Toda zaradi svoje častihlepnosti je svojemu podrejenemu komandantu topništva, polkovniku Alfredu Cannoniereju, zapovedal, da ne sme brez njegove privolitve izdati ukaza za topniški napad. To pa zato, da bi ga v primeru uspeha slavili kot zmagovalca in bi prišel v zgodovino kot rešitelj domovine.

24. oktobra 1917 ob 8.30 je napočil trenutek, ko bi bilo potrebno začeti z napadom, vendar so bile vse telefonske zveze med Kosi, kjer je imel Badoglio svoje poveljstvo, in Pušnim, kjer je bilo poveljstvo topništva, zaradi uspešne avstrijsko-nemške topniške priprave prekinjene; tudi vsa druga komunikacijska sredstva so odpovedala. Polkovnik Cannoniere je bil obupan, vendar si ni upal prekršiti ukaza, ker se je bal sankcij. Tako "slavni kanoni" niso izstrelili niti ene same granate.

Bavarski Alpski korpus, kjer je takrat služil mladi Rommel, in tri divizije "skupine Berrer" so naletele sicer na srdit odpor obupanih preostankov 19. divizije, toda z njimi so hitro opravili.

"Trappola di Volzana" je delovala obratno, kot si je zamislil njen tvorec, general Pietro Badoglio. Namesto da bi uničila nasprotnikove divizije, je popolnoma uničila 19. italijansko divizijo pod poveljstvom generala Giovannija Villanija. General je lahko samo nemočno gledal preostanek svoje divizije, nekaj desetih vojakov, ki so se v neredu umikali v zaledje.

tem lahko iščemo ključ velikega uspeha. Na italijanski strani so bile razmere tiste dni konec oktobra 1917 precej drugačne. Italijanski vojak ni vedel natančno, čemu se mora boriti in čemu umreti. Italijanski vojaški zgodovinarji nikoli ne bodo priznali, da je njihova armada na Soči, ob vseh drugih dejstvih, razpadla tudi zato, ker vojaki niso videli nobenega smisla v boju za **tujo zemljo**. Za vojake, potisnjene v izčrpavajočo vojno ter razočarane zaradi nečloveškega in krutega odnosa nadrejenih, je "Grande guerra", kot Italijani imenujejo 1. svetovno vojno, pomenila zgolj in samo pot v smrt, kajti medalje za zmage so pripadale generalom.

Vojaška stavka je bila le eden izmed vzrokov za poraz italijanske vojske na Soči. Glavni vzrok poraza pa moramo iskati v porazni nesposobnosti poveljujočih "generalov" (v prvi vrsti Cadorna) za vodenje vojnih operacij, v njihovih napakah ter terorju, uporabljenem za obvladovanje enot.

Preboj fronte oz. poraz, naj se sliši še tako absurdno, je italijanskim vojakom prinesel olajšanje in nekakšno odrešitev, prinesel je vsaj navidezni konec vojne; zato so vojaki, ki so se v neredu umikali s fronte, vzklikali: **"LA GUERRA È FINITA! VIVA LA PACE!"** ("**VOJNE JE KONEC! ŽIVEL MIR!**").

Sklep

Za ofenzivo na Soči sta nemško in avstro-ogrsko vrhovno poveljstvo izbrali svoje najboljše enote. To jima je že od začetka dajalo trdno upanje v uspeh in tako so tudi enote, z majhnimi izjemami, obvladovale zaupane jim naloge. Njihova kvaliteta in visoka bojna morala sta imeli veliko večjo težo kot njihova številčnost; zavest Avstrijcev, Madžarov, Čehov, Slovakov, Hrvatov, Bosancev... in predvsem Slovencev, da se borijo za svojo zemljo, pa jih je hrabrila v bitkah proti italijanskim nasprotnikom. Prav v

Viri:

- Roberto Bencivenga: *LA SORPRESA STRATEGICA DI CAPORETO*, Rim 1932
- Kraft von Dellmensinger: *1917 LO SFONDAMENTO DELL'ISONZO (DER DURCHBRUCH AM ISONZO)*. Iz nemščine prevedel Gianni Piropan, Milano 1981
- Enzo Forcella, Alberto Monticone: *PLOTONE D'ESECUZIONE. I PROCESSI DELLA PRIMA GUERRA MONDIALE*, Bari 1968
- Erwin Rommel: *PREBOJ PRI TOLMINU 1917 (INFANTERIE GREIFT AN)*, Kobariški muzej 1997
- Mario Silvestri: *ISONZO 1917*, Torino 1965
- Cesare de Simone: *L'ISONZO MORMORAVA*, Milano 1995

BUZDOVANI V PRVI SVETOVNI VOJNI NA SOŠKI FRONTI

Jakob Marušič

Buzdovan ali bojni kij je tipično in značilno hladno orožje. Razvil se je iz palice, ki so ji dodali težji element, prvotno kamen, kasneje pa kovinski del, ki je palici povečal učinkovitost. Tako je starost buzdovana skoraj takšna kakor starost palice. Že v kamenu dobi so jih uporabljali, v antiki pa so dobili obliko, ki so jo obdržali le z manjšimi spremembami do današnjih dni. Buzdovan je bil eno pomembnejših hladnih orožij, primeren tudi za boj proti oklepnim konjenikom, saj so ga z dobrim udarcem podrli in mu nato zmečkali oklep. S prihodom in razvojem strelnega orožja pa so buzdovani počasi odšli v pozabo, saj so se boji odvijali na večjih razdaljah. Vendar buzdovani kakor bomo videli, niso bili čisto pozabljeni. Kakor sablja se je tudi buzdovan ohranil v vojaških in vladarskih ceremonijah do današnjih dni, saj je vladarsko žezlo ravno derivat buzdovana. Palica kot del hladnega orožja pa se je kot formacijski del oborožitve ohranila pri policiji v obliki pendreka.

In vendar je buzdovane kot skoraj pozabljeno orožje privlekla na dan prva svetovna vojna. Vojna, ki je izumila toliko tehnološko novih orožij, ki je dokončno odpravila sablje in konjenico, je obudila

uporabo tega skrajno krutega orožja, ki ni namenjeno le preprostem ubijanju, temveč 'mesarjenju' in izživljanju nad nasprotnikom.

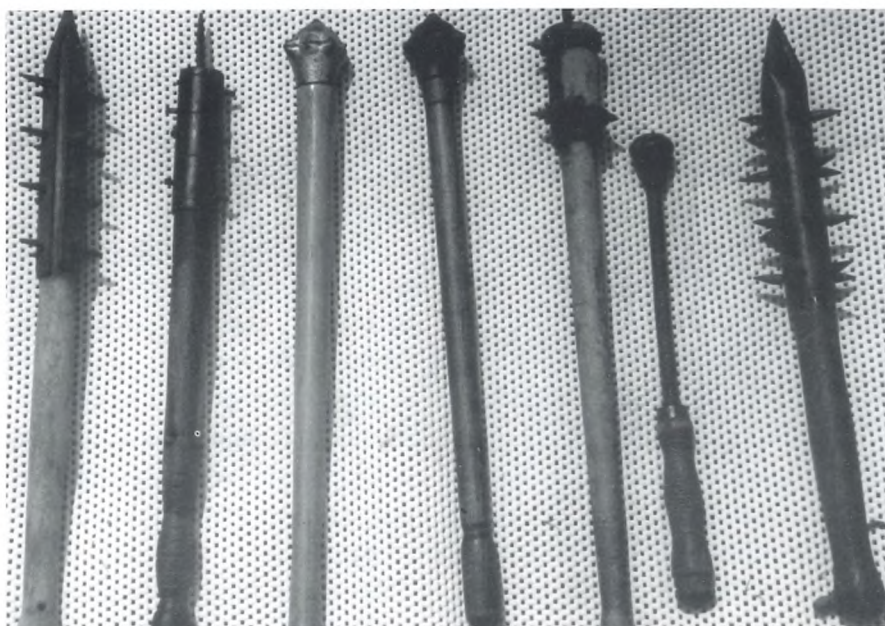
Buzdovane so med prvo svetovno vojno uporabljale vse vojskujoče se strani. V kolikor vojaki niso imeli izdelanih posebnih buzdovancev, so v iste namene uporabljali razno orodje, od lopat do cepinov. Buzdovane so uporabljali predvsem, ko so vdrli v nasprotnikove strelske jarke, kjer so sovražne vojake dobili nepripravljene, ranjene in zbegane zaradi topniške predpriprave. Povečini so

buzdovane prvi svetovni vojni na soški fronti uporabljali za pokončanje ranjencev, saj se vojaki, oboroženi z buzdovani, niso mogli braniti pred strelnim orožjem. Tako nas ne preseneti, da je prvi dokumentirani napad z buzdovani na soški fronti zabeležen na Vrhcu Sv. Mihaela 29.6.1916 po napadu s plinom. Avstroogrski vojaki so po topniški predpripravi, v kateri so uporabljali tudi plin, udrli v nasprotnikove jarke in od plina omotične vojake pokončavali z buzdovani. Od tega dne naprej napadi z buzdovani niso bili več redkost. O njihovi uporabi se večkrat bere v raznih spominih, vendar vedno posredno. To pomeni,

da je pisec nekje slišal, da so jih uporabljali ali da jih je nekje videl, nikoli pa da bi jih uporabljali. Barbarstva njihove uporabe so se zavedali verjetno že vojaki, ki so jih uporabljali, in se tega sramovali. Tudi italijanska propaganda je napad z buzdovani takoj izkoristila in v vseh dnevnih časopisih v Italiji so v mesecu po napadu imeli na sporedu barbarstvo, nehumanost in neciviliziranost avstroogrske vojske.

strašnega orožja, nam pokažejo, da so jih največ uporabljali na mestih, kjer si nasprotni jarki niso bili oddaljeni več kot nekaj deset metrov in so se napadi vrstili skorajda vsak dan in ne le ob večjih ofenzivah. Vendar je buzdovan navkljub priročnosti ostal sinonim za barbarstvo in po vojni je prevladal stereotip, da so buzdovane uporabljali predvsem vojaki po rodu iz Bosne, ki so veljali tudi za najbolj

Nekaj različnih modelov buzdovanov, ki so jih Avstrijci uporabljali na soški fronti.

Buzdovane so opisovali kot kratke lesene palice, ki so jih imeli z jermeni pritrjene k roki, na vrhu pa so bile posejane z železnimi špicami. V časopisih so se znašle tudi številne slike z različnimi tipi buzdovanov in po italijanskih mestih so takrat pogosto v izložbah kazali »primerke avstrijskega barbarstva«. Kasneje buzdovanov niso uporabljali samo v kombinaciji s plini. Buzdovani so postali orožje v jarkih, ki so bili v bližini nasprotnikov, kar je pomenilo, da je ob napadu takoj prišlo do boja mož na moža in v takšnem boju so se buzdovani izkazali za priročneje kakor na puške nasajeni bajoneti. Ko je vojak prebodel nasprotnika z bajonetom, je moral nanj malone stopiti, da je lahko iz njegovega telesa izdrl bajonet, z buzdovanom pa je le zamahnil, nasprotnika podrl in orožje je že bilo pripravljeno za nadaljno uporabo.

Kraji, kjer so se našli ostanki tega

divje, krute in necivilizirane. Takim so se buzdovani tudi najbolj podali, in vendar so jih na vrhu Sv. Mihaela prvi uporabljali pripadniki ogrskih polkov. Pripadniki ogrskih polkov so podobo buzdovana tudi največkrat dali na značko svoje enote in po številu takšnih upodobitev je bil buzdovan kar značilno orožje, verjetno pa je predstavljala uporaba buzdovana tudi nekakšno junaštvo, saj se je bilo nasprotniku potrebno približati na manj kakor pol metra.

Buzdovani so bolj kakor napadalno orožje predstavljali obrambno orožje. Jurišne enote so jih imele v uporabi le redko in nikoli formacijsko. V ravnanju z buzdovani se niso šolali kakor recimo v metanju ročnih bomb. Tudi na slikah jurišnikov se pojavljajo le redko, medtem ko skoraj vedno držijo v rokah nože in ročne bombe. Pogostejše pa buzdovane vidimo na slikah prvih strelskih jarkov,

kjer visijo v pripravljenosti. Lahko sklepamo, da buzdovani niso bili osebno orožje vojakov, ampak da so jih imeli na mestih pogostejših spopadov in so jih vojaki, ko so jih rabili, preprosto pograbili in se z njimi bojevali, po spopadu pa spet odložili in jih na istem mestu pustili tudi naslednji enoti, ki jih je zamenjala v prvi liniji.

V prid temu nam govori tudi precejšnja redkost tega orožja in pa seveda to, da so bili najdeni le na določenih mestih, kjer se je bojevalo več različnih enot in ne na več mestih, kjer se je premikala določena enota, kar bi zagotovo bilo, če bi jih imeli vojaki neke enote v osebni oborožitvi.

V nadaljevanju se bomo osredotočili le na buzdovane, ki jih je uporabljala avstroogrška vojska. Slednja je imela med vsemi vojskami verjetno največ različnih modelov buzdovanov in upam si trditi, da so jih uporabljali le na jugozahodnem bojišču. Na ruskem bojišču so si bile frontne črte dlje vsaksebi in ni prihajalo do pogostejših udorov v nasprotnikove rove, v spopadih z Italijani pa so bila čustva branilcev najbolj razgreta in taka so lahko opravičevala tudi najbolj krute načine ubijanja. Italijane so imeli avstroogrški vojaki za zahrbtnježe, podleže, izdajalce in proti takim je dovoljeno vsako orožje.

Buzdovane lahko delimo glede na obliko

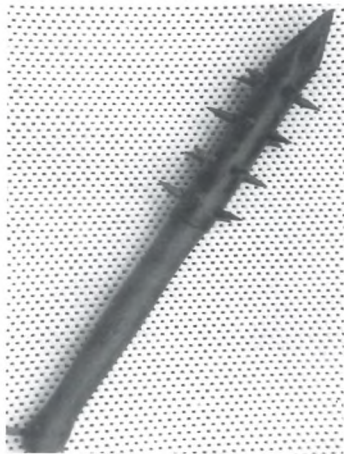
v dve različni skupini. Prva oblika-model je kopija nemškega, ki ima iz lesenega ročaja potegnjeno vzmet ali jekleno pletenico, dolgo okoli 20 cm, na koncu nje pa železno bunko hruškaste oblike (slika 1). Ta bunka je lahko tudi bronasta, kockaste oblike ali oblike diska z bodicami. Tak model buzdovana z jekleno pletenico ali jekleno vzmetjo s svojo gibljivostjo še poveča silo udarca. Te tipe buzdovanov so najverjetneje izdelovali v Nemčiji, avstroogrška vojska pa jih je dobivala od zaveznice kot vojaško pomoč.

Buzdovani drugega tipa so sestavljeni iz lesenega struženega ročaja, dolgega med 30 in 60 cm z železno konico. Medtem ko so se buzdovani prvega tipa brez dvoma izdelovali serijsko, se pravi v večjih količinah, se buzdovani drugega tipa lahko delijo na takšne, ki so bili izdelani serijsko, in takšne, ki so jih izdelovali vojaki na fronti. Izdelovali so jih v veliki večini v delavnicah enot, kjer so jih rabili, in je zato skoraj vsak unikatno ali vsaj maloserijsko delo. Frontnim delavnicam enot so verjetno pokazali nekaj tipov buzdovanov, nato pa so sami izdelovali enake ali vsaj podobne. Tako se skoraj vsi buzdovani razlikujejo med seboj v manjših detajlih. Tovarniško narejenih je le nekaj vrst, najverjetneje pa tri. Ulita železna glava okrogle oblike s piramidami, ulita po dveh različnih modelih – kalup se je razdvojil po drugi smeri (slika 2), tip konusnega tulca, ki ima navite ostre špice v štirih vrstah (slika 3), in pa buzdovan, ki je imel železne obročke s po šestimi stožci (slika 4). Vsi ti buzdovani so bili nasajeni na leseno izstruženo palico, ki je bila za vsak model drugačna.

slika 1

slika 2

slika 3

slika 4

Ostali so skoraj brezštevne različice: delali so jih iz navadnih cevi ali pa iz ročnih bomb tipa lakos tako, da so vanje zvrtili luknje in zabili železne osti ali pa v isti tulec navili piramide, ki so bile namenjene konjskim podkvam za boljšo oprijemljivost s podlago. Te cevi so nato nasadili na leseno palico (slika 5). Buzdovane so naredili tudi iz spraznjene Gevehrgranate, ki je že sama nazobčana in so prazno ročno ali tromblonsko bombo le nasadili na leseno palico. Takšen buzdovan je zabeležen na znački 4. Honved pehotnega polka, kjer vojak s takšnim orožjem ubija večglavega zmaja. Včasih so v leseno palico zabili žeblje, s katerimi so podkovali podplate čevljev in tako dobili preprosto zgrajeno orožje. Buzdovani pa niso bili edino hladno orožje. V boju mož na moža so uporabljali tudi bokserje.

slika 5

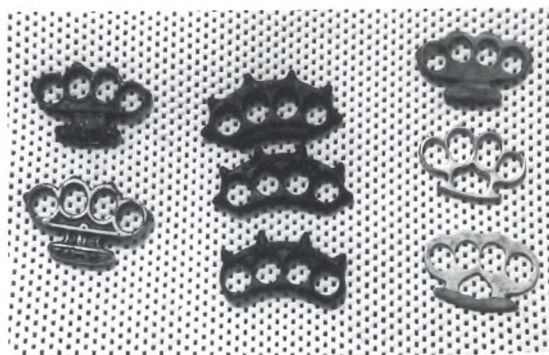
To je veliko manj praktično orožje, saj z njim poškodbe niso tako hude in tudi braniti se je pred njim lažje kakor proti buzdovanu.

Bokserje so verjetno nosili vojaki s seboj in so bili v njihovi lasti. Toda po številu ohranjenih bokserjev bi sklepali, da so jih nosili le redki. Pa tudi tisti, ki so ga imeli, niso imeli enakih modelov. Mnogi so imeli civilne že pred vojno kupljene bokserje, mnogi so si jih naredili sami iz debelejšega kosa kovine, bili pa so tudi med vojno tovarniško v Gradcu izdelani bokserji.

Obstajajo tri različice tega modela. Vse nosijo isti napis in enako številko patenta na drugi strani. Razlikujejo se le v številu udarnih zob in po ojačitvi. Po praktičnosti tega orožja bi lahko sklepali, da so jih imeli vojaki bolj za lastno varnost. Tu mislim bolj

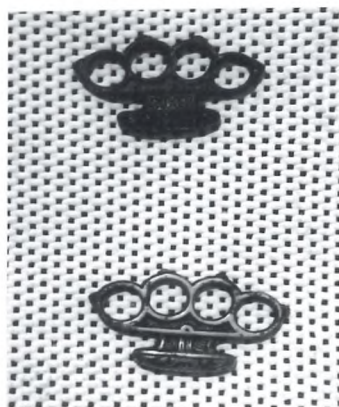
kakor varnost pred nasprotnikom na varnost pred soborci. Lahko si mislimo, da odnosi med soborci različnih narodnosti niso bili najbolj rožnati, še posebno če so bili

različnih činov.

Hladno orožje avstroogrške armade - tu ne mislimo na bajonete in nože - je danes med zbiralci precej redko in iskano. Predvsem nekatere modele bokserjev in buzdovanov je pri nas skoraj nemogoče dobiti. Predvsem maloserijski izdelki

Dve različici bokserjev, ki so bili v civilni prodaji.

frontnih delavnic so nam znani le s slik ali po maloštevilnih najdbah na območju bojev. Zaradi veliko različnih modelov in množice skoraj unikatnih modelov so buzdovani še zelo neobdelano področje. In naj bo pričujoči članek pokušina, po kateri se bo le našel nekdo, ki se bo sistematično lotil zbiranja in proučevanja tega krutega orožja, ki pa za razliko od sabelj po prvi svetovni vojni ni izginilo iz uporabe, temveč se ga še vedno oživlja v vse bolj krutih spopadih, polnih maščevanja in gneva po vsem svetu.

Prva linija na Batognici, na zaščitnih vrečah je obešen buzdovan.

Avstrijski vojaki na Krasu z buzdovani v rokah.

ROČNE BOMBE NA SOŠKI FRONTI

Simon Kovačič

Ročna bomba (fr. *grenade á main*, ang. *hand grenade*, nem. *Handgranate*, it. *bomba a mano*) je projektil z eksplozivnim, vžigalnim ali drugačnim polnjenjem, ki se meče na razdaljo (do 40 m). Uporablja se predvsem za onesposabljanje žive sile v bližinski borbi. Je dopolnilno orožje pehote.

Nekaj o zgodovini ročnih bomb

Natančno ni znano, kdaj so ročne bombe začeli uporabljati, vendar so v pisnih virih omenjene že konec 14. stoletja. Prve ročne bombe so bile izdelane iz lesa ali kartona, kasneje pa ulite iz železa, medenine ali svinca. Polnjene so bile s črnim smodnikom, v katerega je bila vstavljena vžigalna vrstica. Uporabljali so jih predvsem za obrambo trdnjav.

V drugi polovici 16. stol. so francoski vojaki nosili ročne bombe v posebni nabojnici, ki so ji rekli »grenadiera«; od tod tudi francoski izraz »grenadier« (slovensko grenadir), kar je prvotno pomenilo vojaka, usposobljenega za metanje granat. Izraz *granata* pa je nastal zaradi podobnosti prvotnih ročnih bomb z granatnim jabolkom.

V 18., posebej pa v 19. stoletju, je njihova uporabnost znatno nazadovala zaradi naglega razvoja ročnega strelnega orožja. Svoj ponovni vzpon so ročne bombe doživele na začetku 20. stoletja, ko je prišlo v rusko - japonski vojni (1904-1905) in balkanskih vojnah (1912-1913) do njihove množične uporabe. Od takrat zavzemajo zelo važno mesto v oborožitvi pehote.

Ročne bombe v prvi svetovni vojni

Ročne bombe, ki so jih uporabljali v prvi svetovni vojni, so bile po obliki dokaj podobne starim ročnim bombam, le da je bilo njihovo eksplozivno polnjenje veliko bolj učinkovito in sistem vžiga bolj izpopolnjen.

Ročne bombe iz prve svetovne vojne že lahko razdelimo na ofenzivne in defenzivne. **Ofenzivne ali napadne ročne bombe** so namenjene uporabi v napadu, kjer vojak nima kritja. Njihova osnovna značilnost je ta, da imajo manjši akcijski radij (do 20 m), vsekakor pa manjši, kot je razdalja, do katere lahko vsak vojak bombo vrže. Navadno je njihov sistem vžiga tak, da eksplodirajo, ko udarijo ob oviro (npr. italijanska "balerna", avstroogrska "Universalgranate").

Defenzivne ali obrambne ročne bombe so vojaki metali iz zaklona (obrambnega jarka). Ker imajo te bombe močnejše eksplozivno polnjenje, se njihovi delci ob eksploziji razpršijo na velikem obsegu. Zaradi boljšega učinka so bile te bombe litoželezne z narebrano površino (npr. italijanska "carbone", avstrijska "koruzovka"). Akcijski radij je bil 150 m, posamezni delci pa so poleteli tudi do 200 m daleč.

Na bojiščih v prvi svetovni vojni so se ročne bombe dokončno uveljavile kot nepogrešljivo in zelo učinkovito pehotno orožje. Uporabljale so jih vse v vojno vpletene armade.

Ročne bombe na soški fronti

Na pestrost oblik in modelov kaže dejstvo, da lahko samo na območju soške fronte (na italijanski in avstrijski strani) naletimo na preko 40 različnih vrst in variant ročnih in tromblonskih bomb.

V mnogih primerih so bile ročne bombe odločilnega pomena v posameznih epizodah bojevanja. Na soškem bojišču so se pokazale kot odlično orožje v bližinskem boju, še posebej pri zavzemanju nasprotnikovih rovdov in kavern.

Z ročnimi bombami so bili oboroženi vsi vojaki na fronti, za pripadnike t.i. jurišnih enot so bile glavno orožje. Vojak je moral zaupati v učinkovitost ročne bombe in jo je moral povsem obvladati. V ta namen so bili organizirani posebni tečaji za rokovanje z različnimi tipi bomb.

Univerzalne in tromblonske bombe

Poleg običajnih ročnih bomb so bile na soški fronti v uporabi tudi »univerzalne« granate, ki so se lahko uporabljale kot navadne ročne bombe ali kot tromblonske bombe (avstrijska "Universalgranate"). Vse tipe tromblonskih bomb so izstreljevali tako, da so v puškino cev vstavili nastavek (železna palica), na katerega je bila pritrjena bomba. Za izstrelitev so uporabljali posebne naboje brez zrna. Za boljšo učinkovitost so Avstrijci uporabljali tudi tromblonski merek. Te bombe so imele doomet med 60 in 160 m (italijanska "benaglia", avstrijska "Zeitzundergewehrgranate").

V uporabi so bile tudi bombe z izstrelilno cevjo, ki so bile pravzaprav že pravi bombometi. Njihov doomet je bil med 100 in 200 m (italijanska "poma", avstrijska "Handrohrgranate").

Poleg že omenjenih tipov so bile v uporabi tudi zažigalne in solzilne ročne bombe.

Še danes, osemdeset let po končani prvi svetovni vojni, naletimo na fronti pa tudi v zaledju soškega bojišča na neeksplozirane ročne bombe različnih tipov, med katerimi je še vedno nekaj takih, ki so zelo nevarne. Najbolje je, da zanje poskrbijo pirotehniki, ki so edini usposobljeni za rokovanje z njimi.

Zanimiva avstrijska ročna bomba iz prve svetovne vojne »Universalgranate«

Med različnimi ročnimi bombami iz prve svetovne vojne so nekatere pravo malo čudo tehnike. Mednje gotovo spada avstrijska univerzalna ročna bomba, imenovana "Universalgranate", ki jo je uporabljala avstroogrška armada.

Opis bombe

Bomba je valjaste oblike in ima koničast vrh. Težka je približno 450 gramov, dolga 20 cm, premera 3 cm. Telo bombe je železno, koničast vrh je medeninast in ga pokriva medeninast (včasih tudi cinkast) pokrovček. V zgornjem delu konice so štiri okrogle odprtine za vstop, na spodnjem delu konice pa še štiri odprtine za izstop zraka. V notranjosti konice je udarni mehanizem, ki je sestavljen iz vetrnice z udarno iglo in inicialne kapice.

"Univerzalna" ročna bomba z zelo lepo ohranjenim stabilizatorjem iz tkanine. (zbirka: Egon Valantič)

Zanimiv je način vžiga. Ko bomba leti po zraku, se vetrnica odvija in se z udarno iglo zaustavi na inicialni kapici. Tako je potreben samo majhen udarec ob oviro, da pride do aktiviranja inicialne kapice.

V srednjem delu bombe sta dva razdelka z vžigalnim polnjenjem (črni smodnik), ki se vžge takrat, ko udarna igla aktivira inicialno kapico. To povzroči aktiviranje detonatorja (živo srebrov fulminat) in detonacijo eksplozivnega polnjenja v spodnjem delu bombe (cca 21 g TNF - trinitrofenol - ekrazit).

Na spodnjem delu je z vrvico privezan majhen kos blaga (svile), podoben majhnemu padalu, ki zagotavlja, da bomba pade na konico, kajti le tako pride do eksplozije.

Uporaba bombe

To univerzalno ročno bombo so avstroogrski vojaki uporabljali na tri načine:

prvi način:

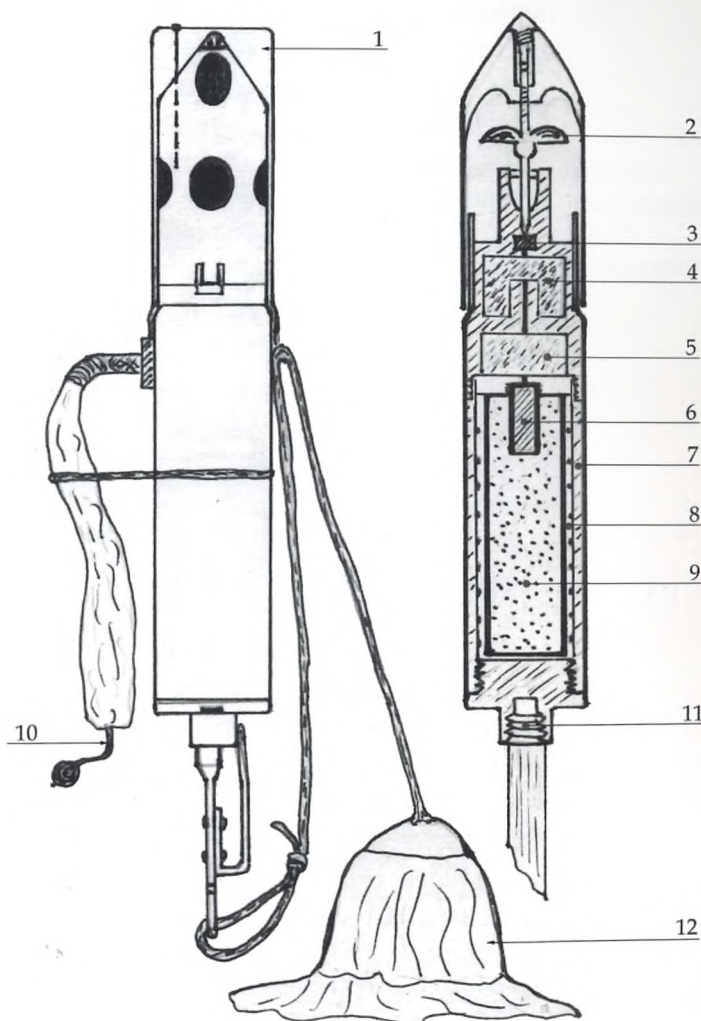
Posebno zanimiv je bil način metanja bombe s pripadajočo vrvico. Vojak je z levo roko snel z zgornjega dela pokrovček, ki je istočasno služil kot varovalo. Vrtenje vetrnice med transportom je preprečevala igla v notranjosti pokrovčka. Nato je z drugo roko prijel za konec vrvice, bombo parkrat zavrtel in jo izpustil v trenutku, ko je bila usmerjena proti nasprotniku. Na ta način je bomba poletela do 70 metrov daleč. Radius delovanja je bil 20 m. Seveda je moral biti pri tem zelo pazljiv, da ni z bombo udaril ob tla.

Šolska "univerzalna granata" najdena pri Nemcih v Trnovskem gozdu. Telo je struženo, obroček za vrvico pa je privit v telo bombe. (zbirka: Egon Valantič)

drugi način:

V srednjem delu bombe (železni valj) je bila skozi odprtino vstavljena vžigalna vrvica z enostavnim vžigalnikom na poteg. Vojak je s potegom prižgal vžigalno vrvico, ta pa je vžgala vžigalno polnjenje (črni smodnik) v srednjem delu bombe. Nadaljnji potek je tak kot pri metanju bombe z vrvico. Od vžiga vžigalne vrvice do eksplozije je preteklo približno 8 sekund.

Številke pomenijo: 1. pokrovček z varovalom, 2. vetrnica z udarno iglo, 3. inicialna kapica, 4. in 5. vžigalno polnjenje s črnim smodnikom, 6. detonator, 7. valjasto ohišje, 8. železen cilindrični vložek z narezano površino (pri nekaterih modelih tudi posamezni koščki), 9. eksplozivno polnjenje, 10. sistem za vžig na poteg, 11. navoj, v katerega je, na levi skici, privit obroček za vrvico, na desni skici pa palica za izstreljevanje, 12. stabilizator iz tkanine.

tretji način:

Ista bomba je bila lahko uporabljena tudi kot tromblonska mina. Nastavek za vrstico je bilo treba zamenjati s palico, ki je služila za izstreljevanje tromblonskih min. Puško (v našem primeru Mannlicher M 95) je bilo potrebno napolniti z enim samim posebnim nabojem brez zrna, vstaviti palico z bombo v cev, odstraniti varovalni pokrovček z bombe, opreti puško ob tla, pomeriti in pritisniti na sprožilec. Dadamo lahko še to, da je bilo za bolj precizne strele treba na puško namestiti poseben tromblonski merek. Bomba, izstreljena iz puške, je poletela do 150 metrov daleč.

Ta tip bombe so v avstroogrski vojski uporabljali v spopadih na začetku prve svetovne vojne, kajti njena izdelava je bila predraga glede na njeno majhno učinkovitost.

Bombe s podobnim sistemom vžiga na vetrnico so na soškem bojišču uporabljali tudi Italijani. Gre za ofenzivno ročno bombo francoske izdelave "excelsior thevenot P/2", ki so ji zaradi svilenega krilca okrog ročaja popularno rekli "balerina".

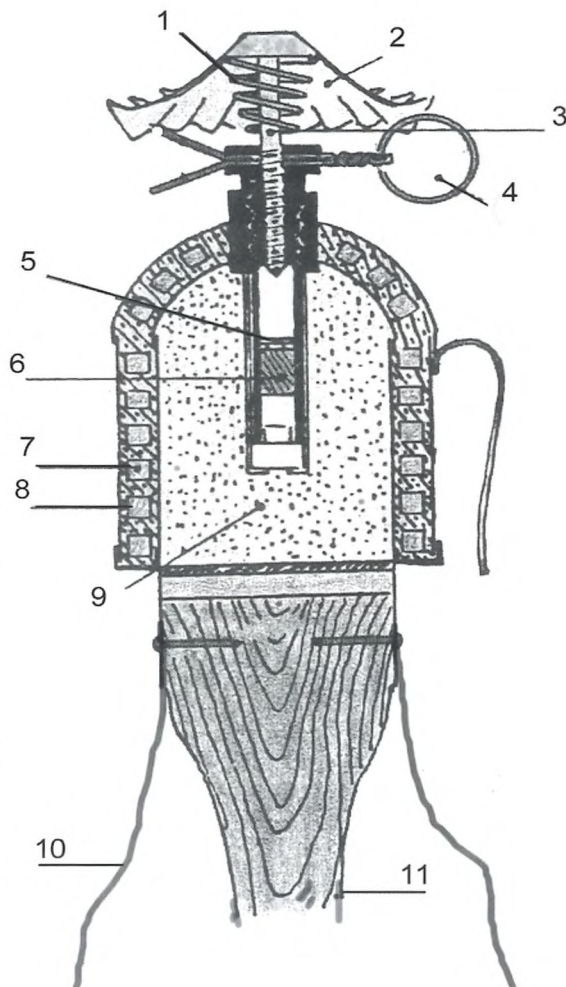
Italijanska ofenzivna ročna bomba "balerina"

Na območju italijanskih ofenziv na soški fronti zelo pogosto naletimo na ročne bombe, ki jih poznamo pod imenom balerina. Ime "ballerina" ali tudi "signorina" je ta bomba dobila zaradi blaga oz. krilca, ki obdaja lesen ročaj. To je ofenzivna (napadna) ročna bomba francoske izdelave EXCELSIOR THEVENOT P/2, ki so jo zelo pogosto uporabljali italijanski vojaki v prvi svetovni vojni.

"EXCELSIOR THEVENOT P/2" (BALERINA)
Številke pomenijo: 1. vzmet, 2. vetrnica, 3. os vetrnice z udarno iglo, 4. obroček z varnostno razcepko, 5. inicialna kapica, 6. detonator, 7. telo bombe z železnimi koščki ali cilindričnim odlitkom, 8. pločevinast ovoj bombe, 9. eksplozivno polnjenje, 10. stabilizator (svilena tkanina), 11. leseni ročaj.

Opis bombe

Bomba je valjaste oblike, sestavljena iz pločevinastega plašča, znotraj katerega je litoželezen valjast obroč z narebrano površino. Skupaj z vetrnico je visoka 11,5 cm. Napolnjena je z 80 gramami amonala. V spodnjo odprtino valja je vložen lesen ročaj, okoli katerega je ovit kos blaga, ki spominja na žensko krilo in služi med letom kot stabilizator. V zgornji polkrožno zaključeni del valja je vstavljen sistem za aktiviranje bombe. Sestavljen je iz vetrnice in varnostne razcepke. Ta je vložena skozi os vetrnice, da se le-ta med transportom ne bi mogla vrteti. V notranjosti bombe sta še inicialna kapica in detonator.

Na pločevinastem ohišju je pritjeno kovinsko nosilo, tako da je lahko vojak bombo obesil za pas. Bomba skupaj z ročajem meri 24,5 cm.

Uporaba bombe

Ko je hotel vojak bombo uporabiti, jo je z eno roko prijel za lesen ročaj, z drugo roko je izvlekel varnostno razcepko in bombo vrgel. Med letom se vetrnica privija, dokler je ne zaustavi vzmet, ki je nameščena med vetrnico in telesom bombe. Ko bomba prileti ob oviro, udari igla na koncu osi vetrnice ob inicialno kapico, ki aktivira detonator, to pa povzroči eksplozijo eksplozivnega polnjenja.

Teža bombe je približno 600 gramov, meče se lahko do razdalje 40 metrov, radius delovanja je približno 20 metrov.

Zelo lepo ohranjena "balerina" najdena pred leti na Batognici. (zbirka: Simon Kovačič)

Italijanska vojaka pri vežbanju v metanju ročnih bomb. Vojak spredaj drži v roki "balerino".

Viri:

- *Vojna enciklopedija*, Beograd, 1974
- Nevio Mantoan: *Bombe a mano austroungariche 1914-1918*
- Nevio Mantoan: *Armi ed equipaggiamenti dell'esercito italiano nella grande guerra 1915-1918*, Novale - Valdagno, 1996

PRVI POSKUS SLOVENSKEGA VOJAŠKEGA MUZEJA

Jakob Marušič

Prvi poskus, da bi odprli slovenski vojaški muzej, je bil storjen že med prvo svetovno vojno, ko je v neposredni sosesčini dežele Kranjske potekala ena od do takrat najstrašnejših front – soška fronta. Velikosti in pomembnosti spopada ob Soči so se zavedali že takrat. Deželna centrala za domovinsko varstvo za Kranjsko je tako v prvih letih vojne pripravljala muzej, posvečen vojni, ki jo danes imenujemo prva svetovna vojna. Deželno centralo sta januarja 1914 ustanovili ministrstvo za javna dela na Dunaju in dežela Kranjska. Delovala je v sklopu Deželne zveze za tujski promet, kakor so takrat imenovali turizem. Njena naloga je bila ohraniti in zbirati vse, kar predstavlja obraz domovine, njenih ljudi in njene zgodovine. V začetku je bilo to zbiranje pomembno kot dopolnilo turizmu, kasneje pa je pridobilo močan domoljubnopropagandni značaj.

Pokazali naj bi uspehe, ki jih je dosegla armada v bojih z nasprotniki, njen napredek in življenje vojakov v vojni. V dobi, ko še ni bilo televizorjev in so tiskani mediji le z malo slikami lahko informirali ljudi, so bile takšne razstave zelo pomemben vir informacij za ljudi. Do takšne razstave je prišlo le v dunajskem Pratru leta 1916.

Idejo o vojnem muzeju na Kranjskem je v Ljubljano prinesel deželni glavar dr. I. Šušteršič. Na njegov ukaz je bil oktobra 1915 ustanovljen pripravljalni odbor. Ta je že istega meseca deželnemu glavarju predložil spomenico, v kateri so predlagali, da bi majhne vojne muzeje postavili v Ljubljani, na Bledu in v Bohinju. Slednja sta bila naša najbolj razvita turistična kraja. Prepričani, da vojna ne bo več dolgo trajala, so menili, da bo turistična atrakcija vse, kar bo po vojni spominjalo na soško fronto: grobovi, spominki,

Take in podobne predmete bi si lahko ogledovali, če bi muzej napravili.

Z idejo ustanovitve vojnega muzeja pa se niso ukvarjali le na Kranjskem, temveč po vsej avstroogrski monarhiji in tudi v Nemškem cesarstvu, kjer so se menda že leta 1915 vsa spomeniškovarstvena društva ukvarjala z zbiranjem spominkov na to veliko vojno. V Avstro-Ogrski so se za vojne muzeje najbolj zavzeli na Dunaju, Budimpešti, Zagrebu in Ljubljani. Ti muzeji naj bi imeli močan propagandni učinek.

utrdbе, muzejske zbirke, vojaške fotografije ipd. Vedeli so, da je potrebno predmete začeti zbirati takoj, ker se bo po vojni mnogo izgubilo. Zato so predlagali, da se takoj začne nabirati orožje, uniforme, vojaške razglase, krušne karte in drugo vojaško tiskovino, fotografije, slike, vojaške kipce, pisma in razne posebnosti.

Naslednja spomenica je sledila mesec kasneje. V njej so že podrobneje predstavili zasnovo muzeja. Spomenica poudarja, da je

treba dobiti fotografije domačih vojakov, še posebno popularnih Dalmatincev, posnetki naj bi po vojni krasili hiše in hotele. Za slike so se obrnili na dunajsko fotografsko hišo Kilophot, ki je na soško fronto tudi že poslala fotografa. Frontno življenje naj bi ovekovečila tudi slikar Vavpotič in kipar Zinsler. Izdelali naj bi kipce vojakov in reprezentančni kip generala Borojeviča. Njemu so poslali tudi spomenico, s katero se je strinjal, le dodal je, da morajo biti v muzeju zastopani vsi narodi, ki se bojujejo na soški fronti.

S tretjo spomenico januarja 1916 so sporočili, da so fotograf in umetniki že potrdili sodelovanje. Stroškov naj bi bilo za 19.7000 kron. V njem je največjo postavko pomenila odškodnina za orožje in vojne predmete vojaški upravi. Naslednja najvišja postavka so bili honorarji umetnikom. Ostalo gradivo naj bi zbrali s pomočjo zaupnikov na Kranjskem in Goriškem. Preko časopisov naj bi pozivali ljudi, da si zapisujejo važne dogodke in spravljajo spominke, ki jih bodo kasneje izročili muzeju.

Marca 1916 je bil izdelan tudi že načrt za muzej v desetih sobah.

Prva soba bi morala biti alegorična s kipi cesarske družine ter s kipi vojakov.

V drugi sobi bi bila vojna razstava slik, in sicer na način, da bi bili okrog sten razstavnih pultov. Morali bi biti sivkasto pobarvani, da ne bi motili fotografij. Lahko bi imeli na vznožju avstrijske grbe. V teh vitrinah naj bi bila posebnost – curioza. Na stenah bi morala biti dvojna postavitve z manjšimi vojnimi fotografijami in z velikimi fotografijami. Postavitve fotografij bi bila prekinjena s kipi vojakov v lapidarnem stilu.

Tretja dvorana bi bila dvorana junakov, vojaških in civilnih, med katere bi morali uvrstiti tudi župnika Fabiana. (To je župnik, ki je služboval v Mostu na Soči in ga je med služenjem ubila italijanska granata. Takratno časopisje ga je slavilo kot mučenika.)

V četrti dvorani bi bilo razstavljeno orožje in vojne trofeje.

Peta dvorana bi prikazovala vojno ozadje: bolnišnice, dobrodelne akcije, odlične zdravnike, Transporte ranjencev.

V šesti dvorani naj bi bili razstavljeni kipi važnih oseb v civilu in vojaštvu.

Sedma dvorana naj bi bila dvorana uniform s panoramo. Uniforme bi se lahko predstavljale na lesenih kipih manjše velikosti, približno 1m, podobne velikosti, kot so rezbarije v cerkvah.

V osmi sobi bi bili tiskani plakati in razglasi.

Deveta soba bi pripadala Gregorčičevi skupini. (Lahko sklepamo, da gre za pesnika Simona Gregorčiča, ki je napovedal strahotno morijo ob Soči. Morda pa gre za Antona Gregorčiča, ki je vodil urad za begunce na Dunaju. V tem primeru bi bila soba posvečena beguncem.)

Deseta soba bi bila generalna soba. Ni jasno, ali gre za sobo, ki bi bila posvečena generalom, ali za sobo, ki bi generalno predstavila vojno.

Žal je bil načrt višek prizadevanj za postavitve vojne zbirke, bil je največ, kar je pripravljalni odbor naredil. Postalo je jasno, da bo vojna dolgotrajnejša, pa tudi različni subjektivni razlogi so pripomogli k temu, da je projekt zastal. Žal smo s tem izgubili možnost, da bi Slovenija imela vojni muzej, ki bi, v kolikor bi preživel vse menjave oblasti in naslednjo vojno, predstavljal dober temelj za širši in večji vojni muzej, ki ga Slovenci potrebujemo.

Viri:

Jakob Marušič: Možnosti vojnega muzeja v Sloveniji, Diplomatska naloga, FF Oddelek za zgodovino, Ljubljana 2000.

Avstrijski revolverji tipa Gasser.

UTRINKI IZ VOJAŠKEGA ŽIVLJENJA

pripravil: Rok Boltar

GIGI IN TONI

Na nekem parniku v Trstu sta službovala prijatelja Gigi in Toni. Gigi je bil natak, Toni pa kurjač. Tako je bilo do izbruha vojne, potem pa se nista več videla. Toni je bil avstrijski državljani, Hrvat (po priimku Novković), Gigi pa laški podanik. Toni je moral odriniti v avstrijsko vojsko; čez nekaj mesecev je bil vpoklican tudi Gigi, ki je odšel nekam na Laško. Prijatelja sta bila daleč daleč narazen. Najbrž sta se spraševala, če se bosta še kdaj videla, in prav gotovo sta se velikokrat spomnila lepih dni na parniku, kjer sta skupaj delala.

»Napočil je petek, 23. julija 1915. Bili smo v dneh drugega velikega laškega naskoka, ki je trajal od 18. do 28. julija. Na večer, 22. julija, so naše čete pripravile uspešen protinapad na laške postojanke zahodno od Kalvarije. Naši so se ustalili in se zakopali v neposredni bližini laških strelskih jarkov.«

Naš Toni se je nahajal v zakopu, le trideset metrov od laškega zakopa.

»O, Gigi! Ti si tu?«

»Toni, tudi ti tu?«

Prijatelja sta se našla. Natak in kurjač sta si sedaj gledala iz oči v oči kot najbolj srdita sovražnika. Pa kri ni voda. Toni je v srcu začutil staro ljubezen...

»Pridi sem, prididi sem, dragi Gigi!«

»Pridemo vsi, samo nikar ne streljajte!«

»Ne bomo streljali, ne! Le pridite!«

In Gigi se je vzdignil, brez puške in tornistra in brez patron in z njim se jih je vžignilo še petnajst drugih. Dalmatinci so dobili v svoje roke šestnajst ujetnikov in jih odpeljali.

Hotela pa se je predati cela laška kompanija, toda to je bilo nevarno, zato jih Avstrijci niso hoteli sprejeti in so jih s strelji zapodili nazaj. Gigi pa je šel vesel naprej, saj je vedel, da Toni ne bo več streljal nanj.

OČE IN SIN – SOVRAŽNIKA

7. avgusta 1916 je avstrijski oddelek z bajoneti jurišal na Italijane blizu Podgore pri Gorici in čeprav je bila italijanska postojanka dobro utrjena, je bila v četrto uro v avstrijskih rokah. Ko je bil juriš končan, so vojaki avstrijskega sanitetnega oddelka našli v nekem jarku dva vojaka, enega Avstrijca in enega Italijana, ki sta ležala v mlaki krvi. Italijan, star okoli petinštirideset let, je imel v trebuhu avstrijski bajonet. Avstrijec pa italijanskega. Oba nasprotnika sta se zvijala v groznih mukah. Sanitejci so najprej potegnili bajonete iz ranjencev in nato oba zasilno obvezali ter ju skupaj položili na nosila.

Iz ust avstrijskega vojaka, starega dvajset let, se je naenkrat izvil bolesten vzdih: »Oče, oče!«

Tudi Italijan je odprl oči in zaklical:

»Giuseppe, Giuseppe!«

Izkazalo se je, da sta bila ranjenca oče in sin. Oče, Tirolec, je pred leti zbežal v Italijo, kjer so ga vtaknili med vojake, sin pa je bil uvrščen med tirolske strelce.

Čez približno pol ure je oče izdihnil, sin pa je umrl na obvezovališču.

FOTO ALBUM

Kambreško, potem ko ga je po 24. oktobru 1917 zapustila italijanska vojska.

*Skupina avstroogrskih oficirjev pred barako na območju Mosta na Soči.
(obe fotografiji iz zbirke Simona Kovačiča)*

®

SALONIT ANHOVO

SEMENARNA - AGRARIA

OBLAK & BRŽAN

Koper - tržnica, Pristaniška 2

Šalara - obrtna cona

DAVID BREZIGAR

Za spomenikom 6, SOLKAN

DRUŠTVO SOŠKA FRONTA NOVA GORICA
in
DRUŠTVO LJUBITELJEV SOŠKE FRONTE LJUBLJANA

vabita na

**MEDNARODNO SREČANJE ZBIRALCEV
STARIH VOJAŠKIH PREDMETOV**

ki bo

v NEDELJO 7. APRILA 2002
v HIT ŠPORT CENTRU V ŠEMPETRU PRI GORICI

